

Մրցակցության
պաշտպանության հանձնաժողով

**ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՄԲ ՅՈՒՂԵՐԻ
ՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ**

Հասցե՝ ՀՀ, ք. Երևան, Տիգրան Մեծի 4
Հեռ. (060) 830 840, Էլ. փոստ՝ info@competition.am
Էլ. կայք՝ www.competition.am

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ.....	2
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	4
ԳԼՈՒԽ 1.....	7
ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՅՈՒՂԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ և ՍՊԱՌՄԱՆ ԾԱՎԱԼՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐԸ	7
1.1. Բուսական յուղի համաշխարհային արտադրությունն ու սպառման ծավալների դինամիկան.....	7
1.2. Բուսական յուղի շուկայի զարգացման միտումները ՀՀ-ում	15
ԳԼՈՒԽ 2	19
ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ՀԱՏԿՈՐՈՇՈՒՄԸ.....	19
2.1. Բուսական յուղի տեսակները, դրանց դասակարգումը և բնութագրերը	19
2.2. «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայի ապրանքային և աշխարհագրական սահմանները, տնտեսավարող սուբյեկտների կազմը և ծավալները	24
ԳԼՈՒԽ 3	28
«ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՅՈՒՂ» ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ	28
3.1. «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայում գործող տնտեսավարող սուբյեկտները և շուկայի կառուցվածքային տեղաշարժերը	28
3.2. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ներմուծման և իրացման ծավալները.	31
3.3. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի իրացման մակարդակները	36
3.4. «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայի կենտրոնացվածության աստիճանը.....	39
ԳԼՈՒԽ 4	42
ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՅՈՒՂԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ՇՈՒԿԱՆԵՐԻ ԳՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ.....	42
4.1. Միջազգային շուկայի գների միտումները	42
4.2. Բուսական յուղի հայաստանյան շուկայի գնային միտումները	44
4.3. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի գների միկրո տվյալների դիտարկում.....	47
4.4. Բուսական յուղի ինքնարժեքն ու իրացման գնի վրա ազդող գործոնները ՀՀ-ում	49

4.5. Արևածաղկի բուսական յուղի գների վրա ազդող գործոնների էկոնոմետրիկ մոդելավորումը.....	58
4.6. Արևածաղկի բուսական յուղի գնագոյացման գնահատումը մոդելների օգնությամբ.....	60
4.7. Արևածաղկի բուսական յուղի հայաստանյան գների զարգացման հնարավոր սցենարները.....	63
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	68
ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1.....	72
ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտի իրավական կարգավորումները.....	72
ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտը կարգավորող ԵԱՏՄ տեխնիկական կանոնակարգերը.....	72
ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտը կարգավորող ՀՀ օրենքները և ՀՀ կառավարության որոշումները.....	76
ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտի հարկային և մաքսային կարգավորումները.....	79
ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտի այլ կարգավորումներ.....	83

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Բուսական յուղի միջազգային շուկան համաշխարհային սպառողական շուկայի կարևոր սեգմենտներից է, և աշխարհի երկրների գրեթե 75 տոկոսը բուսական յուղի ներքին պահանջարկի հիմնական մասը բավարարում է ներմուծման հաշվին: Այսինքն՝ աշխարհի երկրների մեծամասնությունն իրենց վրա կրում են բուսական յուղի միջազգային շուկայում տեղի ունեցող փոփոխություններն ու ցնցումները:

Սա թերևս պայմանավորված է բազմաթիվ հանգամանքներով, որոնց մեջ հարկ է ընդգծել դրանցից երկու առավել կարևորները.

- բուսական յուղի օգտագործման նոր ուղղությունների առաջացումն ու համաշխարհային պահանջարկի կառուցվածքի էական փոփոխությունները, հատկապես վերջին երկու տասնամյակում,

- բուսական յուղի արտադրությունը ենթադրում է պարզ տեխնոլոգիական գործընթաց, որն առավելապես կենտրոնանում է գյուղատնտեսական ուղղվածությամբ զարգացող երկրներում:

Այսպես՝ վերջին 15-20 տարիների ընթացքում բուսական յուղի սպառման կառուցվածքն էական փոփոխությունների է ենթարկվել: Եթե 20-րդ դարի վերջին տասնամյակում բուսական յուղի սպառում ասելով առավելապես նկատի էին ունենում նրա՝ որպես սննդամթերքի սպառումը, ապա վերջին տարիներին սպառման կառուցվածքում աճում են այլ նպատակներով օգտագործվող բուսական յուղի ծավալները: Այս դեպքում խոսքը վերաբերում է բիոլաոեղիքի արտադրության համար օգտագործմանը, որը ներկայումս բավական մեծ մասնաբաժին ունի բուսական յուղի համաշխարհային օգտագործման և սպառման մեջ:

Ինչ վերաբերում է բուսական յուղի արտադրությանը, ապա այն առավելապես կենտրոնացած է զարգացող երկրներում, իսկ ավելի զարգացած տնտեսությամբ երկրները նախընտրում են բուսական յուղը ներմուծել: Առանձին երկրների արտադրության և ներմուծման տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նույնիսկ այն զարգացած երկրները, որոնք պատմականորեն ունեցել են բուսական յուղի արտադրություն, ինչ-որ պահից դադարել են արտադրության ծավալներն ավելացնել և աճող պահանջարկը սկսել են բավարարել զարգացող երկրներից ներմուծման հաշվին: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում՝ որպես պատմականորեն բուսական յուղ արտադրող երկիր, մինչև 2000-ական թվականները բուսական յուղի արտադրության և սպառման ծավալներն աճել են համամասնորեն և ապահովել են բուսական յուղի լրիվ ինքնաբավություն: Դրանից հետո սպառումն արտադրության համեմատ աճել է առաջանցիկ բավականին բարձր տեմպով և ԱՄՆ-ն դարձել է բուսական յուղի խոշոր ներմուծող: Գրեթե նույն պատկերն է նաև ԵՄ-ի պարագայում: Իսկ զարգացող երկրների (օրինակ Ինդոնեզիա, Մալայզիա, Ուկրաինա, Ռուսաստանի Դաշնություն) մասնաբաժինը բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության մեջ անընդհատ աճում է:

Վերջին 30 տարիների ընթացքում բուսական յուղի արտադրության առաջատարների կազմը գործնականում չի փոխվել, տեղի է ունեցել միայն վերջիններիս մասնաբաժինների որոշակի փոփոխություն:

Հայաստանի Հանրապետությունը Խորհրդային Միության կազմում ունեցել է բուսական յուղի՝ առավելապես արևածաղկի ձեթի արտադրության զգալի ծավալներ: Այսպես, 1985-1989 թվականներին բուսական յուղի արտադրության ծավալները կազմել են շուրջ 7.0-8.5 հազար տոննա¹, ինչն ապահովել է հանրապետության սպառողական պահանջարկի գրեթե 60 տոկոսը: Անկախացումից հետո բուսական յուղի արտադրությունը ՀՀ-ում կրել է ֆրակցմանտալ բնույթ և շարունակականություն չի ունեցել: Այսինքն՝ բուսական յուղի գործող արտադրությունների վերագործարկումը կամ նոր արտադրությունների հիմնումը չեն ապահովել արտադրության կայուն ծավալներ, որն էլ պայմանավորել է բուսական յուղի արտադրության խիստ տատանողական և անհամաչափ բնույթը: Այսպես՝ 1996 թվականին արտադրվել է 1.4 հազար տոննա², 2002 թվականին՝ 1.6 հազար տոննա, 2003 թվականին՝ 2.2 հազար տոննա, 2006 թվականին՝ 2.7 հազար տոննա, 2013 թվականին՝ 4.7 հազար տոննա, 2014 թվականին՝ 4.0 հազար տոննա³: Մյուս տարիներին արտադրության ծավալները կտրուկ նվազել են, ընդ որում, նվազել են այնքան, որ կարելի է ասել, որ գրեթե չի արտադրվել: 2015 թվականից հետո բուսական յուղի արտադրության ծավալները գրեթե զրոյական են: Սակայն անգամ արտադրության որոշակի ծավալներ ապահոված նշված տարիներին բուսական յուղի արտադրության դիտարկվող ծավալները ոչ էական ազդեցություն են ունեցել ընդհանուր սպառման ծավալների մեջ և բուսական յուղի պահանջարկն ամբողջությամբ (կամ գրեթե ամբողջությամբ) բավարարվել է ներմուծման հաշվին:

Ստացվում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում բուսական յուղի նկատմամբ ներքին պահանջարկը ներկայումս բավարարվում է բացառապես ներմուծման հաշվին: Եթե նկատի ունենանք նաև, որ ՀՀ ներմուծվող բուսական յուղի հիմնական մասն (ավելի քան 95%) ապահովվում է մեկ երկրից՝ ՌԴ-ից, ապա ՀՀ բուսական յուղի ներքին շուկան առավել քան խոցելի է դառնում ՌԴ-ում տեղի ունեցող տնտեսական տատանումների նկատմամբ: Դրա վառ վկայությունն են 2020 թվականից հետո լոկալ կամ գլոբալ նշանակության որոշ իրադարձություններ՝ Covid-19-ը, Արցախյան պատերազմը, աշխարհաքաղաքական զարգացումներ՝ ռուս-ուկրաինական հակամարտության սրումն ու պատերազմը:

Շուկայական այս իրավիճակով, ինչպես նաև սոցիալական, սննդային և ռազմավարական նշանակությամբ պայմանավորված, բուսական ծագման յուղերի ապրանքային խումբը ներառված է Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի (այսուհետ՝ Հանձնաժողով) 2022 թվականի ընթացքում դիտարկման ենթակա պարենային ապրանքախմբերի ցանկում:

¹ <https://www.armstat.am/file/doc/99507088.pdf>

² https://www.armstat.am/file/article/prom_6.pdf

³ Ցուցանիշները հաշվարկվել են ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՍՍՍ)-ի հրապարակած տվյալների հիման վրա, մասնավորապես՝ [ArmStatBank](#) տվյալների բազայի հիման վրա: Պարենային ապահովություն: ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշիռներն ըստ պարենային ապրանքատեսակների, ցուցանիշների և տարիների:

Սույն հետազոտության շրջանակներում դիտարկել են բուսական յուղի միջազգային շուկայի զարգացման հիմնական միտումներն ու պատճառները, ՀՀ տնտեսություն դրանց փոխանցման ուղիներն ու մեխանիզմները՝ հնարավոր ազդեցության գնահատմամբ, ինչպես նաև իրականացվել է ՀՀ բուսական յուղի ներքին շուկայի մրցակցային վիճակի համալիր ուսումնասիրություն, շուկայի մասնակիցների, նրանց մասնաբաժինների, գերիշխող դիրքի առկայության, դրա հնարավոր չարաշահումների և հակամրցակցային գործողությունների բացահայտում ու ոլորտում մրցակցության ապահովման պետական քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման առաջարկությունների մշակում, որոնք նախանշվել են որպես սույն **հետազոտության հիմնական նպատակներ**:

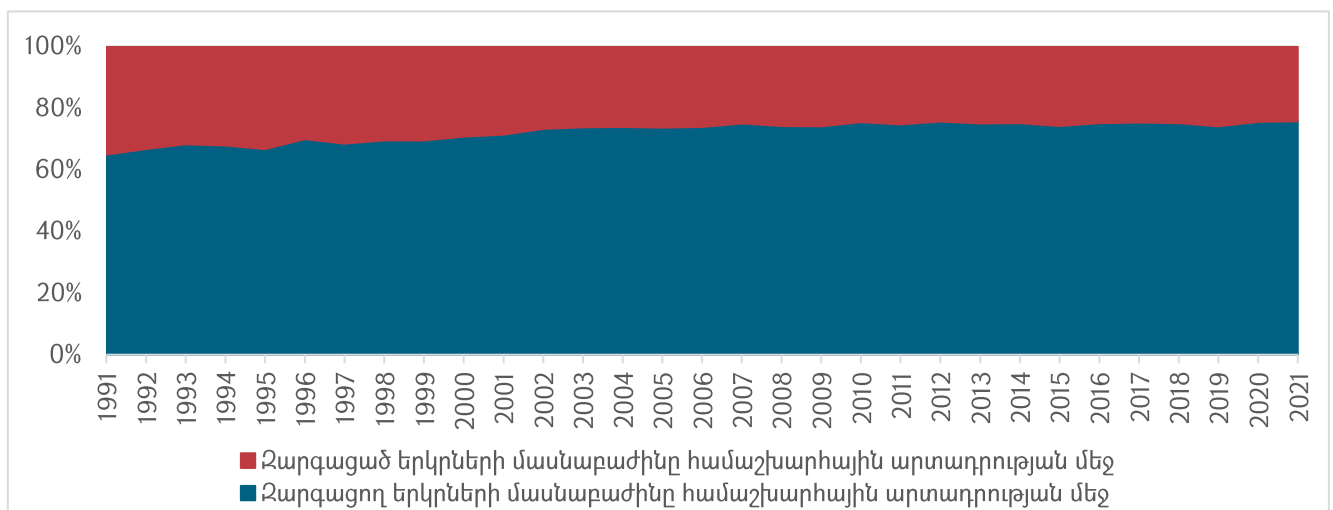
ԳԼՈՒԽ 1

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՅՈՒՂԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐԻԱՅԻՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՊԱՌՄԱՆ ԾԱՎԱԼՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐԸ

1.1. Բուսական յուղի համաշխարհային արտադրությունն ու սպառման ծավալների դինամիկան

Բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության ծավալները վերջին 30 տարիների ընթացքում աճել են գրեթե չորս անգամ: Եթե 1991 թվականին բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության ծավալը կազմել է շուրջ 56.7 մլն տոննա, ապա 2021 թվականին այն հասել է 219.7 մլն տոննայի: Միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է շուրջ 5.3 տոկոս: Գրեթե նույն համամասնությամբ աճել է նաև բուսական յուղի օգտագործումը (սպառումը), ընդ որում, բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության շուրջ 99 տոկոսն օգտագործվում է հենց նույն՝ արտադրության տարում:

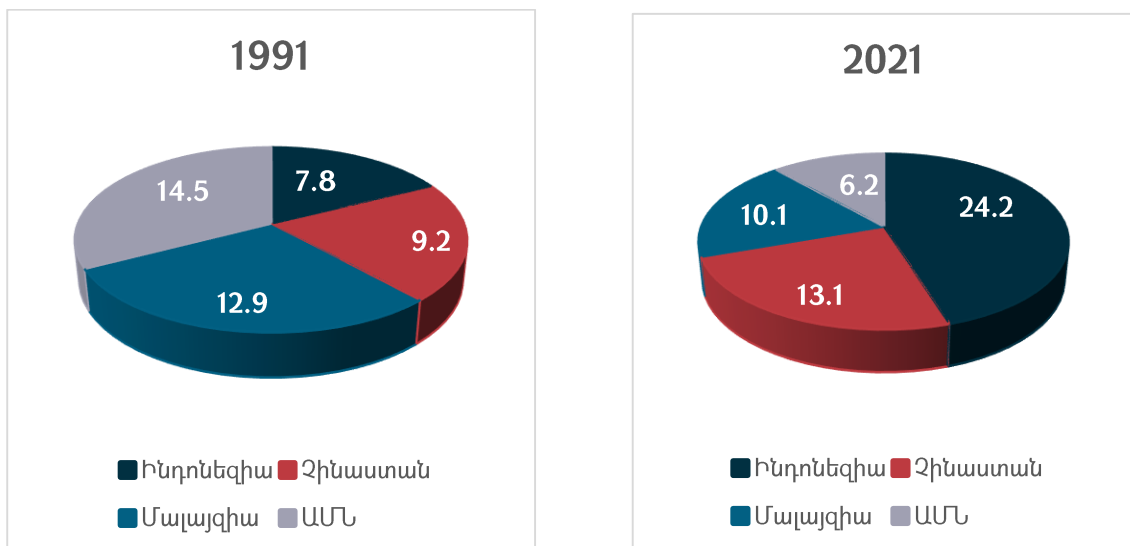
Արտադրության առումով, բուսական յուղը տեխնոլոգիական բարդ արտադրատեսակ չի համարվում, և վերջինիս արտադրությունն առավելապես կենտրոնացած է գյուղատնտեսական ուղղվածությամբ զարգացող երկրներում: Ավելին՝ դիտարկվող ժամանակահատվածում զարգացող երկրների մասնաբաժինն ընդհանուր արտադրության մեջ անընդհատ աճել է: Այսպես՝ դեռևս 1991 թվականին բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության շուրջ 65 տոկոսն արտադրվում էր զարգացող երկրներում, դրանից հետո վերջիններիս մասնաբաժինն էլ ավելի է մեծացել և արդեն 2021 թվականին դարձել է 76 տոկոս:

Գծապատկեր 1.1.1. Բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության մեջ զարգացած և զարգացող երկրների մասնաբաժինների դինամիկան 1991-2021 թվականներին⁴

⁴ <https://stats.oecd.org/#> OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country

Բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության առաջատար երկրներն են **Ինդոնեզիան, Չինաստանն ու Մալայզիան**, որոնք 2021 թվականին միասին ապահովել են բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության շուրջ 47.4 տոկոսը: Բուսական յուղի խոշոր արտադրող երկիր է նաև ԱՄՆ՝ սակայն զգալիորեն զիջում է առաջատար եռյակի երկրներին: Ընդ որում՝ դիտարկվող 30 տարիների ընթացքում բուսական յուղի արտադրության առաջատար երկրները գործնականում չեն փոխվել, միայն վերջիններիս մասնաբաժինների որոշակի փոփոխություն է տեղի ունեցել: Մասնավորապես, կտրուկ նվազել է ԱՄՆ-ի ու փոխարենն ավելացել է Ինդոնեզիայի մասնաբաժինը: Արդյունքում՝ ներկայում Ինդոնեզիան բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության միանձնյա առաջատարն է՝ 24.2 տոկոս մասնաբաժնով, իսկ ԱՄՆ-ի մասնաբաժինը 1991 թվականի 14.5 տոկոսից նվազել է մինչև 6.2 տոկոս: Չինաստանի և Մալայզիայի մասնաբաժինների փոփոխությունը, դիտարկվող ժամանակահատվածում մեծ չէ և տատանվում է 2-4 տոկոսի միջակայքում:

Գծապատկեր 1.1.2. Բուսական յուղի արտադրության առաջատար երկրները և վերջիններիս մասնաբաժինները 1991 և 2021 թվականներին⁵

Բուսական յուղի համաշխարհային խոշոր արտադրող երկրներ են նաև Բրազիլիան, Հնդկաստանը, Արգենտինան, Ուկրաինան և Ռուսաստանի Դաշնությունը:

⁵ <https://stats.oecd.org/#> OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country

**Բուսական յուղի արտադրության առաջատար երկրները, արտադրության
ծավալների դինամիկան 2010-2021 թթ., մլն տոննա⁶**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ինդոնեզիա	28.1	30.9	32.9	36.1	38.3	37.4	43.3	48.6	50.2	48.1	51.6	53.2
Չինաստան	19.5	19.2	21.0	21.8	23.6	25.1	25.2	28.2	26.7	27.3	27.6	28.8
Մալայզիա	21.1	21.0	21.5	22.0	22.3	19.4	22.2	21.9	22.2	21.5	21.9	22.2
ԱՄՆ	10.4	10.8	10.9	10.9	11.8	11.9	12.3	13.3	13.2	13.6	13.8	13.6
Բրազիլիա	7.9	7.8	7.7	8.0	8.6	8.4	8.9	9.3	10.1	10.1	10.3	10.3
Հնդկաստան	9.2	8.9	9.0	9.3	8.4	7.7	8.6	9.2	9.0	9.3	9.8	10.0
Արգենտինա	8.2	8.4	7.8	8.0	9.2	9.4	9.6	8.8	9.6	9.4	9.3	9.3
Ուկրաինա	3.2	3.9	3.8	4.8	4.9	5.3	6.4	6.2	6.8	7.4	6.5	7.2
ՌԴ	2.5	3.9	4.0	4.6	4.6	4.9	5.7	5.7	6.6	7.6	6.4	6.4
Աշխարհ	153.0	159.7	164.2	173.1	182.1	179.6	195.0	207.1	211.6	212.2	214.9	219.7

Բուսական յուղն ունի կիրառության 3 հիմնական ուղղություն՝ սպառվում է որպես վերջնական արտադրանք, օգտագործվում է՝ որպես հումք էթանոլի և բիոդիզելի արտադրության, ինչպես նաև այլ օգտագործման համար, որի մեջ հիմնական մասը պրոտեինի արտադրության, բժշկության մեջ վերջինիս օգտագործումն է: Այս հիմքով էլ, բուսական յուղերը դասակարգվում են հիմնական խմբերում՝ սննդային նշանակության բուսական յուղեր (Edible oil), կենսավառելիքի համար օգտագործվող բուսական յուղեր (Oils used for biofuel)⁷, չորացող բուսական յուղեր (Drying oil)⁸, այլ յուղեր (Other oils):

Իհարկե, նշված ուղղություններից ամենամեծ մասնաբաժինն ունի վերջնական արտադրանքի տեսքով սպառումը, սակայն հատկապես 2000 թվականից բավական աճել են նաև բիոկառելիքի արտադրության համար բուսական յուղի օգտագործման ծավալները, իսկ էթանոլի արտադրության համար բուսական յուղի օգտագործման ծավալներն աշխարհում շատ փոքր են, և առանձին վիճակագրություն այդ մասով չի վարվում: Ներկայում աշխարհում արտադրված բուսական յուղի շուրջ 0.02 տոկոսն է միայն օգտագործվում էթանոլի արտադրության համար:

Բուսական ծագման յուղի սպառումը նույնպես ենթադրում է մի քանի ուղղություն՝ որպես սննդամթերք, կերի արտադրության մեջ և «այլ օգտագործման» նպատակներով:

Թեև օգտագործման ուղղություններից աշխարհում գերակշռում է որպես սննդամթերք սպառումը, այդուհանդերձ, վերջին 30 տարիներին բուսական յուղի օգտագործման կառուցվածքը նույնպես էական փոփոխությունների է ենթարկվել: Այսպես, որպես սննդամթերք բուսական յուղի համաշխարհային սպառման ծավալները դիտարկվող 30 տարիների ընթացքում աճել են շուրջ 2.6 անգամ, իսկ միջին տարեկան աճը կազմում է 3.3 տոկոս, ինչը զգալիորեն ցածր է բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության և օգտագործման ծավալների աճի համեմատ (միջինը՝ 5.3 տոկոս): Եթե 1990-2000

⁶ <https://stats.oecd.org/#>, *OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country*

⁷ Ethanol and, to a lesser degree, methanol are the other major types of biofuel. Castor oil. in: Bio fuels. Retrieved on 2006-07-25. http://www.castoroil.in/reference/plant_oils/uses/fuel/bio_fuels.html

⁸ The Encyclopedia of Painting Materials: Drying oils. Retrieved on 2006-08-02. <http://www.cad-red.com/mt2/oil.html>

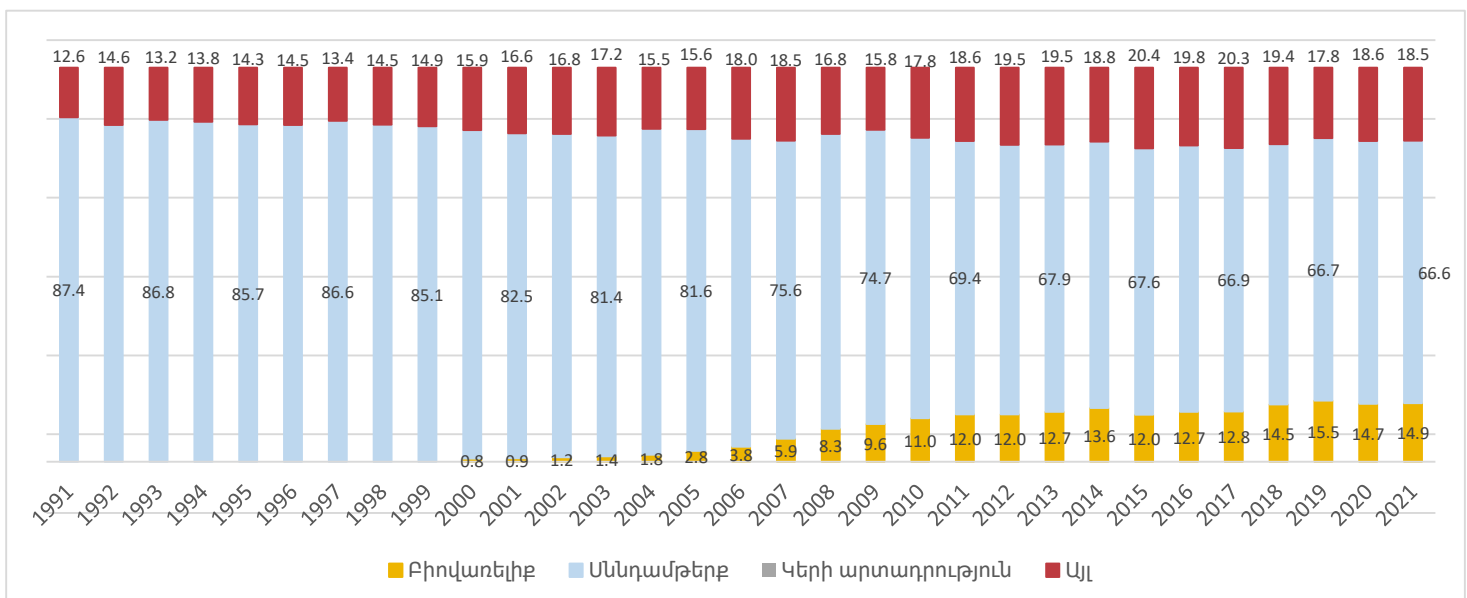
թվականներին որպես սննդամթերք բուսական յուղի օգտագործումը կազմել է ընդհանուր օգտագործման միջինի 86 տոկոսը, ապա 2000-2020 թվականներին այդ ցուցանիշը նվազել է մինչև 72.4 տոկոս, իսկ վերջին 3 տարիների ընթացքում այն հասել է 65 տոկոսի:

Նշված ժամանակահատվածում զուգահեռաբար աճել են որպես բիովառելիք բուսական յուղի օգտագործման ծավալներն ու մասնաբաժինն ընդհանուր օգտագործման մեջ: Այսպես, 1990-2000 թվականներին բուսական յուղը որպես բիովառելիք գրեթե չի օգտագործվել՝ տարեկան 0.05 հազար տոննա, կամ ընդհանուր օգտագործման միջինի 0.01 տոկոսը: 2000-2021 թվականներին որպես բիովառելիք բուսական յուղի օգտագործման ծավալը կտրուկ աճել է, և արդեն 2021 թվականին կազմել է բուսական յուղի համաշխարհային օգտագործման 15.5 տոկոսը: Նշված 20 տարում որպես բիովառելիք բուսական յուղի օգտագործման ծավալների միջին տարեկան աճը կազմել է 21.4 տոկոս:

«Այլ օգտագործում» ուղղությամբ բուսական յուղի սպառման ծավալները դիտարկվող 30 տարիների ընթացքում կազմում են վերջինիս համաշխարհային օգտագործման միջինը 17 տոկոսը, սակայն այն դիտարկվող ժամանակահատվածում հավասարաչափ բաշխված չէ. մինչև 2000 թվականը վերջինս կազմել է բուսական յուղի համաշխարհային օգտագործման 13 տոկոսը, իսկ 2001-2021 թթ. ընթացքում՝ 18.6 տոկոսը, վերջինիս մեջ ամենամեծ բաղադրիչը պրոտեինի արտադրությունն է:

Կերի արտադրության մեջ բուսական յուղի օգտագործման ուղղությունը համաշխարհային օգտագործման մեջ աննշան է, և OECD-FAO Agricultural Outlook 2022-2031 վիճակագրությունն այն չի հաշվառում:

Բուսական յուղի օգտագործման կառուցվածքն ու դինամիկան ներկայացված է գծապատկեր 1.1.3-ում:

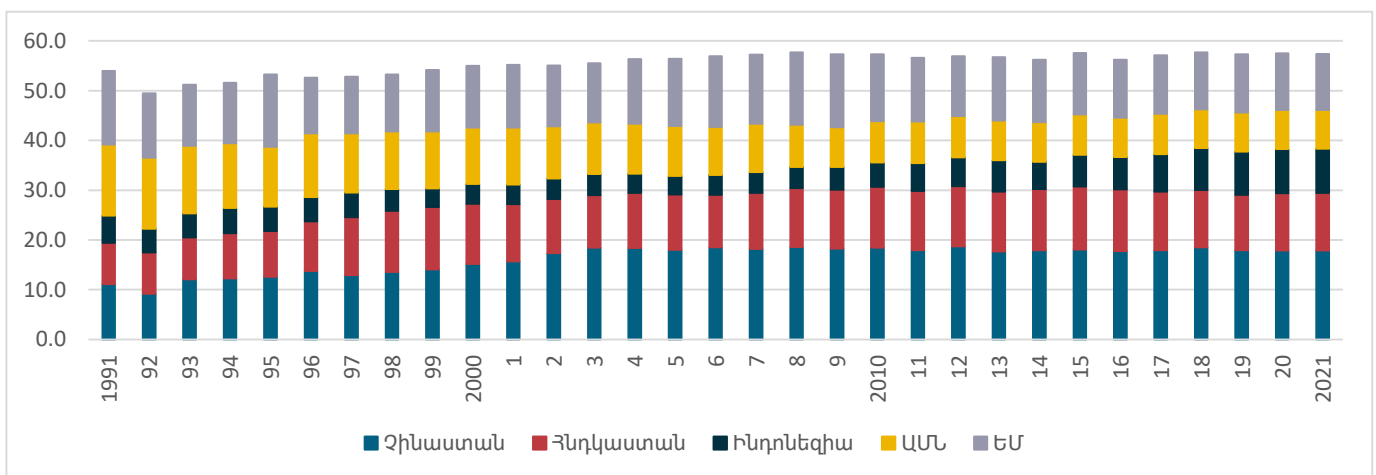
Գծապատկեր 1.1.3. Բուսական յուղի համաշխարհային օգտագործման կառուցվածքն ու դինամիկան 2000-2021 թթ.⁹

⁹ <https://stats.oecd.org/#>, OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country, հաշվարկները հեղինակների:

Ըստ առանձին երկրների և երկրների խմբերի՝ բուսական յուղի բացարձակ մեծությամբ օգտագործման-սպառման կառուցվածքը նման է արտադրության կառուցվածքին. սպառումը գերակշռում է զարգացող երկրներում: Այսպես՝ աշխարհում արտադրված բուսական յուղի շուրջ 70 տոկոսը սպառվում է զարգացող երկրներում: Ընդ որում, սպառման համամասնության նշված փոփոխությունն ի օգուտ զարգացող երկրների շարունակվում է:

Բուսական յուղի համաշխարհային արտադրության առաջատար չորս երկրները հանդիսանում են նաև բուսական յուղի համաշխարհային խոշոր սպառողներ: Այսպես՝ 2021 թ.-ին Չինաստանը, Հնդկաստանը, Ինդոնեզիան և ԱՄՆ-ն ապահովել են բուսական յուղի համաշխարհային օգտագործման շուրջ 46 տոկոսը: Ընդ որում, եթե 1991-2021 թվականներին բուսական յուղի բացարձակ մեծությամբ օգտագործումն ԱՄՆ-ում աճել է շուրջ 2 անգամ, իսկ միջին տարեկան աճը կազմել է 2.6 տոկոս, ապա Չինաստանում՝ 6.3 անգամ, Հնդկաստանում՝ 5.4 անգամ, Ինդոնեզիայում՝ 6.4 անգամ, իսկ աշխարհում ընդհանրապես՝ 3.8 անգամ: Նշենք, որ ԵՄ անդամ երկրներում այս նույն ցուցանիշը մոտ է ԱՄՆ ցուցանիշին և կազմում է 2.2 անգամ:

Բուսական յուղի համաշխարհային սպառման մեջ մեծ մասնաբաժին ունեցող երկրները ներկայացված են գծապատկեր 1.1.4-ում:

Գծապատկեր 1.1.4. Բուսական յուղի համաշխարհային օգտագործման մեջ առաջատար երկրների մասնաբաժիններն ու դինամիկան 2010-2021 թթ.¹⁰

Ընդ որում, բուսական յուղի օգտագործման ուղղությունների տեսանկյունից խոշոր սպառող երկրներում իրավիճակը խիստ տարբեր է: Այսպես, դիտարկվող երկրներից միայն Չինաստանում է, որ բուսական յուղի օգտագործման միակ ուղղությունը վերջինիս սպառումն է սննդամթերքի տեսքով: Դիտարկվող 30 տարիների ընթացքում Չինաստանում օգտագործվող բուսական յուղն ամբողջությամբ օգտագործվել է և ներկայում էլ օգտագործվում է բացառապես որպես սննդամթերք:

¹⁰ <https://stats.oecd.org/#>, *OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country*, *CD-FAO Agricultural Outl*

ԱՄՆ-ում նույնպես 1990-2000 թվականների ընթացքում բուսական յուղն օգտագործվել է բացառապես որպես սննդամթերք, ներկայում այս ցուցանիշը նվազել է մինչև 78 տոկոս: Հնդկաստանում որպես սննդամթերք բուսական յուղի սպառումը կազմում է ընդհանուր օգտագործման շուրջ 60 տոկոսը, իսկ ԵՄ երկրներում՝ 47 տոկոսը:

Ինդոնեզիան՝ որպես բուսական յուղի ամենախոշոր արտադրող և խոշորագույն սպառող երկիր, բուսական յուղի անհամեմատ ավելի փոքր մասն է օգտագործում որպես սննդամթերք: Ընդ որում, այս պատկերն առկա է դիտարկվող 30 տարիների ընթացքում: 1991 թվականին Ինդոնեզիայում սպառվող բուսական յուղի միայն 54 տոկոսն է օգտագործվել որպես սննդամթերք, իսկ ներկայում այս ցուցանիշը նվազել է մինչև 38 տոկոս:

Որպես բիովառելիք բուսական յուղի հիմնական սպառողներն են ԱՄՆ-ը, ԵՄ-ը, Ինդոնեզիան, Թաիլանդը, Մալայզիան և Բրազիլիան, որոնք միասին ապահովում են բուսական յուղի՝ որպես բիովառելիքի համաշխարհային սպառման շուրջ 90 տոկոսը:

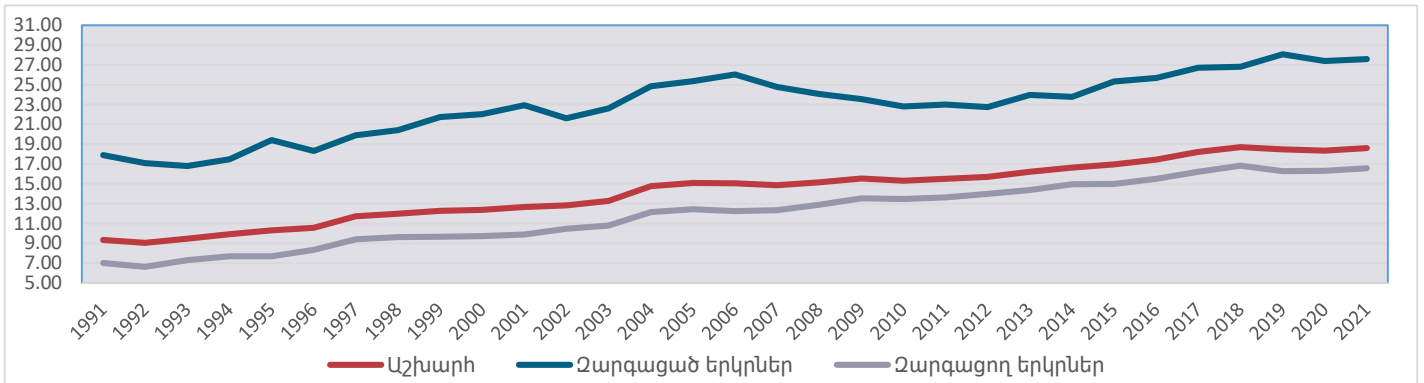
Բավական հետաքրքիր պատկեր է ձևավորվում բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառման ծավալների և դինամիկայի ուսումնասիրության արդյունքում:

Եթե բուսական յուղի օգտագործման ծավալների աճն ու դրա կառուցվածքը՝ ըստ առանձին երկրների և երկրների խմբերի, համադրենք այդ երկրներում բնակչության թվաքանակի և աճի տեմպերի հետ, և փորձենք գնահատել բուսական յուղի սպառման ծավալների փոփոխությունը բնակչության մեկ շնչի հաշվով, ապա միտումը, որ բուսական յուղի արտադրության և բացարձակ մեծությամբ սպառման ծավալների աճը կենտրոնացած է զարգացող երկրներում՝ արմատապես փոխվում է: Բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառումը գերակշռում է տնտեսության զարգացման ավելի բարձր մակարդակ ունեցող երկրներում: Ընդ որում, բնակչության մեկ շնչի հաշվով սպառման ցուցանիշները հաշվարկված են որպես սննդամթերք օգտագործվող բուսական յուղի սպառման ծավալների հիման վրա, օգտագործման մյուս ուղղություններն այդ ցուցանիշի մեջ ներառված չեն:

Այսպես՝ աշխարհում բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառումը դիտարկվող 30 տարիների ընթացքում (1991-2021 թվականներ) աճել է շուրջ 2 անգամ՝ տարեկան 9.4 կգ-ից հասնելով 18.6 կգ-ի: Զարգացած երկրներում նշված ժամանակահատվածում մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառումը աճել է 54.3 տոկոսով, սակայն մեկնարկային բավական բարձր մեկնակետից է այն սկսում՝ 1991 թվականին արդեն այն կազմում էր 17.9 կգ., իսկ 2021 թվականին հասել է 27.6 կգ-ի: Իսկ զարգացող երկրներում, դիտարկվող 30 տարիների ընթացքում բուսական յուղի մեկ շնչի հաշվով սպառումը աճել է 2.4 անգամ՝ 1991 թվականի 7 կգ-ից, 2021 թվականին հասնելով 16.6 կգ-ի: Այսինքն, 2021 թվականին OECD-ի դասակարգմամբ զարգացող երկրներում բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառումը (16.6 կգ), դեռևս չի հասել 30 տարի առաջ՝ 1991 թվականին զարգացած երկրների միջին մակարդակին (17.9 կգ)¹¹:

¹¹ *OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country*

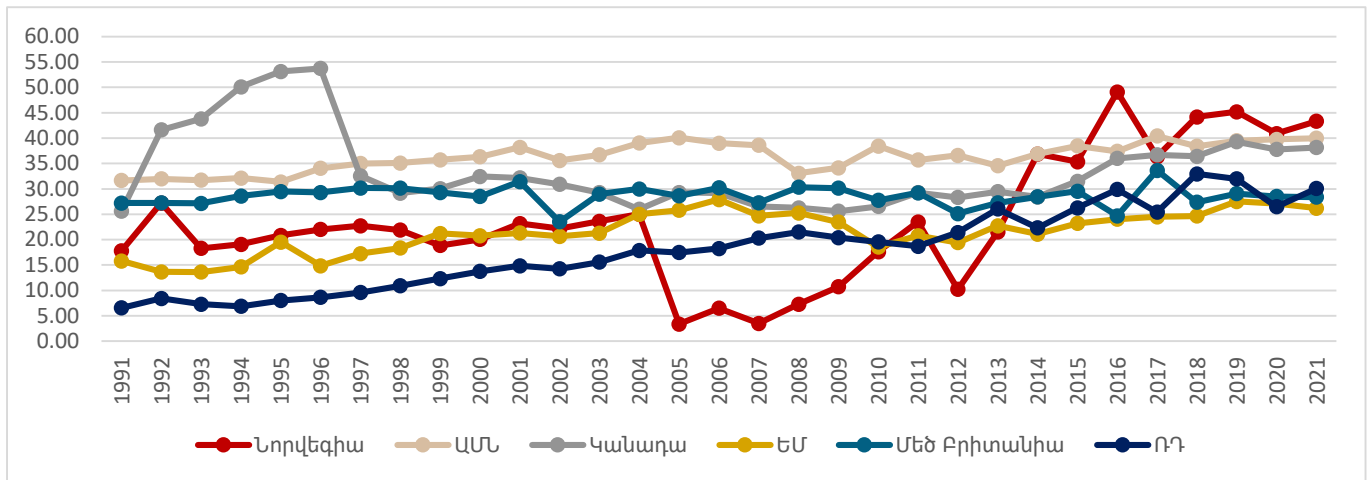

Գծապատկեր 1.1.6. Բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառումը աշխարհում զարգացած և զարգացող երկրներում, կգ/տարի

Ինչպես տեսնում ենք, բուսական յուղի սպառման ծավալները բնակչության մեկ շնչի հաշվով աշխարհում և զարգացող երկրներում նախ բավական մոտ են՝ տարբերությունը մոտ 2 կգ է դիտարկվող ողջ ժամանակահատվածի ընթացքում, ինչպես նաև փոփոխության ընդհանուր միտումն է նույնը՝ դանդաղ արտահայտված, սակայն անընդմեջ աճում են դիտարկվող 30 տարիների կտրվածքով, միջին տարեկան աճը՝ համապատասխանաբար 3.3 և 4.7 տոկոս:

Առանձին երկրների կտրվածքով բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառման համամասնություններում նույնպես ընդգծվում է տնտեսության զարգացման և բնակչության եկամուտների առավել բարձր մակարդակ ունեցող երկրների առավելությունը՝ զարգացող երկրների համեմատ: Սակայն այդ տարբերությունները երբեմն հասնում են մինչև 20 անգամի: Այսպես՝ 2021 թվականին բուսական յուղի մեկ շնչի հաշվով սպառման ամենաբարձր ցուցանիշն աշխարհում ունի Նորվեգիան՝ 43.3 կգ, իսկ ամենացածր սպառումը Վիետնամը՝ 2.77 կգ: Առավելագույն սպառում ունեցող երկրների մեջ են նաև ԱՄՆ-ն, Կանադան, ԵՄ երկրները, Մեծ Բրիտանիան:

Ստորև ներկայացված են բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառման ծավալների դինամիկան առավելագույն սպառում ունեցող երկրներում 1991-2021 թվականներին:

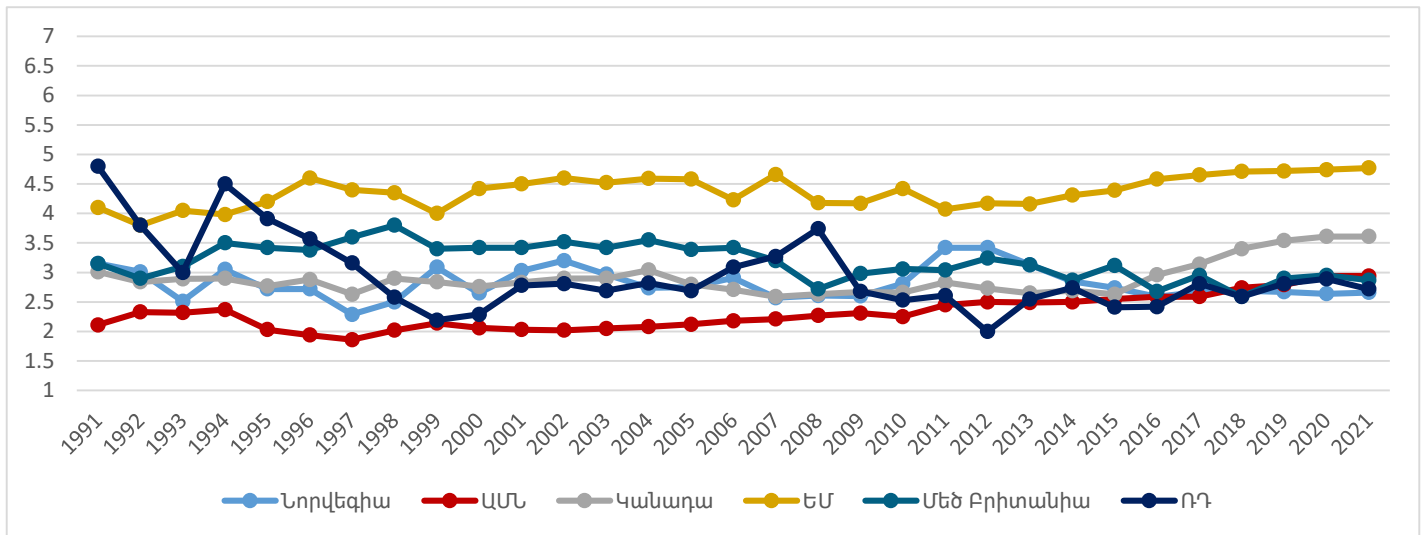

Գծապատկեր 1.1.7. Բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառման առավելագույն ծավալ ունեցող երկրները¹²

Ինչպես տեսնում ենք, դիտարկվող երկրներում (բացառությամբ Կանադայի և Նորվեգիայի) բուսական յուղի մեկ շնչի հաշվով սպառման ծավալների տարբերությունները մեծ չեն, իսկ 2008-2009 թվականներից հետո առավել մոտենում են միմյանց: Եթե բացառենք Կանադայի 1992-1995 թվականների կտրուկ աճն ու անկումը, և Նորվեգիայի 2004-2005 թվականների ընթացքում սպառման անկումն ու վերականգնումը, ապա դիտարկվող բոլոր երկրներում ոչ միայն բավական բարձր են բուսական յուղի մեկ շնչի հաշվով սպառման ծավալները, այլ նաև 30 տարիների ընթացքում նկատվում են բավական բարձր աճի տեմպեր: Ընդ որում, այս երկրների համար բուսական յուղի սպառման նախապատվությունն առավելապես կարելի է բացատրել նախասիրությունների, կարագի համեմատ բուսական յուղի օգտակարության մասին գիտակցման և այլ գործոններով, քան գնային:

Նշված երկրներում կարագի սպառման ծավալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ 30 տարիների ընթացքում սպառման ծավալների էական աճ ոչ միայն տեղի չի ունեցել, այլ որոշ երկրներում, ինչպիսիք են՝ Մեծ Բրիտանիան, Նորվեգիան և Ռուսաստանի Դաշնությունը, սպառումը նույնիսկ նվազել է:

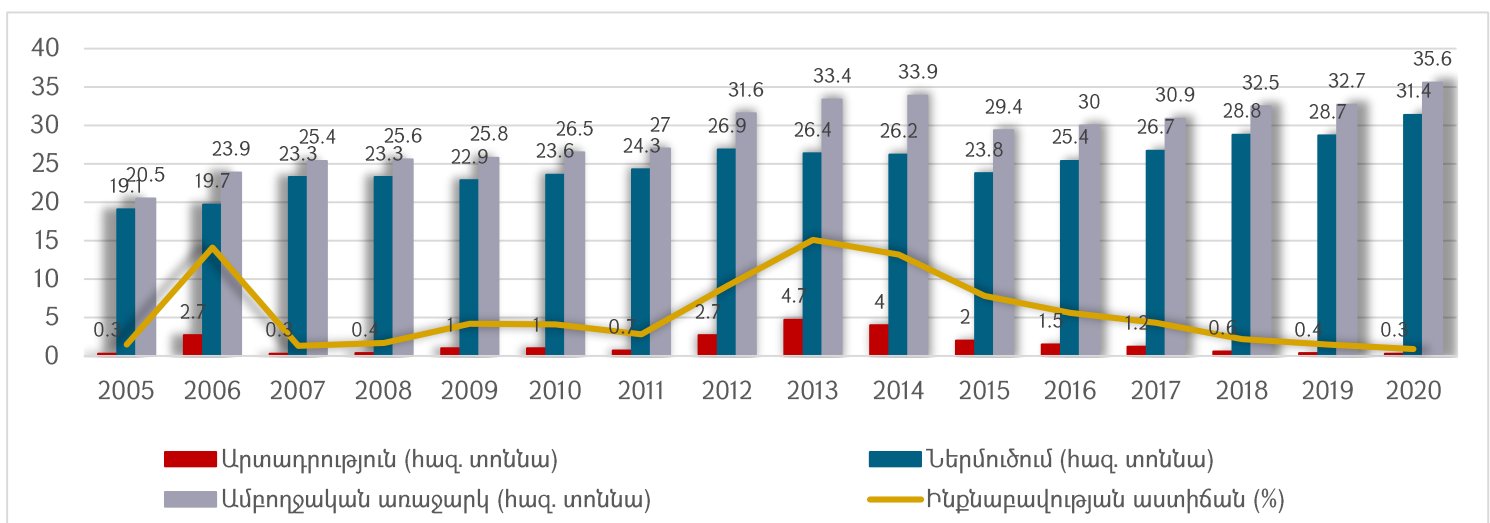
¹² <https://stats.oecd.org/#>, *OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country*,

Գծապատկեր 1.1.8. Կարագի սպառումը բնակչության մեկ շնչի հաշվով որոշ երկրներում¹³

1.2. Բուսական յուղի շուկայի զարգացման միտումները ՀՀ-ում

Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես արդեն նշվել է, բուսական յուղի պահանջարկն ամբողջությամբ (կամ գրեթե ամբողջությամբ) բավարարվում է ներմուծման հաշվին, տե՛ս ստորև բերված գծապատկերը:

Գծապատկեր 1.2.1. Բուսական յուղի արտադրության, ներմուծման, ամբողջական առաջարկի ծավալները և ինքնաբավության մակարդակը ՀՀ-ում 2005-2020 թթ.-ին¹⁴

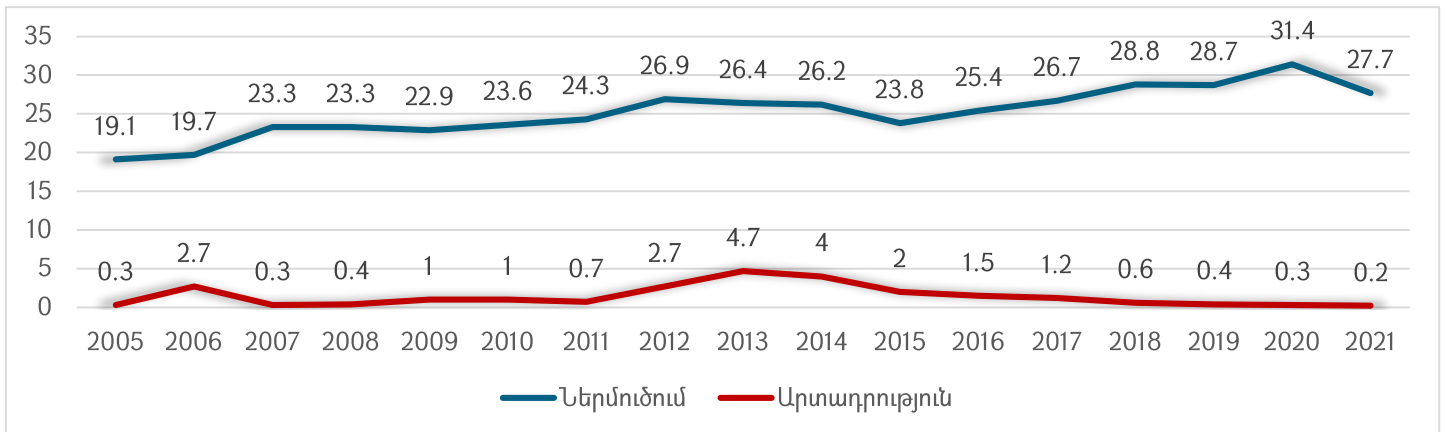
Դրանով պայմանավորված է նաև բուսական յուղի խիստ ցածր ինքնաբավության մակարդակը: Այսպես՝ 2005-2020 թվականներն ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ-ում բուսական յուղի ընդամենը առաջարկում ներմուծման մասնաբաժինը մշտապես

¹³ <https://stats.oecd.org/#>, OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030 by country,

¹⁴ Գծապատկերը կազմված է ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՏՍ) -ի տրամադրած տվյալների հիման վրա, մասնավորապես ArmStatBank տվյալների բազայի հիման վրա : Պարենային ապահովություն : ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշիռներն , ըստ պարենային ապրանքատեսակների, ցուցանիշների և տարիների :

գերազանցել է ներքին արտադրությանը (ամբողջ ժամանակահատվածում միջինում 17 անգամ): Ներմուծում/արտադրություն հարաբերակցության ամենացածր ցուցանիշը գրանցվել է 2013 թվականին՝ 5.6, իսկ ամենաբարձրը՝ 2020 թվականին՝ 104.6 անգամ: 2020 թվականի դրությամբ ներմուծումն ապահովել է բուսական յուղի ամբողջական առաջարկի շուրջ 88 տոկսը, ևս 11 տոկոս ապահովվել է նախորդ տարվա մնացորդների հաշվին:

2005-2021 թվականներն ընդգրկող ժամանակահատվածում, բուսական յուղերի ներմուծման ծավալները թեև ունեցել են տատանողական բնույթ, այդուհանդերձ, փոփոխության ընդհանուր միտումն աճող է¹⁵:

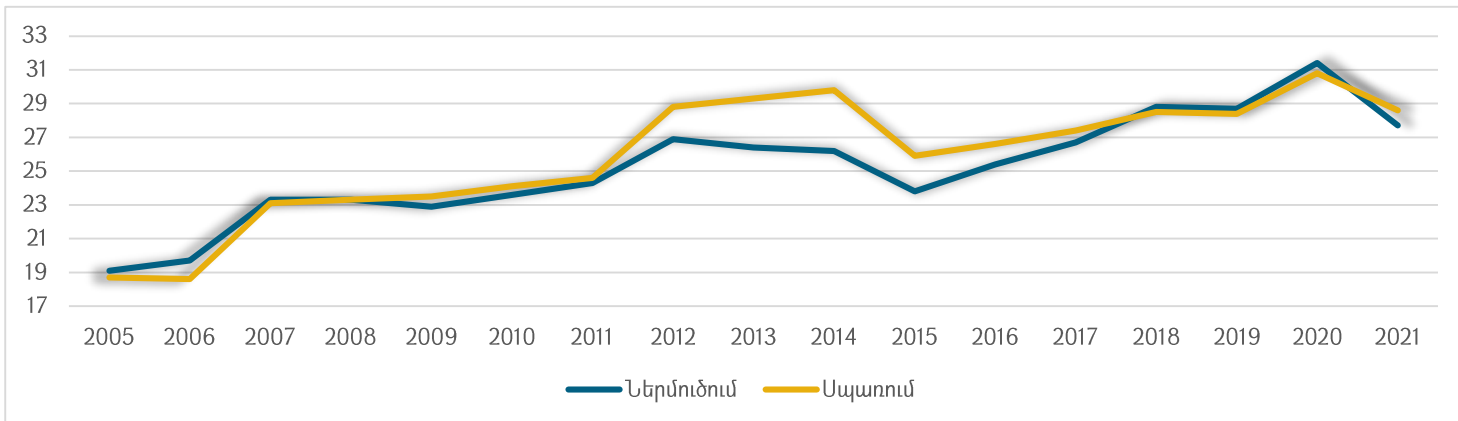
Գծապատկեր 1.2.2. Բուսական յուղի ներմուծման և արտադրության ծավալները ՀՀ-ում, 2005-2021 թթ., հզ. տոննա¹⁶

Ինչ վերաբերում է ՀՀ-ում բուսական յուղի օգտագործման ուղղություններին, ապա հիմնական ուղղությունը՝ սպառումն է որպես սննդամթերք, որը տատանվում է ամբողջական առաջարկին շատ մոտ միջակայքում: Հայաստանի Հանրապետությունում կերի արտադրության նպատակով օգտագործվող բուսական յուղի ծավալը կազմում է ընդհանուր ներմուծման 7,6 տոկոսը:

Ստորև ներկայացված է բուսական յուղի ներմուծման և սպառման ծավալների դինամիկան ՀՀ-ում 2005-2021 թվականների կտրվածքով:

¹⁵ 1991-2005թթ.-ին բուսական յուղի ներմուծման ծավալների վերաբերյալ ՀՀ ՎԿ-ի տվյալները հասանելի չեն, այդ պատճառով դիտարկվել են 2005-2021թթ. տվյալները:

¹⁶ Ցուցանիշները հաշվարկվել են հեղինակների կողմից, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՏՍ)–ի հրապարակած տվյալների հիման վրա, մասնավորապես՝ [ArmStatBank](#) տվյալների բազայի հիման վրա: [Պարենային ապահովություն](#): ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշիռներն ըստ պարենային ապրանքատեսակների, ցուցանիշների և տարիների:

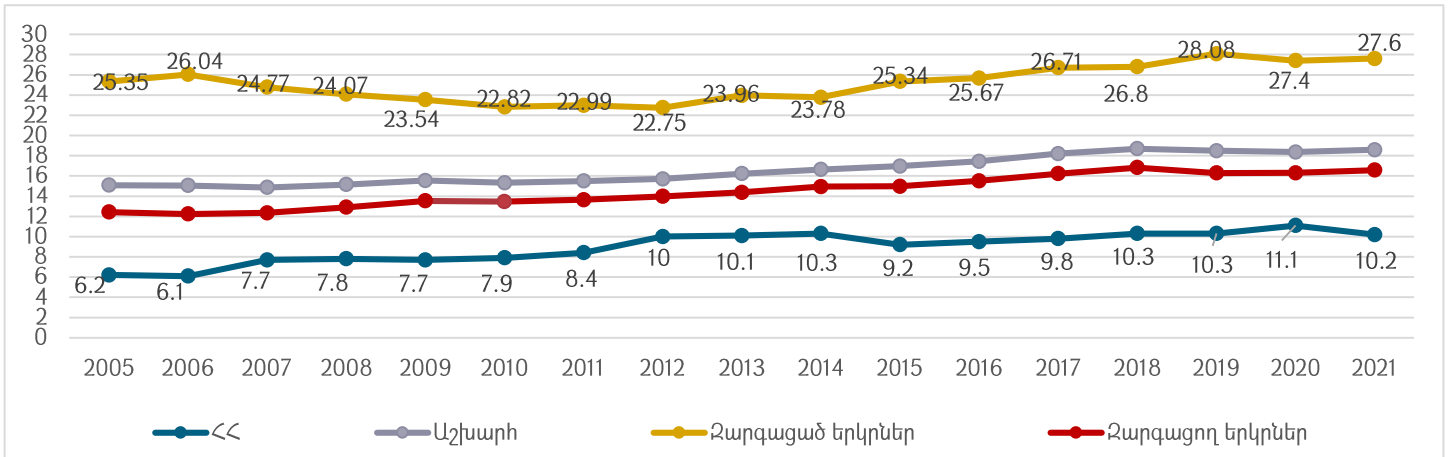
Գծապատկեր 1.2.3. Բուսական յուղի ամբողջական առաջարկի և սպառման ծավալների դինամիկան, 2005-2021 թթ., հազ. տոննա¹⁷

Ինչպես տեսնում ենք, բուսական յուղի ներմուծման և սպառման ծավալների փոփոխության ուղղություններն ու միտումները ՀՀ-ում նույնն են. դիտարկվող գրեթե ողջ ժամանակահատվածում աճում են: Որոշակի շեղում է առկա 2012-2014 թվականներին, երբ սպառման աճն ուղեկցվել է ներմուծման նվազմամբ, որը փոխհատուցվել է տեղական արտադրության ծավալների աճով: 2014 թվականից սկսած սպառման և ներմուծման ծավալների փոփոխությունները դարձյալ համընկել են, այս դեպքում արդեն՝ սկսել են նվազել, ինչը պայմանավորված է արտաքին անբարենպաստ շուկերով, մասնավորապես՝ 2014 թվականի ռուս-ուկրաինական հակամարտության սրմամբ և բուսական յուղի գների աճով: 2015-2017 թվականներին տեղական արտադրության ծավալների անկումը շարունակվել է և ներմուծման ու սպառման ծավալների միջև շեղումը վերացել:

Այսինքն՝ դիտարկվող ժամանակահատվածում բուսական յուղի ներմուծումը որպես հետևանք շատ արագ և ճշգրտորեն է արձագանքել սպառման ծավալների փոփոխություններին, ինչն արտահայտվել է սպառման և ներմուծման ծավալների ընդհանուր աճի և միջին տարեկան աճի միմյանց շատ մոտ տեմպերով: Այսպես՝ նշված ժամանակահատվածում սպառումն աճել է 53, իսկ ներմուծումը՝ 45 տոկոսային կետով, իսկ դրանց միջին տարեկան աճի տեմպերը կազմում են համապատասխանաբար 3 տոկոս և 2.6 տոկոս:

Բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառման ծավալների փոփոխությունները նույնպես հիմնականում համընկնում են սպառման ընդհանուր ծավալների փոփոխության միտումներին: Այսպես՝ 2021 թվականին բնակչության մեկ շնչի հաշվով տարեկան սպառվել է 10.2 կգ բուսական յուղ (ինչը 2020 թվականի համեմատ մի փոքր՝ մոտ 1 տոկոսային կետով նվազել է), ինչը դիտարկվող ժամանակաշրջանի սկզբի համեմատ աճել է 64.5 տոկոսով, իսկ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմում է 3.5 տոկոս: Սակայն, նույնիսկ այդպիսի աճի պայմաններում ՀՀ-ն բավական հեռու է բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառման աշխարհի և զարգացող երկրների միջին մակարդակներից:

¹⁷ Գուցանիշները հաշվարկվել են հեղինակների կողմից, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ԱՐՄՍՍՏՏ)–ի հրապարակած տվյալների հիման վրա, մասնավորապես՝ [ArmStatBank](#) տվյալների բազայի հիման վրա: [Պարենային ապահովություն](#): ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշիռներն ըստ պարենային ապրանքատեսակների՝ ցուցանիշների և տարիների:

Գծապատկեր 1.2.4. Բնակչության մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղի սպառման ծավալների դինամիկան զարգացած, զարգացող երկրներում, աշխարհում և ՀՀ-ում¹⁸

Ինչպես տեսնում ենք, թեև մեկ շնչի հաշվով բուսական յուղերի հայաստանյան սպառման ցուցանիշի աճն ընդհանուր առմամբ համահունչ է եղել զարգացող երկրների և աշխարհի նույն ցուցանիշի աճի տեմպերին, այդուհանդերձ դիտարկվող ամբողջ ժամանակահատվածում այն շուրջ 1,6 անգամ զիջում է զարգացող, 1,8 անգամ աշխարհի և 2,9 անգամ զարգացած երկրների նույն ցուցանիշներին: Համեմատության համար նշենք, որ մեկ շնչի հաշվով կարագի սպառումը ՀՀ-ում (մոտ 2.0 կգ/տարի) զգալիորեն բարձր է ինչպես աշխարհի (մոտ 1.5 կգ/տարի), այնպես էլ զարգացող երկրների (մոտ 1.2 կգ/տարի) ցուցանիշների համեմատ: Միևնույն ժամանակ դիտարկվող ժամանակահատվածում զգալիորեն մեծացել են բուսական յուղի թե՛ ընդհանուր, և թե՛ մեկ շնչի հաշվով սպառման ծավալները:

¹⁸ https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/ArmStatBank_7%20Food%20Security/FS-1-2021.px/?rxid=9ba7b0d1-2ff8-40fa-a309-fae01ea885bb

ԳԼՈՒԽ 2

ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ՀԱՏԿՈՐՈՇՈՒՄԸ

2.1. Բուսական յուղի տեսակները, դրանց դասակարգումը և բնութագրերը

Ապրանքային շուկայի ապրանքատեսակային սահմանների որոշումը, այսինքն՝ միևնույն ապրանքային շուկայում շրջանառվող փոխարինող չունեցող ապրանքի կամ փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների հայտնաբերման գործընթացը կարող է սկսվել ապրանքի նախնական որոշմամբ¹⁹:

Ուստի, հաշվի առնելով վերոգրյալ հանգամանքը, որպես նախնական ապրանք են որոշվել բուսական յուղերը:

Ապրանքային շուկայի ճշգրիտ սահմանման նպատակով անհրաժեշտ է բացահայտել բոլոր այն ապրանքատեսակները, որոնք կարող են համեմատվել շրջանառվող հիմնական ապրանքատեսակների հետ իրենց հատկանիշներով այնպես, որ ձեռք բերողը սպառման գործընթացում կամ արտադրական նպատակներով օգտագործման ընթացքում փաստացի փոխարինում է կամ պատրաստ է փոխարինելու դրանք մեկը մյուսով: Ապրանքատեսակների փոխարինելիության հնարավորությունն անհրաժեշտ է գնահատել ձեռքբերողի ընտրությունը որոշող հատկանիշների համեմատության հիման վրա:

Արդյունքում՝ անհրաժեշտություն է առաջանում առավել մանրամասն ուսումնասիրել բուսական յուղերի շրջանառության ոլորտում ներառված ապրանքատեսակները:

Թեև ՀՀ-ում բուսական ծագման յուղերի արտադրության, ներմուծման և իրացման ծավալներում գերակշիռ մասը բաժին է ընկնում արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերին, այնուամենայնիվ բուսական ծագման յուղերի ոլորտն իր մեջ ներառում է բազմաթիվ այլ ապրանքատեսակներ: Ավելին՝ կարելի է նշել, որ գրեթե բոլոր բույսերը պարունակում են յուղային զանգված: Իհարկե դրանցից ոչ բոլորը ունեն լայն կիրառություն:

Բուսական յուղերի բազմազանությունը ճշգրիտ տարանջատելու համար հնարավոր է դրանք դասակարգել մի քանի հիմնական խմբերում: Դասակարգման համար որպես առաջին չափանիշ սահմանվում է ստացման աղբուրը, քանի որ բուսական յուղերը ստացվում են տարբեր աղբյուրներից (յուղատու բույսերի սերմեր, պտուղներ, մշակաբույսերի յուղ պարունակող մասեր), որոնք էլ հնարավոր է խմբավորել ըստ համանման տեսակների: Որպես երկրորդ չափանիշ սահմանվում է օգտագործման նշանակությունը, քանի որ բուսական ծագման յուղերն օգտագործման տեսանկյունից կարող են կիրառվել սննդամթերքի, վառելիքի, խնամքի միջոցների, բժշկության և այլ արդյունաբերական նպատակներով:

¹⁹ Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի 2021 թվականի սեպտեմբերի 28-ի «Ապրանքային շուկաների որոշման կարգը սահմանելու և Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի 2011 թվականի մայիսի 23-ի թիվ 190-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 263-Ն որոշում, 8-րդ կետի 1-ին ենթակետ:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ հնարավոր է դասակարգել բուսական ծագում ունեցող յուղերի չորս հիմնական խմբեր՝

- սննդային նշանակության բուսական յուղեր (Edible oil),
- կենսավառելիքի համար օգտագործվող բուսական յուղեր (Oils used for biofuel)²⁰,
- չորացող բուսական յուղեր (Drying oil)²¹,
- այլ յուղեր (Other oils):

Կենսավառելիքի համար օգտագործվող բուսական յուղերի հիմնական խումբն իր հերթին իր մեջ ներառում է երկու ենթախումբ, դրանք են՝ բազմաֆունկցիոնալ յուղերը, որոնք ի թիվս այլ նպատակների նաև օգտագործվում են որպես կենսավառելիք և ոչ սննդային յուղերը, որոնք օգտագործվում են բացառապես (հիմնականում) որպես կենսավառելիք: Այս երկու ենթախմբերում ներառված են շուրջ 25 տեսակի բուսական ծագում ունեցող յուղեր:

Չորացող բուսական ծագում ունեցող յուղերը դրանք յուղեր են, որոնք չորանում և կարծրանում են նորմալ սենյակային ջերմաստիճանի պայմաններում: Նման յուղերը հիմնականում օգտագործվում են յուղաներկերի պատրաստման մեջ, ինչպես նաև այլ ներկերի և փայտի հարդարման համար նախատեսված այլ նյութերի պատրաստման մեջ: Այս խմբում ներառված են շուրջ մեկ տասնյակ բուսական ծագման յուղեր:

Այլ յուղերի հիմնական խմբում ներառված են շուրջ 26 տարբեր տեսակի բուսական ծագման յուղեր, որոնք սակայն նախատեսված չեն և/կամ չեն կիրառվում սննդային նշանակության համար:

Սննդային նշանակություն ունեցող բուսական յուղերի հիմնական խմբում ներառված է հինգ ենթախումբ: Դրանք են՝

- **Հիմնական յուղեր.** այս ենթախմբում ներառված յուղերին բաժին է ընկնում սննդային նպատակներով կիրառվող բուսական յուղերի համաշխարհային արտադրության զգալի մասը: Այս ենթախմբում ներառված են ավելի քան մեկ տասնյակ բուսական ծագում ունեցող յուղեր:

- **Ընդդեմից ստացվող յուղեր.** այս յուղերը նույնպես լայն տարածում ունեն սննդի կիրառության մեջ և գնահատվում են իրենց համային հատկանիշների համար: Սակայն նման ծագման յուղերը նաև առանձնանում են իրենց բարձր արժեքով, ինչն էլ պայմանավորված է դրանց ստացման համեմատաբար բարդ գործընթացով:

- **Դոմագիներից ստացվող յուղեր.** այս ենթախմբում ներառված բուսական ծագում ունեցող յուղերն առանձնանում են իրենց ստացման տեխնոլոգիական առանձնահատկություններով: Հիմնականում յուղի այս տեսակների ստացման համար աղբյուրները հանդիսանում են առաջնային արտադրանք, իսկ դրանց սերմերից ստացվող յուղերը՝ երկրորդային արտադրանք:

²⁰ Ethanol and, to a lesser degree, methanol are the other major types of biofuel. Castoroil.in: Bio fuels. Retrieved on 2006-07-25.
http://www.castoroil.in/reference/plant_oils/uses/fuel/bio_fuels.html

²¹ The Encyclopedia of Painting Materials: Drying oils. Retrieved on 2006-08-02.
<http://www.cad-red.com/mt2/oil.html>

• **Որպես սննդային հավելում կիրառվող յուղեր.** մի շարք յուղեր կիրառվում են որպես սննդային հավելումներ՝ իրենց սննդարար արժեքի և բժշկական հատկությունների համար:

• **Այլ կերակրի յուղեր.** այս ենթախմբում ներառված են շուրջ 42 տեսակի բուսական ծագման յուղեր, որոնք մեծամասամբ լայն կիրառություն չունեն սննդային օգտագործման տեսանկյունից:

Կախված տարբեր մասնագիտական աղբյուրներից՝ ներկայացված բուսական ծագման յուղերի դասակարգման եղանակը և տարբեր խմբերում ներառված տեսակների կազմը կարող է ոչ զգալիորեն փոփոխվել, սակայն նման տարբերության հնարավորությունն այնուամենայնիվ չի կարող ազդեցություն ունենալ սույն ուսումնասիրության շրջանակներում ապրանքային շուկայի հատկորոշման և ապրանքատեսակային սահմանի որոշման վրա:

Հաշվի առնելով վերը ներկայացված դասակարգումը՝ պետք է նշել, որ սույն ուսումնասիրության նպատակներից ելնելով՝ անհրաժեշտ է առավել մանրամասն անդրադառնալ այն բուսական յուղերին, որոնք նախատեսված են սննդի մեջ անմիջական կամ սննդի արդյունաբերության տարբեր ոլորտներում օգտագործման համար: Սննդային նշանակության բուսական յուղերի ապրանքախմբում են ներառված նաև արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերը:

Համաձայն «Ճարպայուղային արտադրանքի տեխնիկական կանոնակարգ» Մաքսային միության տեխնիկական կանոնակարգի²² (այսուհետ՝ Տեխնիկական կանոնակարգ)՝ սննդային նշանակությամբ կիրառվող բուսական յուղերի տեսակները ներկայացված են 2.1.1 աղյուսակում:

Աղյուսակ 2.1.1

Սննդային նշանակությամբ կիրառվող բուսական յուղերի տեսակները

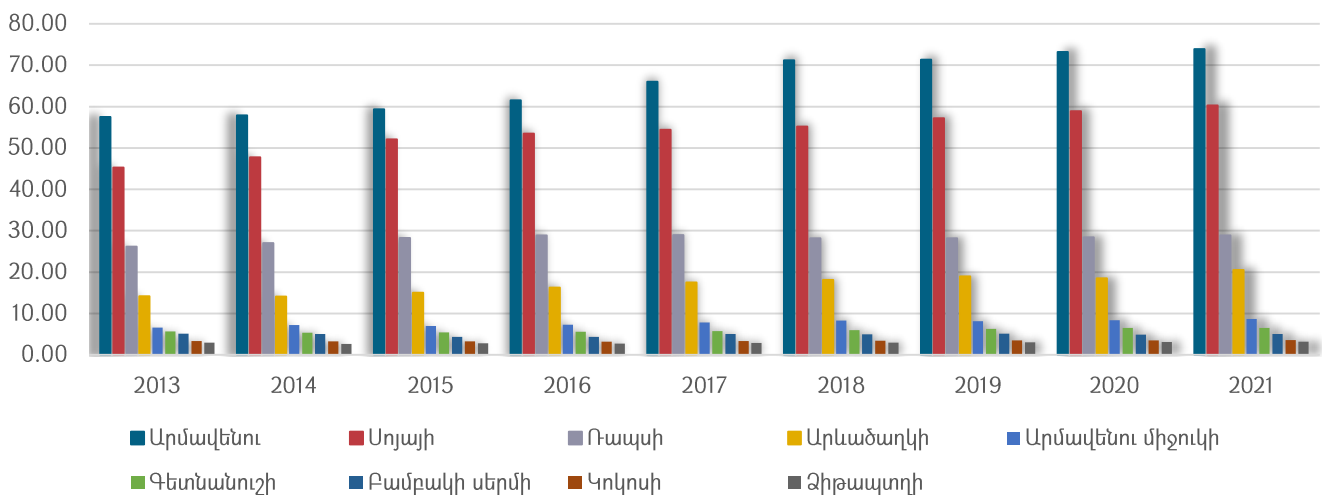
ՀՀ	Բուսաբանական անվանումը	Հումքի անվանումը	Յուղի անվանումը
1	Aleurites fordii Hemsley Vemicia montana, Loureiro syn. Aleurites montana (Loureiro) Wilson	Եղրիզենի (տունգ), ընկույզներ	Եղրիզենու յուղ
2	Aleurites moluccana Linnaeus), Willdenow syn. Aleurites triloba, Juglans regia Linnaeus	Ընկույզ հունական (սերմեր)	Հունական ընկույզի յուղ
3	Arachis hypogaea Linnaeus	Գետնընկույզ	Գետնընկույզի յուղ
4	Attalea speciosa Martius, syn. Orbignya speciosa (Martius) Barbosa Rodrigues	Օրբիա, Բաբասու (սերմեր)	Բաբասուի յուղ
5	Brassica juncea (Linnaeus) Czernajew et Cosson	Մանանեխ դարչնագույն	Մանանեխի յուղ դարչնագույն
		Մանանեխ հնդկական (սերմեր)	Մանանեխի յուղ՝ հնդկական
6	Brassica napus Linnaeus	Հլածուկ (սերմեր)	Հլածուկի յուղ
7	Brassica nigra (Linnaeus) W.D.J. Koch	Մանանեխ սև	Մանանեխի յուղ սև
8	Brassica rapa Linnaeus	Բարբարուկ (սերմեր)	Բարբարուկի յուղ
9	Camelina sativa (Linnaeus), Crantz	Սորուկ (սերմեր)	Սորուկի յուղ
10	Cannabis sativa Linnaeus	Կանեփ (սերմեր)	Կանեփի յուղ
11	Carthamus tinctorius Linnaeus	Կանճրակ (սերմեր)	Կանճրակի յուղ

²² Մաքսային միության հանձնաժողովի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 9-ի թիվ 883 որոշում

12	Citrullus lanatus (Thumb.), Matsum et Nakai, Citrullus spp	Ձմերուկ (սերմեր)	Ձմերուկի յուղ
13	Cocos nucifera Linnaeus	Կոպրա	Կոպրայի յուղ
14	Corylus avellana Linnaeus	Տիգենի (սերմեր), անտառային ընկույզ	Տիգենու յուղ
15	Coriandrum sativum Linnaeus	Գինձ (սերմեր)	Յուղ՝ գինձի, յուղալի
16	Crambe abyssinica, Hochstetter ex R.E. Fries	Կրամբե (սերմեր)	Կրամբեի յուղ
17	Cucurbita maxima, A.H Duchesne, Cucurbita pepo Linnaeus	Դդում (սերմեր)	Դդումի յուղ
18	Elaeis guineensis N. J. Jacquin	Յուղարմավենի (պտղի պարկուճ)	Արմավենու յուղ
19		Յուղարմավենի (պտղի պտղապատյան (պերիկարպիում))	Արմավամիջուկի յուղ
20	Elaeis oleifera (Kunth) Cortes syn. Elaeis melanococca auctores non Gaerther, syn. Alfonsia oleifera Kunth, syn. Corozo oleifera (Kunth) L. Bailey	Հարավամերիկյան արմավենու միջուկ	Հարավամերիկյան արմավամիջուկի յուղ
21	Fagus sylvatica Linnaeus	Հաճարենի (ընկույզ)	Հաճարենու յուղ
22	Garcinia indica	Գարցինիա (սերմեր)	Կոկում յուղ
23	Glycine max (Linnaeus) Merrill	Սոյա (սերմեր)	Սոյայի յուղ
24	Gossypium spp.	Բամբակենի (սերմեր)	Բամբակենու յուղ
25	Helianthus annuus Linnaeus	Արևածաղիկ (սերմեր)	Արևածաղկի յուղ
26	Licania rigida Benth	Օյտիսիկա (սերմեր)	Օյտիսիկայի յուղ
27	Linum usitatissimum Linnaeus	Կտավատ (սերմեր)	Կտավատի յուղ
28	Lycopersicon lycopersicum (Linnaeus), Karsten ex Farwell syn. Lycopersicon esculentum P. Miller	Լոլիկ (սերմեր)	Լոլիկի յուղ
29	Lallemantia iberica Labiatae	Ղաշխակտավատ (սերմեր)	Ղաշխակտավատի յուղ
30	Madhuca longifolia (Linnaeus) Macbride, syn. Bassia longifolia Linnaeus	Մադուկա (սերմեր)	Յուղ իլլիպե հնդկական
31	Mangifera indica	Մանգիֆերա հնդկական (մանգո) (պտղապատյան (պերիկարպիում))	Մանգոյի յուղ
32	Մանգիֆերա հնդկական (մանգո) (կորիզապտղի սերմ)	Մանգոյի կորիզի յուղ	
33	Ձիթապտուղ, զեյթուն (պտղապատյան (պերիկարպիում))	Ձիթապտղի յուղ	
34	Ձիթապտուղ (միջուկ)	Ձիթապտղի յուղ	
35	Բուլեկո (ընկույզներ)	Յուղ բուլեկոյի	
36	Բաբասու	Յուղ բաբասուի	
37	Բրինձ	Բրնձի յուղ	
38	Խաշխաշ (սերմեր)	Խաշխաշի յուղ	
39	Պերիլա (սերմեր)	Պերիլայի յուղ	
40	Ամերիկյան ավոկադո	Ավոկադոյի յուղ	
41	Ծիրան (կորիզապտղի սերմ)	Ծիրանի յուղ	
42	Սալոր (կորիզապտղի սերմ)	Սալորի յուղ	
43	Նուշ դառը (ընկույզներ)	Նուշի յուղ	

44	Դեղձ (կորիզապտղի սերմ)	Դեղձի յուղ	
45	Բալ (կորիզապտղի սերմ)	Բալի յուղ	
46	Մայրի (ընկույզներ)	Մայրու յուղ	
47	Տզկանեփի (սերմեր)	Գերչակի յուղ	
48	Քունջութ (սերմեր)	Քունջութի յուղ	
49	Շորեյա (պտղապատյան (պերիկարպիում))	Յուղ բորնեո/յուղ իլլիպե	
50	Շորեյա (պտղապատյան (պերիկարպիում))	Յուղ սալ	
51	Ժոժոբա (սերմեր)	Յուղ ժոժոբայի	
52	Մանանեխ սպիտակ (սերմեր)	Սպիտակ մանանեխի յուղ	
53	Մանանեխ դաշտային (սերմեր)	Դաշտային մանանեխի յուղ	
54	Ցորեն փափուկ (սերմնապտուղներ)	Ցորենի յուղ	

Չնայած բուսական ծագում ունեցող յուղերի բազմազանությանը՝ սննդային նշանակության յուղերի միայն որոշ տեսակներ ունեն շրջանառության մեծ ծավալներ և սոցիալական տեսանկյունից կարևոր նշանակություն:

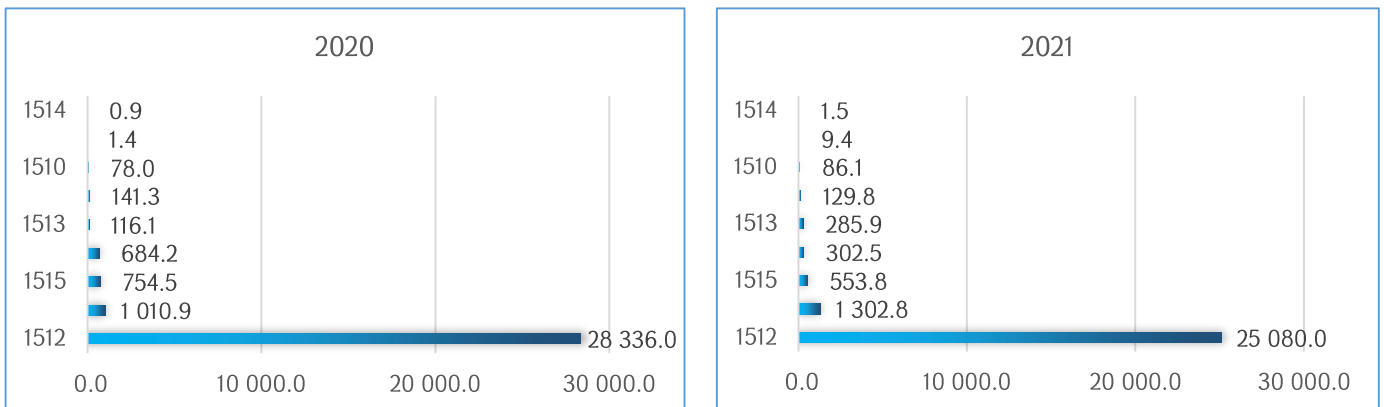
Գծապատկեր 2.1.1. Բուսական յուղերի հիմնական տեսակների համաշխարհային սպառման ծավալները (միլիոն տոննա) 2013-2021 թթ. ընթացքում²³

Մասնավորապես, բուսական յուղերի համաշխարհային սպառման ծավալների համաձայն՝ սննդային յուղերի շրջանում սպառման առավել լայն ծավալներ ունեն արմավենու, սոյայի, ռապսի և արևածաղկի յուղերը, որոնց մասնաբաժինները ընդհանուր սպառման ծավալում համապատասխանաբար կազմում են միջինում 35%, 28%, 15% և 9%:

²³ <https://usda.library.cornell.edu/concern/publications/tx31qh68h?locale=en>

2.2. «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայի ապրանքային և աշխարհագրական սահմանները, տնտեսավարող սուբյեկտների կազմը և ծավալները

Ինչպես համաշխարհային սպառման տեսանկյունից են առկա առավել մեծ շրջանառության ծավալներ և լայն կիրառություն ունեցող բուսական յուղերի առանձին տեսակներ, այդպես էլ ՀՀ-ում առկա են բուսական յուղեր, որոնց կիրառության, ներմուծման և սպառման ծավալներն էականորեն ավելի բարձր են՝ ի տարբերություն բուսական յուղերի այլ տեսակների: Համաձայն Պետական եկամուտների կոմիտեի տվյալների՝ ՀՀ 2020-2021 թվականների ընթացքում ներկրվել են սոյայի, ծիրապտղի, արմավենու, արևածաղկի, կոկոսի, արմավենու միջուկի, կտավատի, եգիպտացորենի, գերչակի և այլ յուղեր, հիդրոգենացված բուսական յուղեր (ճարպեր) և մարգարին: Սակայն այս յուղերի շրջանում առկա են տեսակներ, որոնք էականորեն առանձնանում են իրենց ծավալներով, կիրառության նշանակությամբ, սոցիալական կարևորությամբ և այլ հատկանիշներով: Մասնավորապես ԱՏԳ ԱԱ ծածկագրով դասակարգված համապատասխան ապրանքախմբերի ներմուծման ծավալների գնահատման դեպքում ակներև է կոնկրետ ապրանքախմբերի և դրանցում ներառված որոշ ապրանքատեսակների պահանջարկի էականորեն առավել բարձր ծավալը:

Գծապատկեր 2.2.1. 2020-2021 թթ. ԱՏԳ ԱԱ քառանիշ ծածկագրով դասակարգված որոշ ապրանքախմբերի ներմուծման ծավալների (տոննա) վերաբերյալ²⁴:

2020 և 2021 թվականների ընթացքում դիտարկված ապրանքախմբերից ներմուծման ծավալներով առաջատարն է ԱՏԳ ԱԱ 1512 ծածկագրով դասվող ապրանքների խումբը: Այս ծածկագիրը իր մեջ ներառում է արևածաղկի, քրքումի կամ բամբակի յուղերը և դրանց զտամասերը՝ չռաֆինացված կամ ռաֆինացված, սակայն առանց փոփոխելու քիմիական կազմը: Սակայն ԱՏԳ ԱԱ 1512 ծածկագիրը տասանիշ բացվածքով դիտարկելու պարագայում պարզ է դառնում, որ ներկայացված ներկրման գրեթե ողջ ծավալը ապահովվում է արևածաղկի յուղի միջոցով՝ դասակարգչի ընդհանուր ծավալի շուրջ 98%:

Դիտարկված ժամանակահատվածում ներկրման ծավալներով արևածաղկի յուղին հաջորդում է ԱՏԳ ԱԱ 1511 ծածկագրին դասվող ապրանքախումբը: Այս խմբում ներառված

²⁴ <https://www.petekamutner.am/Content.aspx?itn=csCIForeignTradeByCountries>

է արմավենու յուղը և դրա զտամասերը՝ չռաֆինացված կամ ռաֆինացված, սակայն առանց փոփոխելու քիմիական կազմը:

Ներկրման ծավալներով հաջորդը ԱՏԳ ԱԱ 1515 ծածկագրին դասվող ապրանքների խումբն է, որը իր մեջ ներառում է այլ չցնդող բուսական ճարպերը, յուղերը (ներառյալ ժոժոբայի յուղը) և դրանց զտամասերը՝ չռաֆինացված կամ ռաֆինացված, սակայն առանց փոփոխելու քիմիական կազմը: Այս ապրանքախմբում է նաև ներառված եգիպտացորենի յուղը:

Ներկրման ծավալներով չորրորդ ապրանքախումբը ԱՏԳ ԱԱ 1507 ծածկագրին դասվող ապրանքներն են: Այս ապրանքախմբում ներառված է սոյայի յուղը և դրա զտամասերը՝ չռաֆինացված կամ ռաֆինացված, սակայն առանց փոփոխելու քիմիական կազմը:

Մյուս ապրանքախմբերում ներառված բուսական յուղերի ներկրման ծավալները վերը ներկայացված տեսակներից զգալիորեն ավելի փոքր են:

Այնուհանդերձ անհրաժեշտ է առավել մանրամասն գնահատել ՀՀ-ում շրջանառվող կերակրային նպատակով օգտագործվող բուսական յուղերի հիմնական տեսակների և նախապես սահմանված ապրանքատեսակների՝ սպառման գործընթացում կամ արտադրական նպատակներով օգտագործման ընթացքում ձեռք բերողների ընտրությունը որոշող հատկանիշները, մասնավորապես՝ այդ ապրանքների գործածության նշանակությունը, կիրառման, որակական, տեխնիկական, գնային կամ այլ հատկանիշները, ինչի արդյունքում հնարավոր կլինի պարզել կամ բացառել հնարավոր փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների առկայությունը:

Այսպես, ֆունկցիոնալ տեսանկյունից բուսական յուղի հիմնական տեսակները ունեն որոշակի առանձնահատկություններ: Մասնավորապես՝ արևածաղկի, եգիպտացորենի, ձիթապտղի և սոյայի յուղերը (ձեթերը) օգտագործվում են սառը և տաք ուտեստների պատրաստման համար, ինչպես նաև պահածոների արտադրության մեջ: Արմավենու, կոկոսի և արմավենու միջուկի յուղերն օգտագործվում են մարգարինի պատրաստման և հրուշակեղենի արտադրության մեջ՝ որպես ամրակալեցնող տարր, ինչպես նաև օճառի, մոմի, կոսմետիկ նյութերի արտադրության մեջ: Կտավատի, գերչակի և այլ յուղերը հիմնականում օգտագործվում են բուժիչ նպատակներով:

Հիդրոգենացված բուսական յուղերը (ճարպերը) իրենցից ներկայացնում են բարձր խտությամբ յուղեր, որոնք հիմնականում օգտագործվում են որպես հումք՝ մարգարինի արտադրության մեջ, ինչպես նաև տաք ուտեստներ պատրաստելու համար: **Մարգարինն օգտագործվում է հիմնականում հրուշակեղենի արտադրության մեջ: Հիդրոգենացված բուսական յուղերն ու մարգարինը չեն կարող օգտագործվել սառը կերակուրներ պատրաստելու համար:**

Ֆունկցիոնալ տեսանկյունից որոշակիորեն միմյանց մոտ են արևածաղկի, եգիպտացորենի, ձիթապտղի և սոյայի յուղերը:

Կիրառման տեսանկյունից միմյանց մոտ համարվող ձիթապտղի յուղը փոխադարձ փոխարինելի չէ արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերի հետ, քանի որ չնայած վերջինս կիրառվում է սննդի մեջ՝ սառը և տաք ուտեստների, աղցանների պատրաստման նպատակով, սակայն այնուամենայնիվ վերջինս գնային այլ սեգմենտում է գտնվում և

սպառողի համար հիմնականում նպատակահարմար չէ այն կիրառել առօրյա սննդային նշանակությամբ: Վերջինս ունի նաև բուժական և հատուկ օգտակարության նշանակություն, ըստ որի էլ տարբեր են նաև այդ ապրանքների գնային բնութագրիչները՝ ձիթապտղի յուղի գինը որպես կանոն մի քանի անգամ ավելի բարձր է:

Ինչ վերաբերում է սոյայի յուղին, ապա այն առաջատար դիրքեր է զբաղեցնում բուսական յուղի համաշխարհային արտադրությունում: Չնայած սոյայից ստացված բուսական յուղը կարող է կիրառվել սննդի մեջ, սակայն հիմնականում այն առավելապես կիրառվում է որպես հումք այնպիսի սննդամթերքների արտադրությունում, ինչպիսիք են մարգարինը, հացը, մայոնեզը, ոչ կաթնային սերուցքները և այլն: Սոյայի յուղը կիրառվում է նաև պոլիմերային խողովակների արտադրության մեջ:

Այսպիսով, սպառողները, ելնելով բուսական յուղերի գործածության (այդ թվում՝ լայն սպառման), կիրառման որակական, գնային հատկանիշներից, նպատակահարմար են գտնում և պատրաստ են արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերը փոխարինել մեկը մյուսով, ուստի բուսական յուղերի շարքում փոխադարձ փոխարինելի են դիտարկվում արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերը:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ բուսական յուղերի շրջանառության ոլորտում հատկորոշվել է «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկան:

Միևնույն մոտեցումն ամրագրված է նաև Հանձնաժողովի 2010 թվականի ապրիլի 23-ի թիվ 31-Ա որոշմամբ²⁵, որտեղ նույնպես, որպես բուսական յուղերի ապրանքային շուկա է հատկորոշվել «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկան՝ միևնույն ապրանքատեսակային սահմանով:

«Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայի ապրանքատեսակային սահման է հանդիսանում արևածաղկից և եգիպտացորենից ստացված բուսական յուղի ողջ տեսականին:

Ապրանքային շուկայի աշխարհագրական սահմանը որոշվում է՝ հաշվի առնելով որոշակի աշխարհագրական տարածքում գնորդի համար տվյալ ապրանքի և դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների ձեռքբերման տնտեսական կամ այլ հնարավորությունն ու նպատակահարմարությունը և դրա սահմաններից դուրս այդպիսի հնարավորությունների և նպատակահարմարության բացակայությունը: Եթե որևէ ապրանքի գնի փոքր, բայց ոչ ժամանակավոր աճը մի աշխարհագրական տարածքում կարող է ստիպել մեծ թվով գնորդների գնելու տվյալ ապրանքն այլ աշխարհագրական տարածքում, ապա այդ աշխարհագրական տարածքները դիտարկվում են ապրանքային շուկայի միևնույն աշխարհագրական սահմանում:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հանրապետությունում իրացվող արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերը հավասարապես ձեռքբերման համար հասանելի են Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում և գոյություն չունեն արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերի՝ Հայաստանի Հանրապետության մարզեր տեղափոխելու հետ

²⁵ Մասնավորապես նման մոտեցում արձանագրված է ՀՀ ՏՄՊՊՀ (ներկայումս ՄՊՀ) 2010 թվականի ապրիլի 23-ի թիվ 31-Ա որոշմամբ.

կապված խոչընդոտներ՝ ապրանքային շուկայի աշխարհագրական սահման է հանդիսանում Հայաստանի Հանրապետության տարածքը:

Ուսումնասիրության ժամանակահատված է ընտրվել 2020 թվականի հունվարից 2021 թվականի դեկտեմբերն ընկած ժամանակահատվածը:

Հարկ է նշել, որ ներմուծում իրականացրած որոշ տնտեսավարող սուբյեկտներ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ներմուծված արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերը մասնակի կամ ամբողջությամբ օգտագործում են նաև սեփական կարիքների համար (արտադրական կամ այլ գործընթացներում), ուստի շուկայի ծավալների գնահատման համար դիտարկվում է իրացման ցուցանիշը:

Շուկայի իրացման ծավալների գնահատման համար հիմք է ընդունվել բնեղեն ցուցանիշը, քանի որ շուկան միատարր է և իրացման բնեղեն ծավալների չափման միավորը միասնական է շուկայում գործող բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների համար:

ԳԼՈՒԽ 3

«ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՅՈՒՂ» ԱՊՐԱՆՔԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

3.1. «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայում գործող տնտեսավարող սուբյեկտները և շուկայի կառուցվածքային տեղաշարժերը

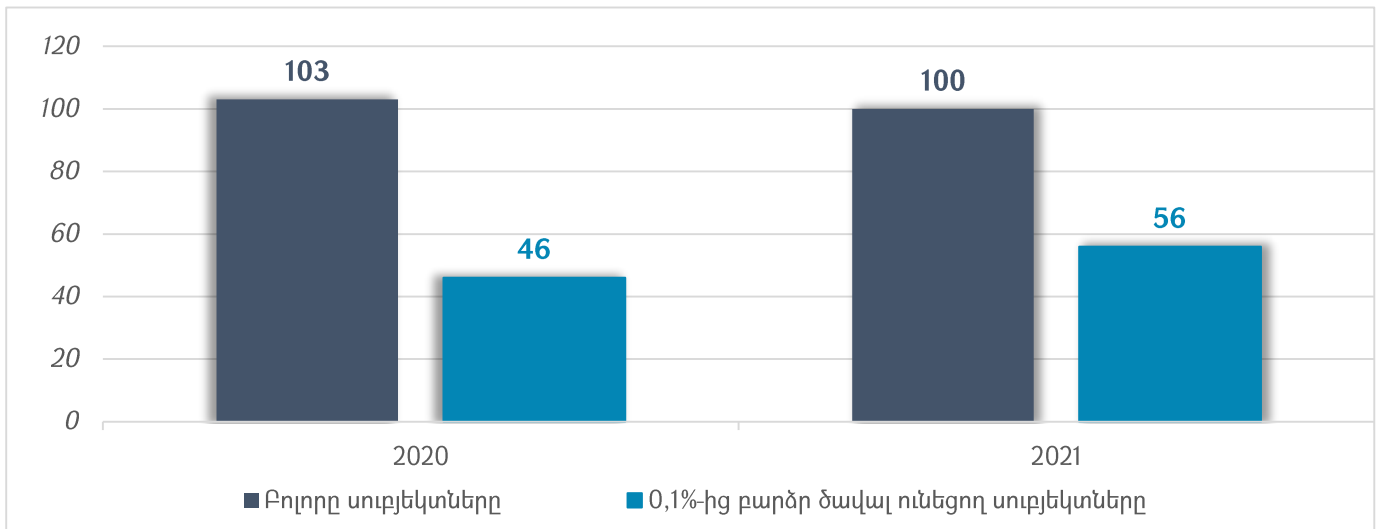
Քանի որ բուսական յուղի պահանջարկը ՀՀ-ում գրեթե ամբողջությամբ բավարարվում է ներմուծման հաշվին, ուստի շուկայում տնտեսավարող սուբյեկտները սույն հետազոտության տեսանկյունից հետաքրքրություն ներկայացնող արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ ներմուծող ընկերություններն են, որոնց թիվը վերջին տարիներին էական փոփոխության չի ենթարկվել:

Համաձայն ՀՀ ՊԵԿ տվյալների՝ 2020 թվականի ընթացքում ԱՏԳ ԱԱ 1512 և ԱՏԳ ԱԱ 1515 քառանիշ դասակարգիչներին դասվող առևտրային նշանակության ապրանքատեսակների ներկրում է իրականացրել 142, իսկ 2021 թվականին՝ 144 տնտեսավարող սուբյեկտ: Իհարկե անհրաժեշտ է նշել, որ վերոգրյալ դասակարգիչների ապրանքախմբերում ներառվում են նաև այնպիսի ապրանքատեսակներ, որոնք չեն հանդիսանում սույն ուսումնասիրության շրջանակներում հատկորոշված ապրանքային շուկայում ներառված ապրանքատեսակներ: Ուստի ներկայացված դասակարգիչներին դասվող, սակայն հատկորոշված ապրանքային շուկայում չներառված ապրանքատեսակների զտման արդյունքում ստացվում է²⁶, որ 2020 թվականի ընթացքում ԱՏԳ ԱԱ 1512 և ԱՏԳ ԱԱ 1515 քառանիշ դասակարգիչներին դասվող և ապրանքային շուկայում ներառված ապրանքատեսակների ներկրում է իրականացրել 103, իսկ 2021 թվականին՝ 100 տնտեսավարող սուբյեկտ:

Տնտեսավարող սուբյեկտների նշված քանակում առկա են այնպիսիք, որոնք ունեն ներկրման շատ փոքր ծավալ և/կամ իրականացրել են մեկանգամյա ներկրում: Ուստի առավել ճշգրիտ իրավիճակը գնահատելու համար զուգահեռաբար նաև դիտարկվել են այն տնտեսավարող սուբյեկտները, որոնց մասնաբաժինը ընդհանուր ներմուծման ծավալում մեծ է կամ հավասար 0.1%-ի: Շուկայում տնտեսավարող սուբյեկտների քանակի նկատմամբ այսպիսի ֆիլտր կիրառելու դեպքում ստացվում է, որ 2020 թվականին ՀՀ բուսական յուղի ներմուծում իրականացրել են 46 տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնց ներմուծման մասնաբաժինը մեծ կամ հավասար է ընդհանուր ներմուծման ծավալի 0.1 տոկոսին, իսկ 2021 թվականին այդպիսի սուբյեկտների քանակը 55-ն է:

²⁶ Գործընթացի մեթոդական առանձնահատկություններով պայմանավորված հնարավոր են որոշակի տարբերություններ:

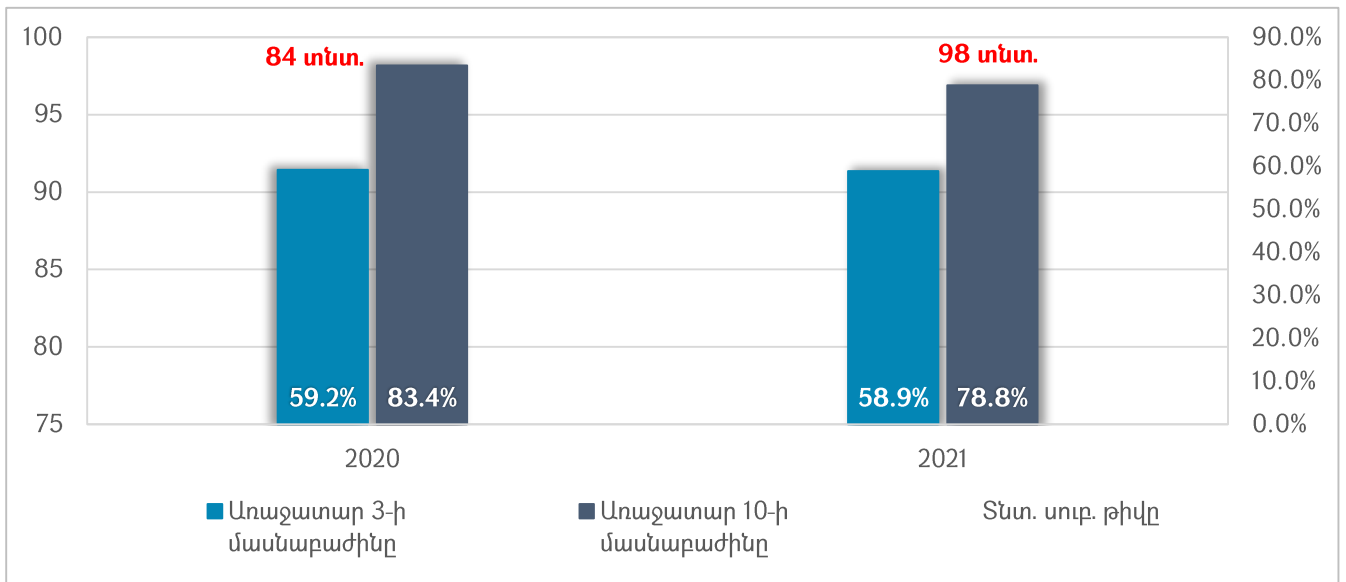
Գծապատկեր 3.1.1. Արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղի ներկրում իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների թիվը (համաձայն ՊԵԿ տվյալների)

Թեև, 2021 թվականին արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ ներմուծող սուբյեկտների թիվը ավելացել է (0.1%-ից բարձր մասնաբաժին ունեցող), սակայն մասնաբաժինների և դրանց վերաբաշխման էական փոփոխություն չի արձանագրվել: Մասնավորապես, 2020 թվականի ընթացքում առավել խոշոր ներկրման ծավալներ ունեցող 3 տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինը միասին կազմել է 59,2%, իսկ 2021 թվականին՝ 59,1%:

Արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղի ներկրման ընդհանուր ծավալի մեծ մասը բաժին է ընկնում արևածաղկի բուսական յուղին՝ միջինում շուրջ 97-98%: Միայն արևածաղկի յուղի ներմուծման դեպքում տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակի փոփոխությունը և մասնաբաժինների վերաբաշխումը դիտարկելիս, պատկերը փոքր ինչ տարբերվում է: Արևածաղկի բուսական յուղ ներմուծող տնտեսավարող սուբյեկտների թիվը ավելացել է, մասնավորապես՝ 2020 թ.-ին ներմուծում է իրականացրել 84, իսկ 2021 թ.-՝ 98 տնտեսավարող սուբյեկտ:

Սակայն, այս դեպքում ևս ներմուծման գործընթացում տնտեսավարողների թվի որոշակի ավելացմանը զուգընթաց վերջիններիս մասնաբաժինների և շուկայի կառուցվածքային տեղաշարժերի տեսանկյունից փոփոխություններն էական չեն:

Կենտրոնացվածության նվազման փոքր տեսանելի միտում կարելի է արձանագրել ներմուծման առավել խոշոր ծավալներ ունեցող 10 ընկերությունների ցուցանիշները դիտարկելիս: 2020 թվականին արևածաղկի ձեթ ներմուծող առաջատար 10 ընկերությունների մասնաբաժինները միասին կազմել են ընդհանուր ծավալի 84.4%-ը, իսկ 2021 թվականին այդ ցուցանիշը նվազել է՝ կազմելով 78.8%: Այս դեպքում ստացվում է, որ առաջատար ընկերությունների մասնաբաժինը միասին նվազել է միջինում շուրջ 7%-ով:

Գծապատկեր 3.1.2. Արևածաղկի բուսական յուղի ներմուծում իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների թիվը և ներմուծման առավել խոշոր ծավալներ ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտի մասնաբաժինը

Իրացման գործընթացում կառուցվածքային տեղաշարժերը նման են ներմուծմանը որոշ աննշան տարբերություններով, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի իրացվող ողջ ծավալը ներմուծված է: Իհարկե այս դեպքում անհրաժեշտ է նշել, որ ներմուծում իրականացնող ոչ բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտներն են հանդիսանում հատկորոշված ապրանքային շուկայի մասնակիցներ, քանի որ դրանց մի մասը արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի ներմուծումը իրականացնում են սեփական արտադրական գործընթացներում օգտագործման նպատակով: Ուստի իրացման մասով կառուցվածքային տեղաշարժերը դիտարկելիս, չեն հաշվառվել առավել խոշոր ներկրման ծավալ ունեցող այն տնտեսավարող սուբյեկտների ցուցանիշները, որոնք հետագայում այս ապրանքային շուկայում իրացում չեն իրականացրել: **Արդյունքում՝ 2020 թվականին արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի իրացում է իրականացրել շուրջ 100, իսկ 2021 թվականին՝ շուրջ 97 տնտեսավարող սուբյեկտ: Իրացման առավել խոշոր ծավալներ ունեցող առաջատար 3 տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինը միասին 2020թ.-ին կազմել է 64,1%, իսկ 2021 թվականին՝ 64,6%:**

Վերոգրյալ ցուցանիշների համադրությունը ցույց է տալիս, որ դիտարկված ժամանակահատվածում տնտեսավարող սուբյեկտների թվի և վերջիններիս մասնաբաժինների վերաբաշխման էական փոփոխություններ չեն արձանագրվել: Միաժամանակ, այս ապրանքային շուկայում գործունեություն են ծավալում բազմաթիվ տնտեսավարող սուբյեկտներ, ինչը կարող է վկայել ապրանքային շուկայի մուտքի խոչընդոտների բացակայության մասին, սակայն ապրանքային շուկայի կենտրոնացվածության տեսանկյունից անհրաժեշտ է նշել, որ չնայած գործունեություն ծավալող տնտեսավարող սուբյեկտների քանակին, նշված ժամանակահատվածում խոշոր տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինները բավականին զգալի են ընդհանուր ծավալում: Ուստի, ապրանքային շուկայի կենտրոնացվածության վերաբերյալ առավել

հստակ պատկեր ստանալու համար անհրաժեշտ է նաև գնահատել շուկայի կենտրոնացվածության աստիճանը:

3.2. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ներմուծման և իրացման ծավալները

Ապրանքային շուկայի ներմուծման, արտադրության և իրացման ծավալների գնահատման ընթացքում հիմք է ընդունվում ՊԵԿ-ի կողմից տրամադրված տեղեկատվությունը, սակայն որոշ գործընթացներ առավել ընդհանուր և երկարաժամկետ զուգահեռաբար դիտարկվում են նաև ԱՎԾ-ի կողմից հրապարակված տվյալների միջոցով: Մինչ ծավալների գնահատմանն անդրադառնալով, նշենք, որ ՊԵԿ և ԱՎԿ տվյալները կարող են որոշակիորեն միմյանցից տարբերվել՝ ծավալների հաշվարկման մեթոդական առանձնահատկություններով պայմանավորված:

Համաձայն Պետական եկամուտների կոմիտեի տվյալների՝ ԱՏԳ ԱԱ 1512 և ԱՏԳ ԱԱ 1515 դասակարգիչներին դասվող ապրանքախմբերի ներկրման ծավալները 2020 և 2021 թվականների ընթացքում համապատասխանաբար կազմել են 29,194,888 կիլոգրամ և 25,564,094 կիլոգրամ:

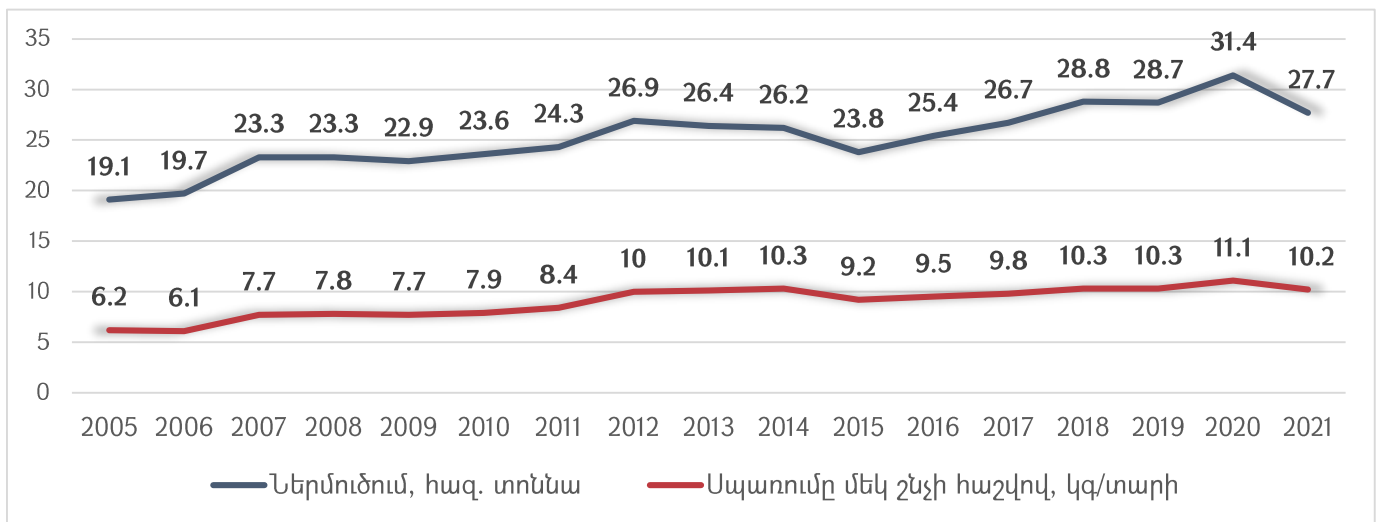
Վերոնշյալ ապրանքատեսակների ներմուծման կառուցվածքն առավել ճշգրիտ գնահատելու և շեղման հնարավորությունը նվազեցնելու նպատակով՝ դիտարկված ԱՏԳ ԱԱ 1512 և ԱՏԳ ԱԱ 1515 դասակարգիչներից նաև տարանջատվել են այն ապրանքատեսակները, որոնք ներառված չեն «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայում: Մասնավորապես՝ 2020 և 2021 թվականների համար ՊԵԿ հիմնապաշարների վերոնշյալ դասակարգիչներից առանձնացվել են բուսական ծագման յուղերի այլ տեսակները և բուսական ծագման յուղերի հիմքով այլ ապրանքատեսակները²⁷, որոնց ծավալները, ամեն դեպքում, վերագրյալ ապրանքատեսակների դասակարգչի ներմուծման ընդհանուր ծավալում ունեն փոքր մասնաբաժին և չեն կարող էական ազդեցություն ունենալ ներմուծման կառուցվածքի գնահատման գործընթացի վրա:

²⁷ Իդենտիֆիկացման մեթոդների տարբերությամբ պայմանավորված ծավալները կարող են փոփոխվել՝ չունենալով զգալի ազդեցություն կառուցվածքի փոփոխության վրա:

Արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերի ներմուծման ծավալները 2020-2021 թթ. ընթացքում՝ ըստ ԱՏԳ ԱԱ դասակարգման և տեսակների (ՀՀ ՊԵԿ տվյալների հիման վրա)

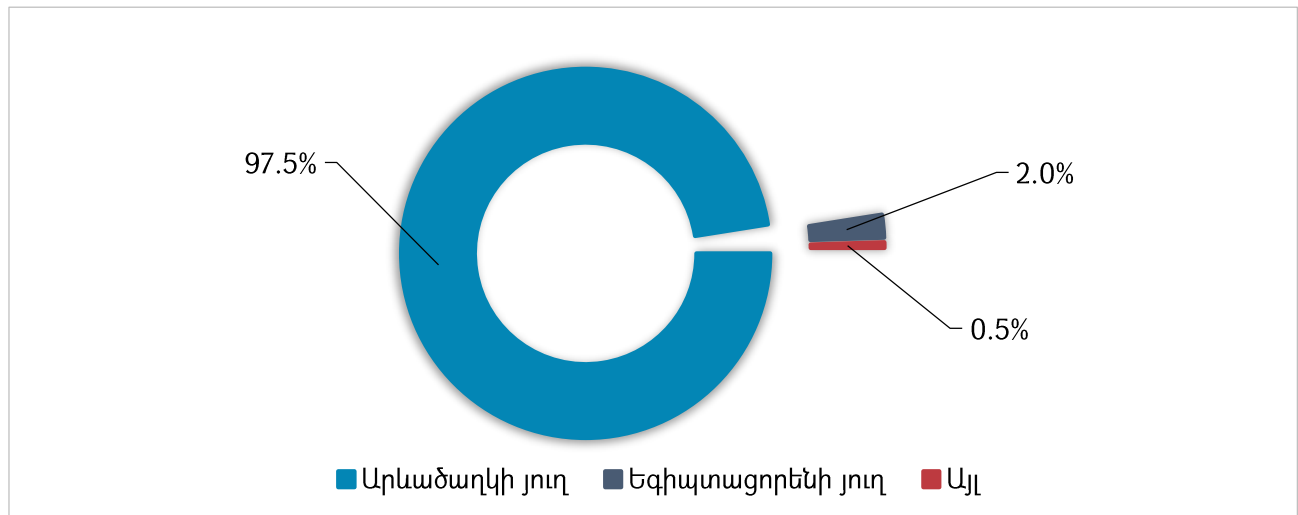
	2020	2021
Ընդամենը ներմուծում	29,194,888	25,621,341
Ներմուծում զտված	28,968,036	25,564,094
Այդ թվում՝		
Արևածաղկի յուղ	28,366,467	25,064,758
Եգիպտացորենի յուղ	601,569	499,336

Եթե ԱՎԾ տվյալների միջոցով առավել լայն կտրվածքով դիտարկենք ներմուծման գործընթացը, ապա կարող ենք նկատել, որ ներմուծման ծավալները 2005 թվականից սկսած աճի միտում են ունեցել, ինչին զուգահեռ գրանցվել է նաև բուսական յուղի 1 շնչին բաժին ընկնող սպառման ծավալի աճ:

Գծապատկեր 3.2.1. Բուսական յուղի ներմուծման ծավալները և 1 շնչին բաժին ընկնող սպառման ծավալը 2005-2021 թթ. ընթացքում (համաձայն ԱՎԾ տվյալների²⁸)

²⁸ https://armstatbank.am/pxweb/hy/ArmStatBank/ArmStatBank_7%20Food%20Security/FS-1-2020.px/table/tableViewLayout2/?rxid=8370534d-fc9b-4a28-b9e2-10bf13df818d

Գծապատկեր 3.2.2. 2020–2021 թթ. ընթացքում ԱՏԳ ԱԱ 1512 և 1515 դասակարգիչներով ներմուծված ապրանքների տեսակարար կշիռները՝ ըստ տեսակների

Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի ներմուծման կառուցվածքը հիմնականում կազմված է արևածաղկի բուսական յուղից: Այսպես՝ 2020 թվականին ԱՏԳ ԱԱ 1512 և ԱՏԳ ԱԱ 1515 դասակարգչին դասվող ապրանքատեսակների ներմուծման ընդհանուր ծավալում արևածաղկի յուղի ներմուծման մասնաբաժինը կազմել է շուրջ 97%, իսկ 2021 թվականին՝ շուրջ 98%:

Արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերի ներմուծման գործընթացի շրջանակներում մեկ այլ կարևոր հանգամանք է արտահանման երկրների աշխարհագրությունը՝ հաշվի առնելով բարդ աշխարհաքաղաքական իրադարձությունները, մասնավորապես՝ ռուս-ուկրաինական հակամարտությունը:

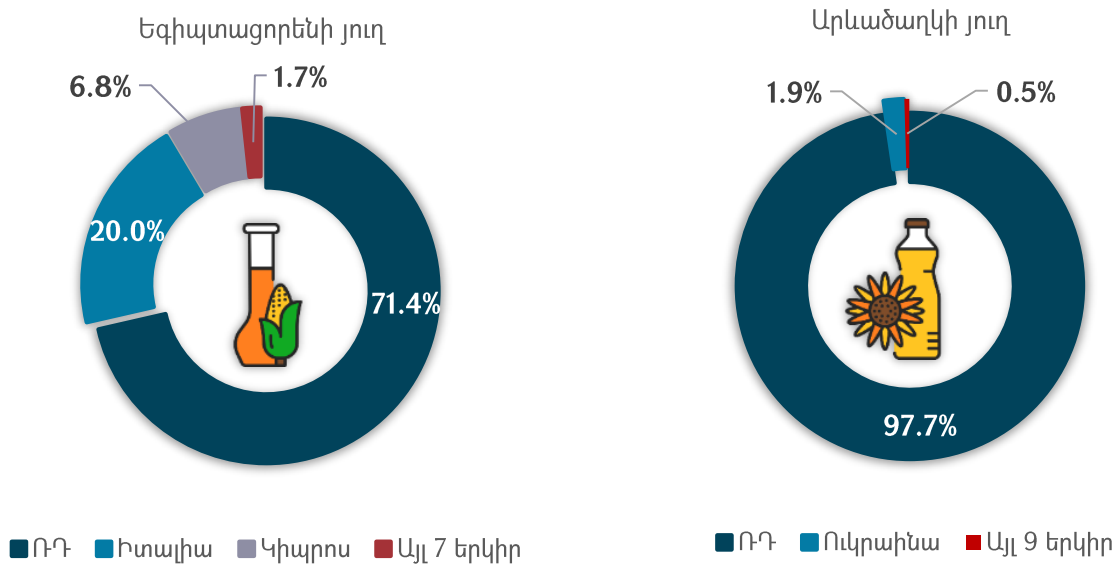
Աղյուսակ 3.2.2

**Արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերի ներկրման ծավալները 2020-2021 թթ. ընթացքում՝ ըստ արտահանման երկրների
(ՀՀ ՊԵԿ-ի կողմից տրամադրված տվյալների հիման վրա)**

2020				2021			
Արտահանող երկիր	Եգիպտ. յուղ	Արև. յուղ	Ընդամենը	Արտահանող երկիր	Եգիպտ. յուղ	Արև. յուղ	Ընդամենը
ՌԴ	431,331	27,469,549	27,900,879	ՌԴ	361,421	24,712,971	25,074,391
Ուկրաինա		754,457	754,457	Ուկրաինա		249,351	249,351
Իտալիա	118,552	104,168	222,720	Իտալիա	103,712	65,450	169,162
Կիպրոս	42,775	31,412	74,187	Կիպրոս	33,230	25,742	58,972
Վրաստան	6,120	14	6,134	Վրաստան		4,747	4,747
Բելառուս	1,130	4,882	6,012	Բելառուս		4,745	4,745
Թուրքիա	941	400	1,341	Հունաստան	702	692	1,394
Ֆրանսիա		767	767	Ֆրանսիա		687	687
Հունաստան	110	436	546	Գերմանիա		278	278
ԱՄՆ	544		544	ԱՄՆ	271		271
Գերմանիա		277	277	Բելգիա		94	94
ԱՄԷ		105	105				
Նիդերլանդներ	67		67				
Ընդամենը	601,569	28,366,467	28,968,036	Ընդամենը	499,336	25,064,758	25,564,094

Աղյուսակի տվյալները վկայում են, որ արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի գրեթե ողջ ծավալը (95 և ավել տոկոս) ներկրվում է Ռուսաստանի Դաշնությունից:

Եթե առանձնացնում ենք արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի ներմուծման ծավալներն ըստ ներմուծման աշխարհագրության, ապա երկրների կազմը և դրանց համամասնությունները փոքր-ինչ տարբեր են:

Գծապատկեր 3.2.3. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ներմուծման տեսակարար կշիռները 2020-2021 թթ. ընթացքում՝ ըստ արտահանման երկրների

Ներկայացված գծապատկերից ակնհայտ է, որ դիտարկված ժամանակահատվածում արևածաղկի բուսական յուղը գրեթե ամբողջությամբ ներկրվել է ՌԴ-ից՝ շուրջ 98%-ը, շատ փոքր ծավալ ներկրվել է Ուկրաինայից, իսկ մնացած երկրների ներկրման ծավալը միասին կազմում է շուրջ 0.5%: Եգիպտացորենի բուսական յուղը նույնպես մեծամասամբ, ավելի քան 71% ներմուծվել է ՌԴ-ից, սակայն այս դեպքում զգալի մասնաբաժին ներկրվել է նաև Իտալիայից՝ շուրջ 20%, ինչպես նաև Կիպրոսից՝ շուրջ 7%: Մյուս երկրներից եգիպտացորենի բուսական յուղի ներկրման մասնաբաժինը դիտարկված ժամանակահատվածում կազմել է 1.7%: Այս ցուցանիշները վկայում են, որ արտահանման աշխարհագրությունը բավականին կենտրոնացված է:

Անդրադառնալով արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի իրացման ծավալներին՝ նշենք, որ 2021 թ.-ին 2020 թ.-ի համեմատ իրացման ծավալները նվազել են շուրջ 10%-ով:

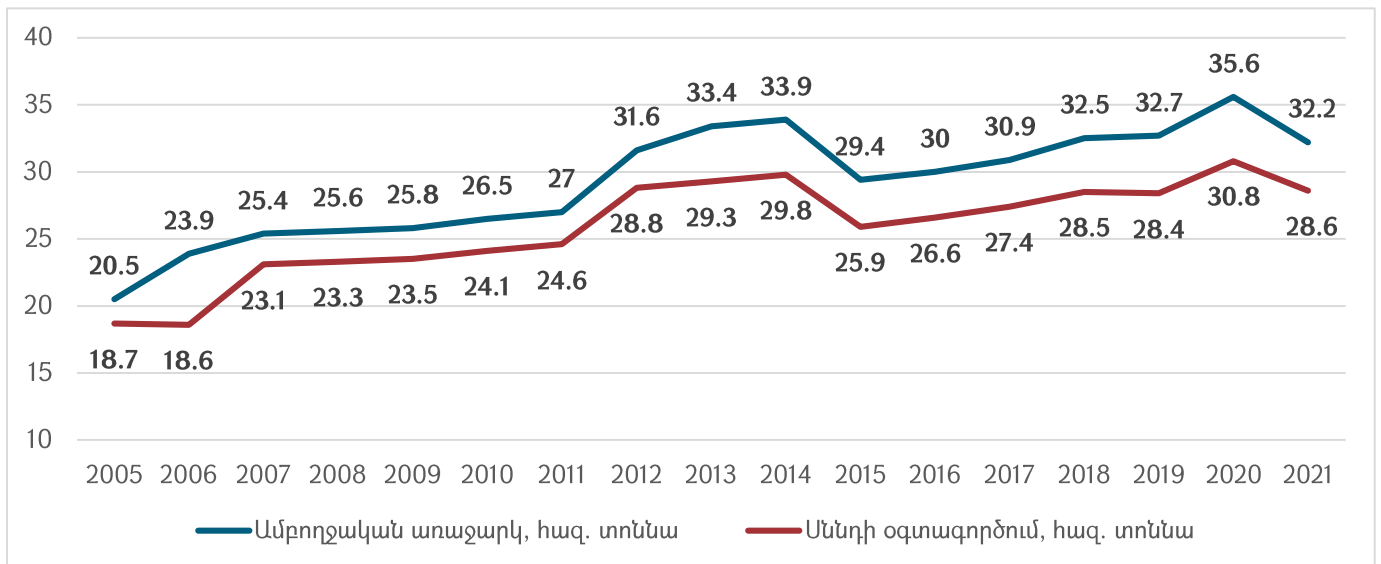
**Արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերի իրացման ծավալները 2020-2021 թթ.
ընթացքում՝ ըստ տնտեսավարող սուբյեկտների**
(հաշվարկված՝ ՊԵԿ և տնտեսավարող սուբյեկտների տվյալների հիման վրա)

<<	2020			2021		
	Տնտեսավարող սուբյեկտ	Ծավալ (կգ)	Կշիռ (տոկոս)	Տնտեսավարող սուբյեկտ	Ծավալ (կգ)	Կշիռ (տոկոս)
1	«Ա» ընկերություն	6,179,806	23.07%	«Ա» ընկերություն	5,200,132	21.61%
2	«Բ» ընկերություն	5,850,778	21.85%	«Բ» ընկերություն	5,256,934	21.85%
3	«Գ» ընկերություն	5,142,296	19.20%	«Գ» ընկերություն	5,087,666	21.14%
4	«Դ» ընկերություն	1,477,245	5.52%	«Դ» ընկերություն	870,505	3.62%
5	«Ե» ընկերություն	1,234,735	4.61%	«Ը» ընկերություն	734,113	3.05%
6	«Զ» ընկերություն	869,560	3.25%	«Ի» ընկերություն	634,300	2.64%
7	«Է» ընկերություն	670,764	2.50%	«Ե» ընկերություն	516,600	2.15%
8	«Ը» ընկերություն	633,700	2.37%	«Լ» ընկերություն	450,985	1.87%
9	«Թ» ընկերություն	633,510	2.37%	«Է» ընկերություն	395,737	1.64%
10	«Ժ» ընկերություն	485,181	1.81%	«Խ» ընկերություն	322,668	1.34%
11	Այլ 90 տնտ.	3,604,342	13.46%	Այլ 87 տնտ.	4,593,354	19.09%
	Ընդամենը	26,781,916	100%	Ընդամենը	24,062,994	100%

Ապրանքային շուկայում գործունեություն ծավալող 3 առավել խոշոր իրացման ծավալներ ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտները, 2020 և 2021 թվականի տվյալների համաձայն, տվյալ շուկայում ունեն գրեթե հավասար մասնաբաժիններ: Վերջիններիս հաջորդող տնտեսավարող սուբյեկտի մասնաբաժինը շուկայում կազմում է ընդամենը շուրջ 4-5 տոկոս իրացում:

2021 թվականին 2020 թվականի համեմատ առաջատար տնտեսավարող սուբյեկտների փոփոխություն տեղի չի ունեցել և վերջիններիս համատեղ մասնաբաժինը շուկայում կազմել է համապատասխանաբար 64.6 և 64.12 տոկոս: Նշված տնտեսավարող սուբյեկտները դիտարկված ժամանակահատվածում շուկայի հիմնական դերակատարներն ու բացարձակ առաջատարներն են, և շուկայում տեղի ունեցող տատանումները ամբողջապես կախված են վերջիններիս վարքագծից:

Զուգահեռաբար դիտարկվել են նաև ԱՎԾ տվյալների հիման վրա առավել լայն ժամանակահատվածում բուսական յուղի ամբողջական առաջարկի և սննդային օգտագործման ծավալների փոփոխությունները:

Գծապատկեր 3.2.4. Բուսական յուղի ամբողջական առաջարկը և սննդային օգտագործման ծավալը 2005-2020 թթ. ընթացքում (համաձայն ԱՎԾ տվյալների²⁹)

Գծապատկեր 3.2.4-ում ներկայացված ցուցանիշները վկայում են, որ 2005 թվականից ներմուծման հետ զուգընթաց նաև պարբերական աճ է գրանցվել ամբողջական առաջարկի, ինչպես նաև բուսական յուղի սննդային նշանակությամբ օգտագործման ծավալներում:

3.3. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի իրացման առավել խոշոր տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծի և մանրածախ իրացման շղթայի ուսումնասիրություն

Ապրանքային շուկայի կառուցվածքային տեղաշարժերն առավել ամբողջական գնահատելու համար անհրաժեշտ է նաև բացահայտել շուկայի համապատասխան մակարդակները: Մասնավորապես՝ արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի պարագայում շուկայի առաջին մակարդակում գործունեություն են ծավալում ապրանքային շուկայում ներառված ապրանքատեսակները ներկրող և իրացնող տնտեսավարող սուբյեկտները: Երկրորդ մակարդակում գործունեություն են ծավալում շուկայի առաջին մակարդակում գործունեություն ծավալող տնտեսավարող սուբյեկտներից ձեռք բերող և իրացնող տնտեսավարող սուբյեկտները, որոնք կարող են լինել, ինչպես միջնորդ կազմակերպություններ, այնպես էլ՝ վերջնական սպառողին իրացում իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտներ:

Շուկայի երկրորդ մակարդակը մրցակցային է և ապակենտրոնացված, ինչի մասին վկայում է այն հանգամանքը, որ արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերն իրացվում են գրեթե բոլոր իրացման կետերում, և առկա չեն շուկայի երկրորդային մակարդակում այս ապրանքատեսակների իրացմանն առնչվող հնարավոր խոչընդոտներ:

²⁹ https://armstatbank.am/pxweb/hy/ArmStatBank/ArmStatBank_7%20Food%20Security/FS-1-2020.px/table/tableViewLayout2/?rxid=8370534d-fc9b-4a28-b9e2-10bf13df818d

Դիտարկվել են ապրանքային շուկայում գործունեություն ծավալող 3 առավել խոշոր իրացման ծավալներ ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտների ցուցանիշները: Նշենք, որ 2020-2021 թվականների ընթացքում իրացման ընդհանուր ծավալում դիտարկված տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինները միասին գերազանցել են 60%-ը, ինչը հնարավորություն է տալիս գրեթե ընդհանուր պատկեր ստանալ ողջ ապրանքային շուկայի մասով:

Դիտարկված տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից 2020 թվականին իրացվել է 17,172,880 կգ արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղ: 2021 թվականի ընթացքում միևնույն տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից իրացվել է 15,544,733 կգ արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղ:

Մատակարարում իրականացնող առաջատար երեք տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծի՝ այլ տնտեսավարող սուբյեկտների նկատմամբ այլ հավասար պայմաններում խտրական գների կիրառման հնարավոր դրսևորումների, ինչպես նաև մանրածախ վաճառք իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում բանակցային ուժեղ դիրքի հնարավոր չարաշահման և/կամ հակամրցակցային համաձայնությունների հնարավոր դրսևորումների բացահայտման ուղղությամբ դիտարկումների արդյունքում բացահայտվել է հետևյալը.

Հանձնաժողովը, հիմք ընդունելով տնտեսական մրցակցության պաշտպանության օրենսդրության պահպանման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու լիազորությունը, ուսումնասիրել է 2022 թվականի հունվարի 1-ից օգոստոսի 31-ն ընկած ժամանակահատվածում արևածաղկի և եգիպտացորենի ձեթի իրացման գները՝ գերիշխող դիրքի, բանակցային ուժեղ դիրքի հնարավոր չարաշահումների և հնարավոր հակամրցակցային համաձայնությունների բացահայտման նպատակով:

Ուսումնասիրությունը, մասնավորապես, նպատակ է ունեցել պարզել.

1. Ովքե՞ր են 2022 թվականի հունվար-օգոստոս ժամանակահատվածում բուսական յուղի մատակարարմամբ և մանրածախ վաճառքով զբաղվող սուբյեկտները:

2. Արդյո՞ք մատակարարում իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում նկատվում են գերիշխող դիրքի հնարավոր չարաշահման՝ այլ տնտեսավարող սուբյեկտների նկատմամբ այլ հավասար պայմաններում խտրական գների կիրառման դրսևորումներ:

3. Արդյո՞ք մանրածախ վաճառք իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում նկատվում են բանակցային ուժեղ դիրքի հնարավոր չարաշահման՝ մրցակից ապրանքների գների իրացման համար արհեստական տարբերությունների կիրառման դրսևորումներ:

4. Արդյո՞ք մանրածախ վաճառք իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում նկատվում են հնարավոր հակամրցակցային համաձայնության դրսևորումներ:

Առաջին հարցադրման կապակցությամբ, թե ովքեր են եղել 2022 թվականի հունվար-օգոստոս ժամանակահատվածում բուսական յուղի մատակարարմամբ և մանրածախ վաճառքով զբաղվող սուբյեկտները, արձանագրվել է, որ 2021 թվականին

առաջատար հանդիսացող տնտեսավարողները՝ «Ա», «Բ» և «Գ» ընկերությունները շարունակել են մնալ որպես իրացնող առաջատարներ (այսուհետ նաև՝ Մատակարարներ): Իրացման շղթայի մանրածախ վաճառքի օղակում դիտարկվել են «Է», «Ծ», «Կ», «Հ», «Ձ», «Ղ» և «Խ» ընկերությունները (այսուհետ միասին՝ Ցանցեր):

Երկրորդ հարցադրման կապակցությամբ.

Արդյո՞ք մատակարարում իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում նկատվում են գերիշխող դիրքի հնարավոր չարաշահման՝ այլ տնտեսավարող սուբյեկտների նկատմամբ այլ հավասար պայմաններում խտրական գների կիրառման դրսևորումներ:

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դարձել, որ Մատակարարները բուսական յուղը Ցանցերին մատակարարում են ոչ խտրական գնով³⁰:

Խտրական գների կիրառման որոշակի դրսևորումներ են նկատվել «Հ» ընկերությանը մատակարարված Ապրանքների մասով, որը կարող է պայմանավորված լինել քիչ քանակությամբ բուսական յուղի ձեռքբերմամբ:

Երրորդ հարցադրման կապակցությամբ.

Արդյո՞ք մանրածախ վաճառք իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում նկատվում են բանակցային ուժեղ դիրքի հնարավոր չարաշահման՝ մրցակից ապրանքների գների իրացման համար արհեստական տարբերությունների կիրառման դրսևորումներ:

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դարձել, որ «Է» ընկերությունը «Բ» ընկերության կողմից մատակարարված ապրանքների նկատմամբ կիրառել է ավելի ցածր մարժա, որի արդյունքում դրանք վաճառել է ավելի ցածր գնով, քան մյուս Մատակարարների իրացրած Ապրանքները և «Ա» ընկերության մատակարարած Ապրանքների նկատմամբ կիրառել է ավելի բարձր մարժա, որի արդյունքում դրանք վաճառել է ավելի բարձր գնով, քան մյուս Մատակարարների իրացրած Ապրանքները³¹: Ընդ որում, «Է» ընկերության կողմից Ապրանքների գների նկատմամբ խտրական մոտեցում ցուցաբերելը հավաստվում է նաև վերջինիս և այլ Ցանցերի կողմից նույն ապրանքների նկատմամբ կիրառած մարժաների համեմատության վելուծությամբ³²:

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դարձել, որ «Բ» ընկերության կողմից մատակարարված ապրանքների նկատմամբ ցածր մարժաների կիրառման և «Ա» ընկերության մատակարարած Ապրանքների նկատմամբ ավելի բարձր մարժաների կիրառման դեպքեր, նկատվել նաև «Խ» ընկերության գործողություններում³³:

Չորրորդ հարցադրման կապակցությամբ.

Արդյո՞ք մանրածախ վաճառք իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծում նկատվում են հնարավոր հակամրցակցային համաձայնության դրսևորումներ:

³⁰ Տե՛ս, կից ներկայացված Հավելված 2-ի «Գծապատկեր 1» վերտառությամբ բաժինը

³¹ Տե՛ս, կից ներկայացված Հավելված 2-ի «Գծապատկեր 2» և «Գծապատկեր 3» վերտառությամբ բաժինները:

³² Տե՛ս, կից ներկայացված Հավելված 2-ի «Գծապատկեր 5» և «Գծապատկեր 6» վերտառությամբ բաժինները:

³³ Տե՛ս, կից ներկայացված Հավելված 2-ի «Գծապատկեր 4» վերտառությամբ բաժինը:

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դարձել, որ Ցանցերը հիմնականում վարում են տարբեր գնային քաղաքականություններ:

Որոշակի բացառություններ են նկատվում «Է» և «Խ» ընկերությունների վարքագծում: Մասնավորապես, ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դարձել, որ «Է» և «Խ» ընկերությունները, որոշ ապրանքների նկատմամբ կիրառում են նույն մարժան: Օրինակ՝ 2022 թվականի մարտ ամսին «Զոլոտայա սեմչկա 0,5լ» և «Զատեյա 0,5լ» ապրանքների նկատմամբ երկու ընկերություններն էլ կիրառել են 6,75 տոկոս մարժա³⁴:

Այսպիսի վարքագիծը կարող է վկայել «Է» և «Խ» ընկերությունների միջև հնարավոր հակամրցակցային համաձայնություն կնքած լինելու մասին:

Վերոնշյալ տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծի և մրցակցային օրենսդրության հնարավոր խախտման դրսևորումների բացահայտման նպատակով Հանձնաժողովը գտնում է, որ առկա է լրացուցիչ առավել հանգամանալից ուսումնասիրության անհրաժեշտություն:

3.4. «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայի կենտրոնացվածության աստիճանը

ՀՀ բուսական յուղի շուկայի վերը նշված կառուցվածքային փոփոխությունների արդյունքներն առավել ճշգրիտ գնահատելու նպատակով հաշվարկվել է «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայի կենտրոնացվածությունը՝ առավել լայն տարածում ունեցող ինդեքսների միջոցով:

Կենտրոնացվածության աստիճանը գնահատող երկմակարդակ սանդղակի համաձայն՝ շուկաները բաժանվում են երեք խմբի.

1. բարձր կենտրոնացված շուկաներ,

երբ $70\% < CR-3 < 100\%$

$1800 < HHI < 10000$

2. կենտրոնացման միջին մակարդակ ունեցող շուկաներ,

երբ $45\% < CR-3 < 70\%$

$1000 < HHI < 1800$

3. ցածր կենտրոնացված կամ կենտրոնացման ցածր մակարդակ ունեցող շուկաներ,

երբ $CR-3 < 45\%$

$HHI < 1000$

Գնահատվել է շուկայի կենտրոնացվածության աստիճանը շուկայում առավել խոշոր մասնաբաժին ունեցող 3 ընկերությունների մասնաբաժինների հիման վրա՝ CR_3 (Concentration ratio):

$$CR_3 = S_1 + S_2 + S_3$$

Որտեղ՝ S_1 -ը, S_2 -ը և S_3 -ը համապատասխանաբար շուկայում ամենամեծ մասնաբաժին ունեցող առաջին, երկրորդ և երրորդ ընկերությունների մասնաբաժիններն

³⁴ Տե՛ս, կից ներկայացված Հավելված 2-ի «Գծապատկեր 7» և «Գծապատկեր 8» վերտառությամբ բաժինները:

են: Տվյալ դեպքում շուկան համարվում է միջին կենտրոնացված՝ $45\% < CR_3 < 70\%$: Ըստ այդմ՝

- **2020 թվականի ընթացքում CR_3 -ը՝ ըստ Ապրանքային շուկայի իրացման ծավալների կազմել է 64.1%:**

- **2021 թվականի ընթացքում CR_3 -ը՝ ըստ Ապրանքային շուկայի իրացման ծավալների կազմել է 64.6%:**

Հաշվարկվել է նաև Հերֆինդալ-Հիրշմանի ինդեքսը, որը շուկայի կենտրոնացվածության գնահատման առավել տարածված և ճշգրիտ ցուցանիշներից է: Այն, ըստ էության, շուկայում գործող բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինների քառակուսիների գումարն է: Այս ինդեքսի հիմնական առավելությունն այն է, որ այն շատ զգայուն է շուկայում մասնաբաժինների վերաբաշխման նկատմամբ:

$$HHI = S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \dots + S_n^2$$

Եթե $HHI < 1000$, ապա շուկան համարվում է թույլ կենտրոնացված, եթե $1000 < HHI < 1800$, ապա շուկան համարվում է միջին կենտրոնացված, իսկ $HHI > 1800$ դեպքում շուկան համարվում է բարձր կենտրոնացված:

- **2020 թվականի ընթացքում HHI -ն ըստ իրացման կազմել է 1468:**

- **2021 թվականի ընթացքում HHI -ն ըստ իրացման կազմել է 1443:**

Ապրանքային շուկան օլիգոպոլ հատկանիշների առկայության տեսանկյունից գնահատելու նպատակով հաշվարկվել է նաև **Լինդայի ինդեքսը**: Նշված ինդեքսը հաշվարկվում է շուկայական իշխանության և օլիգոպոլիայի սահմանները որոշելու, իսկ ԵՄ անդամ երկրներում նաև համակենտրոնացումների թույլատրման կամ արգելման վերաբերյալ որոշումներ ընդունելու նպատակով: Լինդայի ինդեքսը հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևի միջոցով՝

$$L_K = \frac{1}{K(K-1)} \times \sum_{I=1}^K \frac{A_I}{I} \div \frac{A_K - A_I}{K - I},$$

որտեղ՝ K -ն տվյալ ապրանքային շուկայում առավել խոշոր մասնաբաժին ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտների թիվն է, I -ը խոշոր մասնաբաժին ունեցող տնտեսավարողների շարքում առաջատար տնտեսավարողների թիվն է, A_I -ն՝ I տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինների գումարն է, A_K -ն՝ K տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինների գումարն է:

Նշված ինդեքսը հաշվարկվում է այնքան ժամանակ, մինչև հաստատվում է $L_K < L_{K+1}$ պայմանը: Այս դեպքում համարվում է, որ ապրանքային շուկայում K տնտեսավարող սուբյեկտները ունեն շուկայական իշխանություն կամ կազմում են օլիգոպոլիա:

Արդյունքում՝ 2020 թվականի ընթացքում, իրացման առավել խոշոր ծավալներ ունեցող 2, 3 և 4 տնտեսավարողների համար, հաշվարկելով Լինդայի ինդեքսը, ստացվել են հետևյալ արժեքները՝ $L_2 = 0.53$ $L_3 = 0.38$ $L_4 = 0.60$: Այսինքն՝ ստացվել է, որ $L_3 < L_4$ ՝ հետևաբար 2020 թվականին իրացման առավել խոշոր ծավալներ ունեցող 3 տնտեսավարող սուբյեկտներն ունեցել են որոշակի շուկայական իշխանություն:

2021 թվականի ընթացքում, իրացման առավել խոշոր ծավալներ ունեցող 2, 3 և 4 տնտեսավարողների համար հաշվարկելով Լինդայի ինդեքսը, ստացվել են հետևյալ

արժեքները՝ $L_2=0.49$ $L_3=0.34$, $L_4=0.76$: Այսինքն՝ ստացվել է, որ $L_3 < L_4$ ՝ հետևաբար, համաձայն Լինդայի ինդեքսի, 2021 թվականին նույնպես շուկայական իշխանություն են ունեցել իրացման առավել խոշոր ծավալներ ունեցող առաջին 3 տնտեսավարող սուբյեկտները՝ «Ա», «Բ» և «Գ» ընկերությունները, և հետևաբար վերջիններս են հանդիսանում դիտարկվող շուկայում դերակատարները:

Այսպիսով, հաշվարկելով Լինդայի ինդեքսը, արձանագրվել է, որ թեև «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկաներում գործում են բազմաթիվ տնտեսավարող սուբյեկտներ, այնուհանդերձ նրանց շրջանում առկա են այնպիսիք, որոնք ապրանքային շուկայում ունեն էական դերակատարում:

Վերոգրյալ ինդեքսների միջոցով իրականացված հաշվարկների պարագայում ստացվում է, որ շուկան ունի միջին կենտրոնացվածության մակարդակ, ինչպես նաև առկա են օլիգոպոլ շուկային բնորոշ հատկանիշներ, որտեղ դերակատար է երեք տնտեսավարող սուբյեկտ:

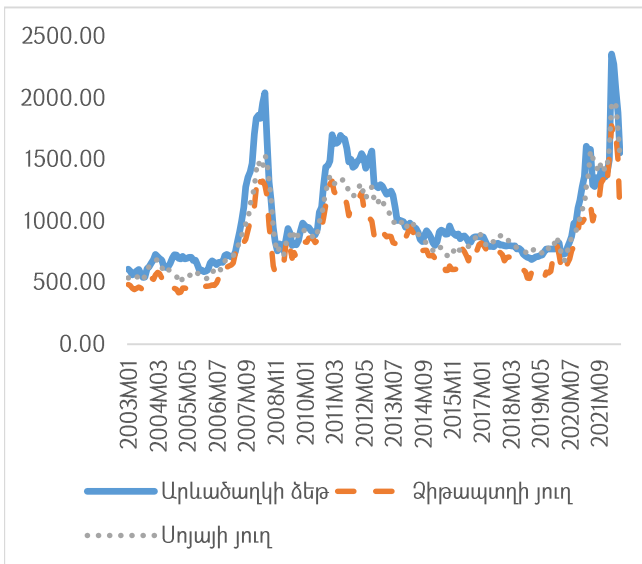
ԳԼՈՒԽ 4

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՅՈՒՂԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ՇՈՒԿԱՆԵՐԻ ԳՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

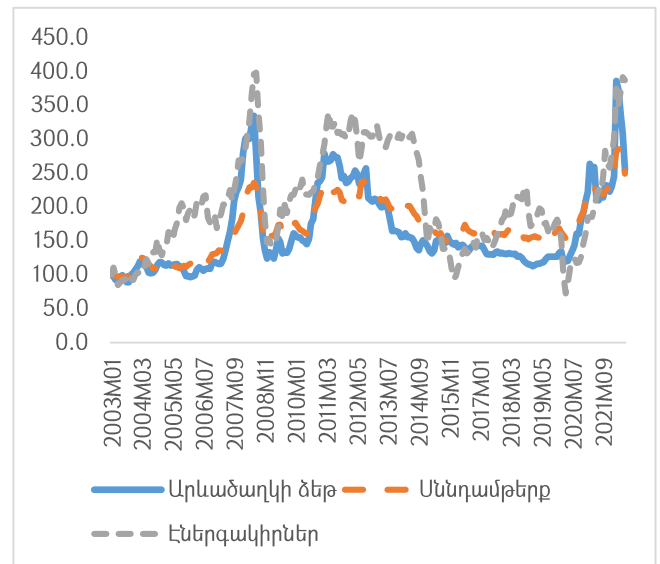
4.1. Միջազգային շուկայի գների միտումները

Միջազգային շուկաներում բուսական յուղի գները վերջին երկու տասնամյակներում բավականին տատանողական են եղել՝ գտնվելով տոննայի դիմաց 600-ից 2400 դոլարի միջակայքում (գծապատկեր 4.1.1): Ընդ որում, գծապատկերում դիտարկված բուսական յուղի տեսակների գները հիմնականում կոռելացված վարքագիծ են ունեցել: Արևածաղկի բուսական յուղի գներն առավելագույն մակարդակները գրանցել են 2008, 2011 և 2022 թվականներին: Դրանք կոռելացված են եղել սննդամթերքի միջին գների հետ՝ միաժամանակ լինելով վերջինից ավելի տատանողական, ինչպես նաև՝ որոշակիորեն կոռելացված են եղել էներգակիրների գների հետ (գծապատկեր 4.1.2): Դիտարկվել է նաև եգիպտացորենի բուսական յուղի միջազգային գների վարքագիծը, ինչի արդյունքում պարզվել է, որ վերջինիս վարքագիծը ևս կոռելացված է բուսական յուղերի մյուս տեսակների հետ³⁵:

Գծապատկեր 4.1.1. Բուսական յուղի տեսակների միջազգային գնի շաժրնթացը, ԱՄՆ դոլար 1 տոննայի դիմաց³⁶

Գծապատկեր 4.1.2. Արևածաղկի բուսական յուղի և սննդամթերքի գների ինդեքսները, 2003թ.-ի հունվար = 100³⁷

2003-2006 թվականներին արևածաղկի բուսական յուղի գներն ընդհանուր առմամբ կայուն են եղել՝ տատանվելով հիմնականում 600-700 դոլարի միջակայքում, սակայն 2006-2008 թվականներին տեղի է ունեցել գների թռիչքային աճ, որն անմիջապես փլուզվել է համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամի ժամանակ: Գների աճը պայմանավորված էր առաջարկի և պահանջարկի միջև առաջացած խզմամբ, որտեղ

³⁵ Աղբյուրը՝ <https://www.barchart.com/futures/quotes/X3Y00/interactive-chart> :

³⁶ Աղբյուրը՝ Համաշխարհային բանկ. <https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets>:

³⁷ Աղբյուրը՝ հեղինակների հաշվարկներ և Համաշխարհային բանկ:

վերջինիս աճին նպաստում էր ինչպես սննդային սպառման պահանջարկի աճը, այնպես էլ էներգակիրների գների շեշտակի աճին զուգահեռ բուսական յուղերի՝ բիովառելիքային սպառման պահանջարկի մեծացումը³⁸: Արդյունքում՝ 2008 թվականի հունիսին տոննայի դիմաց արևածաղկի բուսական յուղի գինն անցել է 2000 դոլարից՝ աճելով կրկնակիից ավելի: Նույն պահանջարկի գործոնները արդեն այլ ուղղությամբ 2008-2009 թթ. համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամի պայմաններում հանգեցրել են գնի կտրուկ նվազմանը՝ մինչև 800 դոլարի մակարդակի: Կտրուկ նվազումից հետո գներն աճի աստիճանական դինամիկա են ունեցել 2009 թ.-ի ընթացքում՝ հիմնականում անբարենպաստ եղանակային պայմանների պատճառով սոյայի յուղի առաջարկի նվազման արդյունքում:

2010-ականներին գինը նախ աճի, ապա՝ նվազման վարքագիծ է ունեցել՝ կրկին կոռելացվելով սննդամթերքի և էներգակիրների գների ընդհանուր միտումների հետ: 2010 և 2011 թվականներին առաջարկի հետագա սեղմման, ներմուծող որոշ երկրներից (Չինաստան, Հնդկաստան) պահանջարկի ավելացման, էներգակիրների գնի աճի և ԱՄՆ դոլարի դիրքերի թուլացման արդյունքում գնի կտրուկ աճ է դիտվել³⁹, որից հետո սկսել են նվազել: Մինչև 2015 թ.-ը գների նվազումը տեղի է ունեցել կտրուկ, իսկ դրանից հետո մինչև 2018 թվականը՝ ավելի դանդաղ: Վերջինիս պատճառը համաշխարհային առաջարկի և պահանջարկի արդեն հակառակ ուղղությամբ շեղումն էր՝ առաջարկի ավելացմամբ (հիմնականում Ինդոնեզիայից և Մալազիայից) և պահանջարկի աճի աստիճանական դանդաղմամբ: Մինչև 2015 թվականը արևածաղկի բուսական յուղի գինը նվազել է մինչև 800, իսկ մինչև 2018 թվականը՝ 700 դոլարի մակարդակի: 2019 թվականին դիտվել է գնի կայունացման որոշակի միտումներ:

2020 թ.-ից մինչև 2022 թ. հուլիս ամիսը գները դարձյալ բարձր տատանողական են եղել՝ նախ կորոնավիրուսի համավարակով, դրան հաջորդած համաշխարհային գնաճի ալիքով, ապա՝ ռուս-ուկրաինական պատերազմով պայմանավորված: 2020 թ.-ի սկզբին արևածաղկի բուսական յուղի գները կորոնավիրուսի համավարակի պայմաններում՝ տնտեսությունների արգելափակման և ապրանքային շուկաներում գրեթե բոլոր տեսակների ակտիվների գների նվազման պայմաններում անկում են ապրել, ապա տարեվերջին սկսել են աճել՝ համաշխարհային գնաճի արագացմանը զուգահեռ: 2021 թվականի մարտին արևածաղկի բուսական յուղի գինը տոննայի դիմաց հասել է 1600 դոլարի, իսկ տարվա մնացած ամիսներին տատանվել՝ 1300-1500 դոլարի միջակայքում: Գների կտրուկ աճը պայմանավորված էր մի կողմից բոլոր ապրանքային շուկաներում, այդ թվում՝ նավթամթերքների շուկայում դիտված գների աճով, մյուս կողմից՝ համավարակից հետո մատակարարման շղթաների խզումներով և պահանջարկի կտրուկ վերականգնմամբ⁴⁰:

Հաջորդ գնաճային ալիքը տեղի է ունեցել 2022 թ.-ի մարտին, երբ արևածաղկի յուղի գինը հասել է տոննայի դիմաց 2400 դոլարի՝ պայմանավորված ռուս-ուկրաինական

³⁸ Տե՛ս FAO, Food market report 2007 և Food market report 2008:

³⁹ Տե՛ս FAO, Food Outlook - Global Market Analysis, June 2011:

⁴⁰ Տե՛ս FAO, Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets, 2021:

պատերազմից առաջացած և սպասվող ազդեցություններով, ինչը դրսևորվել է այս շուկայի համար կարևորագույն երկու երկրներից⁴¹ համաշխարհային մատակարարումների խզումներով, ինչի արդյունքում տարվա համար ակնկալվում է արևածաղկի բուսական յուղի պահուստների նվազում, քանի որ Ուկրաինայի տարածքում ընթացող ռազմական գործողությունները մի կողմից անհնար էին դարձրել լոգիստիկ գործընթացների կազմակերպումը և խնդիրներ հարուցել հումքի մշակման համար, իսկ Ռուսաստանի արտաքին առևտրի պատկերը արևմտյան երկրների հետ տնտեսական կապերի խզման արդյունքում շեշտակի փոփոխությունների գործընթաց է մտել: Այնուամենայնիվ, մարտի շուկից հետո արևածաղկի բուսական յուղի գներն աստիճանական նվազման վարքագիծ են ունեցել՝ համաշխարհային տնտեսական աճի հեռանկարների վատթարացման ներքո պահանջարկի նվազման արդյունքում, ինչպես նաև աջակցություն ստանալով Ռուսաստանի և Ուկրաինայի միջև ձեռքբերված՝ Սև ծովի նավահանգիստները ապաշրջափակելու համաձայնությունից⁴²: ՄԱԿ-ի պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության կողմից 2022-2023 թվականների գյուղատնտեսական սեզոնի համար կանխատեսվում է արևածաղկի արտադրության կտրուկ վերականգնում, իսկ համաշխարհային սպառման՝ առավել աստիճանական աճ, ինչի արդյունքում ենթադրվում է, որ տեղի կունենա պաշարների որոշակի վերականգնում⁴³:

4.2. Բուսական յուղի հայաստանյան շուկայի գնային միտումները

ՀՀ-ում արևածաղկի բուսական յուղի գները միջազգային գների համեմատ ավելի կայուն վարքագիծ են ունեցել:

2004-2020 թթ. ընթացքում բուսական յուղի գինը ՀՀ-ում տատանվել է 1 լիտրի դիմաց 500-1000 դրամի միջակայքում, մինչդեռ 2021թ.-ից սկսած՝ պայմանավորված կորոնավիրուսի համավարակին հաջորդած համաշխարհային և հայաստանյան գնաճի ալիքով, 700 դրամից բարձրացել է մինչև 1300 դրամի մակարդակի՝ հետագայում տատանվելով 1100-1300 դրամի մակարդակներում (գծապատկեր 4.2.1): Ի տարբերություն արևածաղկի բուսական յուղի գների, կարագի գներն աճի անընդմեջ դինամիկա են ունեցել՝ 1 կգ-ի դիմաց շուրջ 1500 դրամի մակարդակից հասնելով շուրջ 6000 դրամի: Իսկ մարգարինի գները հիմնականում մոտ են եղել բուսական յուղի գներին՝ ինչպես մակարդակով, այնպես էլ դինամիկայով (գծապատկեր 4.2.2):

**Գծապատկեր 4.2.1. Արևածաղկի
բուսական յուղի գների դինամիկան⁴⁴**

**Գծապատկեր 4.2.2. Կարագի և
մարգարինի գների դինամիկան⁴⁵**

⁴¹ Ռուսաստանն ու Ուկրաինան միասին ապահովում են արևածաղկի ձեթի համաշխարհային արտադրության շուրջ 58%-ը, իսկ արտահանման ծավալների՝ 74%-ը:

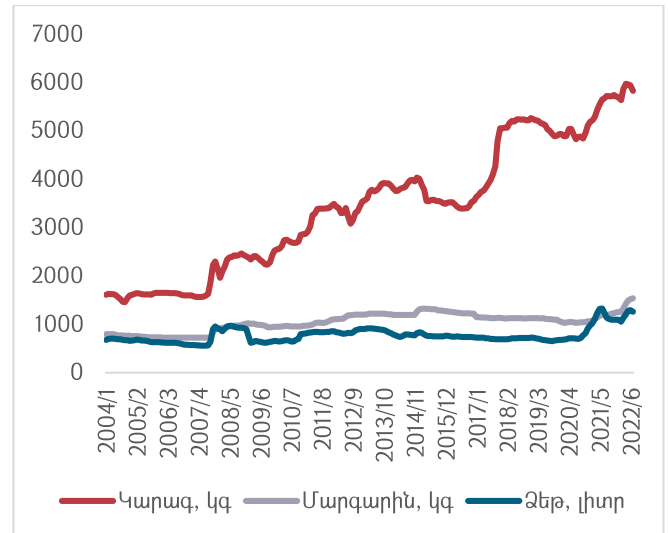
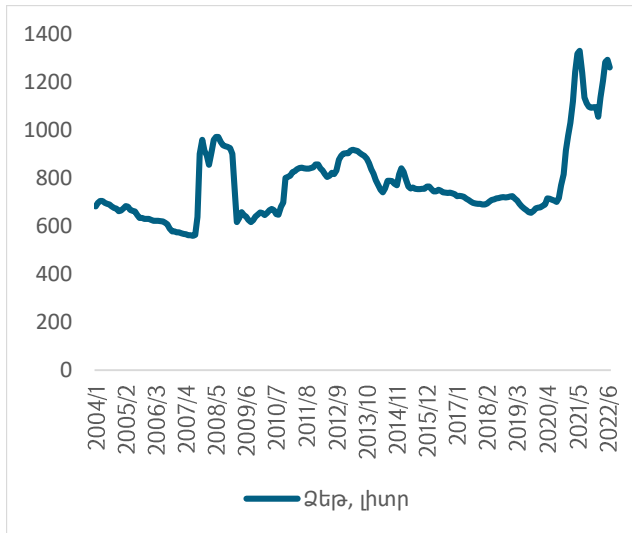
⁴² St'u Global food commodity prices decline in July. <https://www.fao.org/newsroom/detail/global-food-commodity-prices-decline-in-july/en>:

⁴³ St'u Food Outlook – Biannual Report on Global Food Markets, June 2022. https://www.fao.org/3/cb9427en/cb9427en_oilcrops.pdf:

⁴⁴ Աղբյուրը՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ՎԿ), «Պարենային ապահովություն և աղքատություն» զեկույցներ, 2004-2022 թվականներ:

⁴⁵ Աղբյուրը՝ նույն տեղում:

Աղյուսակ 4.2.1

Սննդային յուղերի գների վիճակագրական հատկանիշները

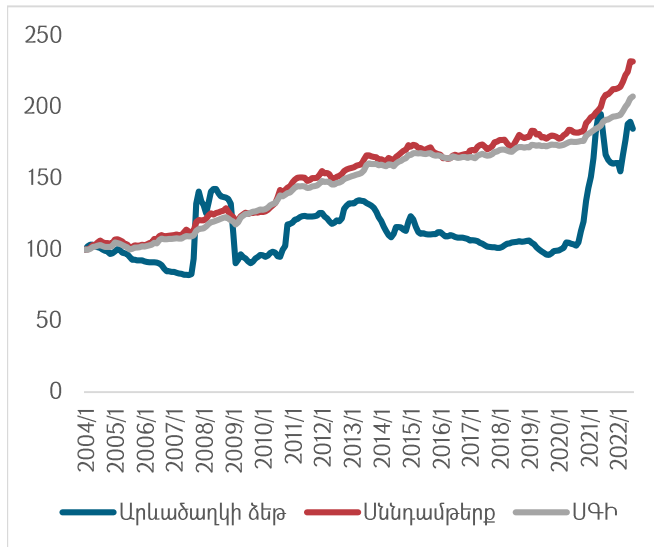
	Կարագ, կգ	Մարգարին, կգ	Բուսական յուղ, լիտր
Նվազագույն, դրամ	1464.0	723.0	560.0
Առավելագույն, դրամ	5979.1	1541.1	1332.0
Միջին գին, դրամ	3426.4	1048.6	776.6
Միջին աճի տեմպ, %	8.6	3.5	5.2
Աճի տատանողականություն (%-ային կետ)	14.3	10.1	23.3

Արևածաղկի բուսական յուղի գնի տատանումները քիչ են բացատրվում ընդհանուր գնաճային միջավայրով, սակայն միտումների որոշակի ընդհանրություն առանձնացվում է: Այսպես, համեմատաբար բարձր գնաճային միջավայրում (2005-2015 թթ.) արևածաղկի բուսական յուղի գները ևս աճի միտումներ են ունեցել: Ցածր գնաճային միջավայրում (2016-2020 թթ.) գները նվազել են, իսկ 2021 և 2022 թ.-ի բարձր գնաճային միջավայրում ավելի արագ աճի միտում են ունեցել (աղյուսակ 4.2.1): Սակայն ընդհանուր առմամբ գների կուտակային ավելացումը (85%) զիջում է պարենային և սպառողական զամբյուղների արժեքների աճերին, որոնք համապատասխանաբար կազմել են 132% և 107%:

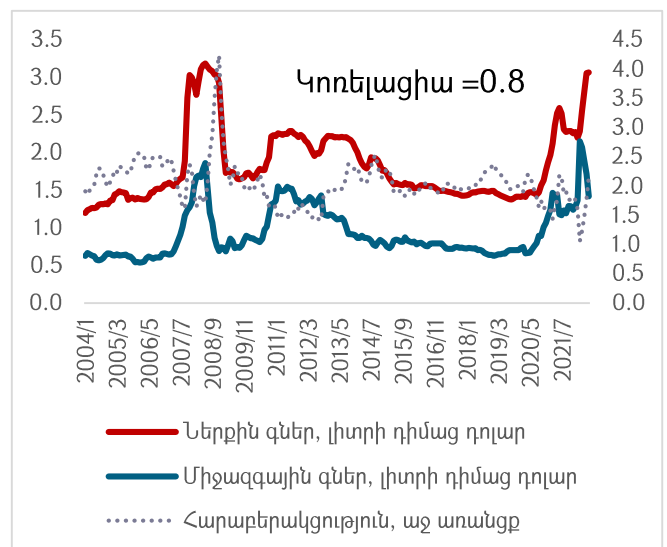
Փոխարենը, արևածաղկի բուսական յուղի գնի տատանումները գրեթե ամբողջությամբ բացատրելի են վերջինիս միջազգային գների դինամիկայով, եթե գնի փոփոխությունը ճշգրտենք փոխարժեքի գործոնով: Այսպես, դոլարային արտահայտությամբ 1 լիտրի ներքին և միջազգային գների միջև առկա է ուժեղ կոռելացիա (80%): Միջազգային գները միջինում 2 անգամ ավելի բարձր են եղել ներքին գներից, սակայն այդ հարաբերակցությունը տատանողական է եղել, և տարբեր ամիսների ընդունել է 1.1-ից մինչև 4.3 արժեքներ: Սակայն նման ցուցանիշներ գրանցվել են գների կտրուկ տատանումների ժամանակ, երբ միջազգային գներից ներքին շուկա փոխանցումը որոշակիորեն ուշացել է,

իսկ գների հարաբերական կայունության ժամանակներում ցուցանիշը տատանվել է 2 անգամի շրջանակներում:

Գծապատկեր 4.2.3 Արևածաղկի բուսական յուղի գների և սպառողական գների (սեզոնայնորեն հարթեցված) ինդեքսները, 2004 թ. հունվար =100⁴⁶

Գծապատկեր 4.2.4 Արևածաղկի բուսական յուղի միջազգային և ներքին գների դինամիկան, լիտրի դիմաց ԱՄՆ դոլար⁴⁷

Աղյուսակ 4.2.2

Արևածաղկի բուսական յուղի գնի աճի տեմպերը և գնաճային միջավայրը, 12 ամսյա աճեր

	Արևածաղկի ձեթ	Պարենային զամբյուղ	Սպառողական զամբյուղ
2005-2015	3.4	4.8	4.7
2016-2020	-0.8	1.4	1.0
2021-2022	36.9	11.8	7.6

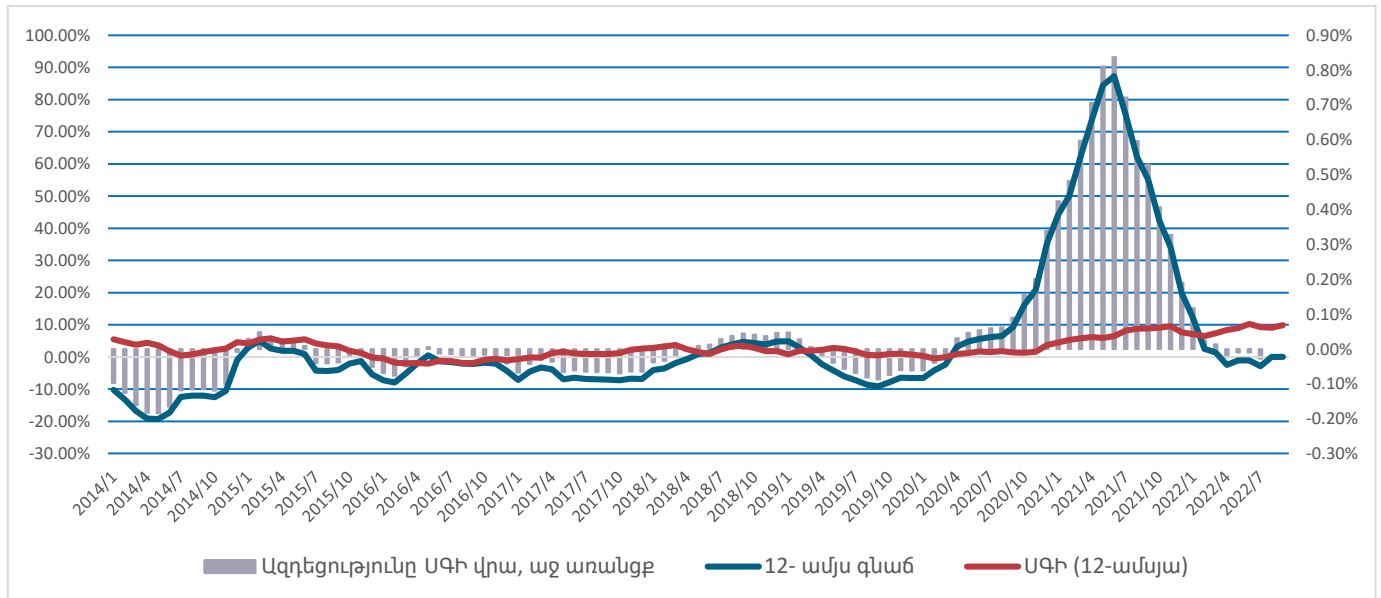
Թեև արևածաղկի բուսական յուղի գների 2004-2022 թթ.-ին կուտակային շուրջ 85% աճը զիջում է պարենային և սպառողական զամբյուղների արժեքների աճերին, այդուհանդերձ վերջինիս տատանողականությունն ու տատանման բավական մեծ ամպլիտուդն էական ազդեցություն է ապահովել նաև հանրապետության ընդհանուր սպառողական զամբյուղի գների շարժընթացի վրա, ինչը պայմանավորված է նաև սպառողական զամբյուղում «արևածաղկի բուսական յուղ» ապրանքային խմբի տեսակարար կշռով, ինչը բավական ազդեցիկ է՝ 0.959%: Ընդ որում, նշված ժամանակահատվածում արևածաղկի բուսական յուղի գնի կուտակային 85 տոկոս աճի,

⁴⁶ Աղբյուրը՝ հեղինակների հաշվարկներ, ՀՀ ԿԲ (<https://www.cba.am/am/SitePages/statrealsector.aspx>) և ՀՀ ՎԿ:

⁴⁷ Աղբյուրը՝ հեղինակների հաշվարկներ, ՀՀ ՎԿ, Համաշխարհային բանկ և ՀՀ ԿԲ (<https://www.cba.am/am/SitePages/statexternalsector.aspx>):

շուրջ 67 տոկոսը բաժին է ընկնում 2020 թ.-ի ապրիլից մինչև 2021 թ.-ի հունիսն ընկած ժամանակահատվածին:

Գծապատկեր 4.2.5. Արևածաղկի բուսական յուղի գների փոփոխության ազդեցությունը ՀՀ 12-ամսյա ՍԳԻ-ի վրա (2014-2022 թթ.)

Այսպես, 2014 թվականի հունվարից մինչև 2020 թվականի ապրիլ ամիսը, արևածաղկի բուսական յուղի գները դանդաղ նվազել են, ինչը պայմանավորվել է վերջինիս հիմնականում ոչ մեծ բացասական նպաստումը ՀՀ սպառողական գների ինդեքսին (նշված ժամանակահատվածում բուսական յուղի գնանկման բացասական նպաստումը ՀՀ 12-ամսյա ՍԳԻ-ն կազմում է միջինը -0.01 տոկոսային կետ):

2020 թ.-ի ապրիլից սկսված արևածաղկի բուսական յուղի գների կտրուկ աճը զգալիորեն մեծացրել է վերջինիս ազդեցությունը ՀՀ 12-ամսյա ՍԳԻ-ի վրա, որն իր առավելագույն ցուցանիշին հասել է 2021 թ.-ի հունիսին, երբ հանրապետության սպառողական գների 6.5 տոկոս աճի գրեթե 0.9 տոկոսային կետն ապահովել է միայն «արևածաղկի բուսական յուղ» ապրանքային խումբը:

4.3. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի գների միկրո տվյալների դիտարկում

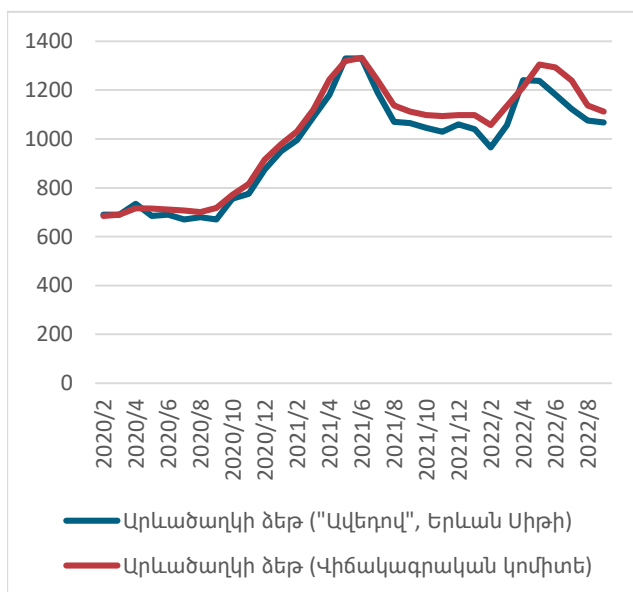
Ինչ վերաբերում է եգիպտացորենի բուսական յուղի գների շարժընթացին, ապա միկրո տվյալների ուսումնասիրությամբ բացահայտվել է, որ արևածաղկի և եգիպտացորենի ձեթի գները միմյանց հետ կոռելացված են, ինչը հնարավորություն է տալիս երկրորդի վերաբերյալ բավարար տվյալների բացակայության պայմաններում արևածաղկի բուսական յուղի գների համար կատարված բացահայտումները տարածել եգիպտացորենի բուսական յուղի վրա: Միկրո տվյալների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս նաև դիտարկել եգիպտացորենի բուսական յուղի գների միտումներն ու օրինաչափությունները, և համեմատել այն արևածաղկի բուսական յուղի գների վարքագծի հետ: Սակայն նման ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ է ընտրել համադրելի գների տվյալներ, ինչպիսին

կարող է լինել նույն ապրանքանիշի՝ երկու տեսակի ապրանքների գները: Միաժամանակ, այդ ապրանքանիշի արևածաղկի բուսական յուղի գները պետք է ներկայացուցչական լինեն ամբողջ շուկայի համար:

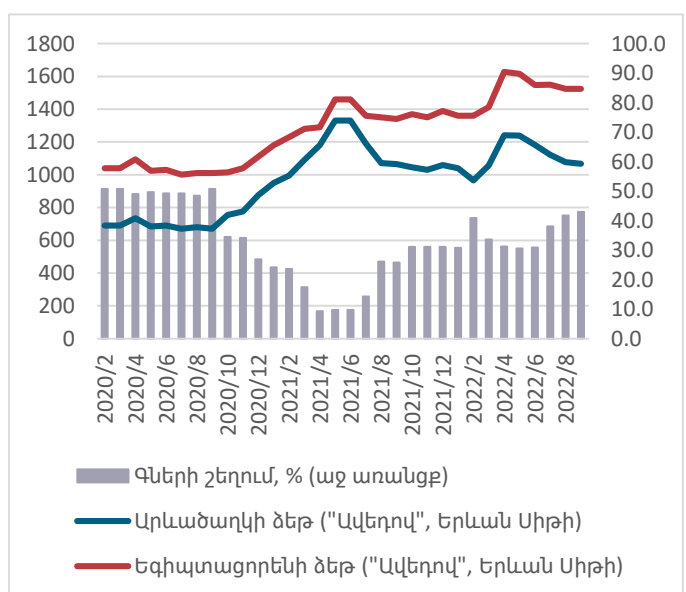
Դիտարկելով հնարավոր տարբերակները, մեր կողմից ընտրվել է «Ավեդոլ» ապրանքանիշը՝ հիմք ընդունելով հետևյալ գործոնները.

- հայկական շուկայում առկա է տվյալ ապրանքանիշի և՛ արևածաղկի, և՛ եգիպտացորենի բուսական յուղերը,
- տվյալ ապրանքանիշի երկու ապրանքատեսակների համար էլ գների տվյալները հասանելի են 2020 թ.-ի փետրվարից մինչև 2022 թ.-ի սեպտեմբեր ամիսները:
- տվյալ ապրանքանիշի արևածաղկի բուսական յուղի գները ներկայացուցչական են ամբողջ շուկայի համար: Այսպես, վերջինիս, և ՀՀ ՎԿ կողմից հրապարակված ամբողջ շուկայի միջին գների տվյալների կոռելացիան կազմում է 0.92, իսկ դիտարկվող ժամանակահատվածի համար միջին գների շեղումը՝ 4%:

Գծապատկեր 4.3.1 Արևածաղկի ձեթի՝ ընտրված ապրանքանիշի և շուկայի միջին գների դինամիկան⁴⁸

Գծապատկեր 4.3.2 Ընտրված ապրանքանիշի արևածաղկի և եգիպտացորենի ձեթի գների դինամիկան⁴⁹

Ապրանքանիշի ընտրությունից հետո հնարավոր է անցնել գների դիտարկումներին: Վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի գները միմյանց ուժեղ կոռելացված են (կոռելացիայի գործակիցը կազմում է 0.9): Եգիպտացորենի բուսական յուղի գները միջինում 30%-ով գերազանցում են արևածաղկի

⁴⁸ Աղբյուրը՝ ՀՀ ՄՊՀ տվյալներ.

<http://competition.am/hy/%d5%a3%d5%ac%d5%ad%d5%a1%d5%be%d5%b8%d6%80/%d5%a3%d5%b6%d5%a5%d6%80%d5%ab-%d5%b4%d5%b8%d5%b6%d5%ab%d5%a9%d5%b8%d6%80%d5%ab%d5%b6%d5%a3-%d5%b4%d5%a1%d5%bd%d5%b6%d5%a1%d5%b3%d5%b5%d5%b8%d6%82%d5%b2/> և ՀՀ վիճակագրական կոմիտե:

⁴⁹ Աղբյուրը՝ ՀՀ ՄՊՀ տվյալներ:

բուսական յուղի գներին, սակայն այս հարաբերակցությունը տատանողական է և դիտարկվող ժամանակահատվածում տատանվել է 10%-ից 50%-ի մակարդակում:

4.4. Բուսական յուղի ինքնարժեքն ու իրացման գնի վրա ազդող գործոնները ՀՀ-ում

Հետազոտության շրջանակներում կարևոր ուսումնասիրության առարկա է ապրանքային շուկայում գների ձևավորման գործընթացը: Իրացվող ապրանքատեսակի գինը սպառողական վարքագծի վրա առավել ծանրակշիռ ազդեցության գործոն է, միևնույն ժամանակ ապրանքային շուկայի մրցակցային միջավայրի ամբողջական գնահատման համար անհրաժեշտ է գնահատել նաև առավել մեծ մասնաբաժին ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից վարվող գնային քաղաքականությունները՝ դրանց անհամաչափ և չհիմնավորված դրսևորումներին առնչվող դիսկային գործընթացները բացահայտելու նպատակով:

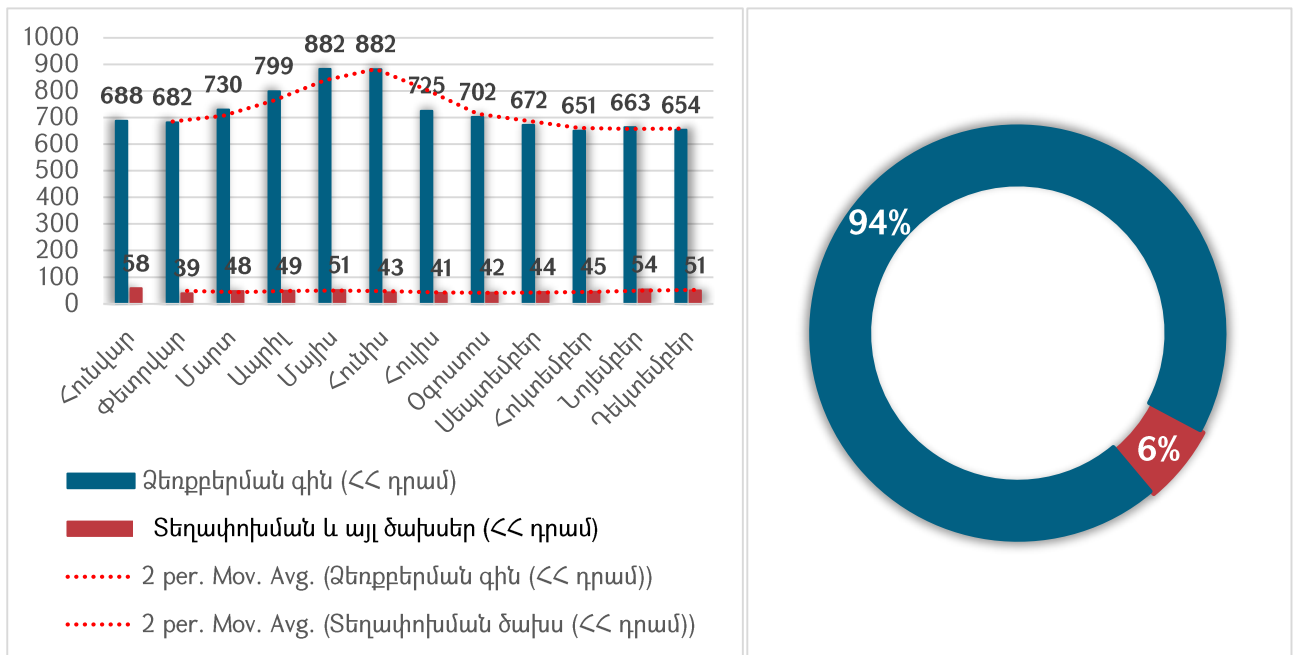
Ուստի, հաշվի առնելով վերոգրյալը, ինչպես նաև այն, որ իրացվող բուսական ծագման յուղերի ինքնարժեքը, իրացման գինը և դրանց բաղադրիչների ձևավորման գործընթացները կարող են տարբերվել միմյանցից, պահանջ է առաջանում նախ առավել մանրամասն անդրադառնալու գնագոյացման առանձնահատկություններին և այնուհետև գնահատելու դրանց ձևավորման հիմնավորվածությունը՝ ապրանքային շուկայում առավել խոշոր ծավալներ ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտների շրջանում:

Ինչպես արդեն ներկայացվել է ապրանքային շուկայի կառուցվածքում, ՀՀ-ում վերջին տարիներին իրացվում են միայն ներմուծված բուսական ծագման յուղեր, ուստի գնագոյացման գործընթացը գնահատելիս դիտարկվել են ներկրվող արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերը: Տարբեր տնտեսավարող սուբյեկտների դեպքում արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ինքնարժեքը ձևավորող բաղադրիչների տեսակարար կշիռները կարող են տարբեր լինել, ինչը բնական է և կարող է պայմանավորված լինել տնտեսավարման առանձնահատկություններով: Այնուամենայնիվ, ելնելով ներմուծման աշխարհագրության բարձր կենտրոնացվածությունից, ինչպես նաև ներմուծվող ապրանքատեսակների ինքնարժեքի պարզ կառուցվածքից, ինքնարժեքի ձևավորման գործընթացում դիտարկվում են մի շարք ընդհանրություններ: Ուստի արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ինքնարժեքը և իրացման գինը ձևավորող բաղադրիչների ուսումնասիրությունն իրականացվել է դրանց առավել խոշոր արտադրող և ներկրող տնտեսավարող սուբյեկտների միջին ցուցանիշների հիման վրա:

Ինչպես այլ ապրանքատեսակների դեպքում, արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի պարագայում ևս արտադրության և ներմուծման գործընթացներն էականորեն տարբերվում են միմյանցից: Ներմուծված ապրանքատեսակների ինքնարժեքն ունի առավել պարզ կառուցվածք և դրա բաղադրիչների վրա ազդեցության գործոններն առավել սահմանափակ են:

Մասնավորապես՝ արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի դեպքում ինքնարժեքում գերակշիռ մաս է կազմում ձեռքբերման գինը և որոշակի մասնաբաժին՝ տեղափոխման և այլ ծախսային բաղադրիչը: Առանձին տնտեսավարող սուբյեկտների մոտ

կարող են նաև առկա լինել այլ ծախսային բաղադրիչներ, որոնք, սակայն, էական մասնաբաժին չեն կազմում ընդհանուր ինքնարժեքի մեջ:

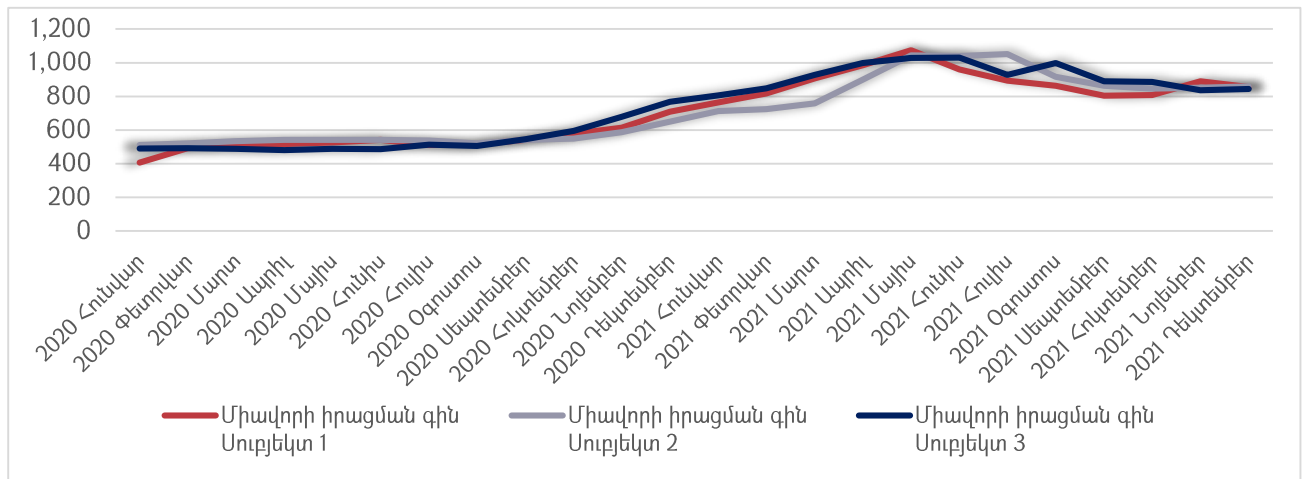

Գծապատկեր 4.4.1. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղի ինքնարժեքը ձևավորող բաղադրիչները և դրանց միջին համամասնությունը 2021 թ. ընթացքում

Դիտարկված ժամանակահատվածում միջինում արևածաղկի և եգիպտացորենի ներմուծված բուսական յուղի ինքնարժեքի շուրջ 94%-ը կազմել է ձեռքբերման ծախսը և շուրջ 6%-ը՝ տեղափոխման և այլ ծախսերը: Այս դեպքում ինքնարժեքի ձևավորման գործընթացի վրա առավել մեծ է արտաքին ազդեցության գործոնների դերը, մասնավորապես՝ արևածաղկի և եգիպտացորենի յուղերի միջազգային գները և բեռնափոխադրումների գները:

Ինքնարժեքը և դրա փոփոխությունների դիտարկումը կարևոր է դառնում իրացման գների հետ համադրության համատեքստում: Այս դեպքում հնարավոր է գնահատել, թե ինչ չափով են ինքնարժեքի փոփոխություններն անդրադարձել իրացման գների ձևավորման վրա: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է գնահատել՝ արդյո՞ք ինքնարժեքի և իրացման գնի շարժընթացների փոփոխությունները խոշոր տնտեսավարող սուբյեկտների շրջանում համաչափ են եղել:

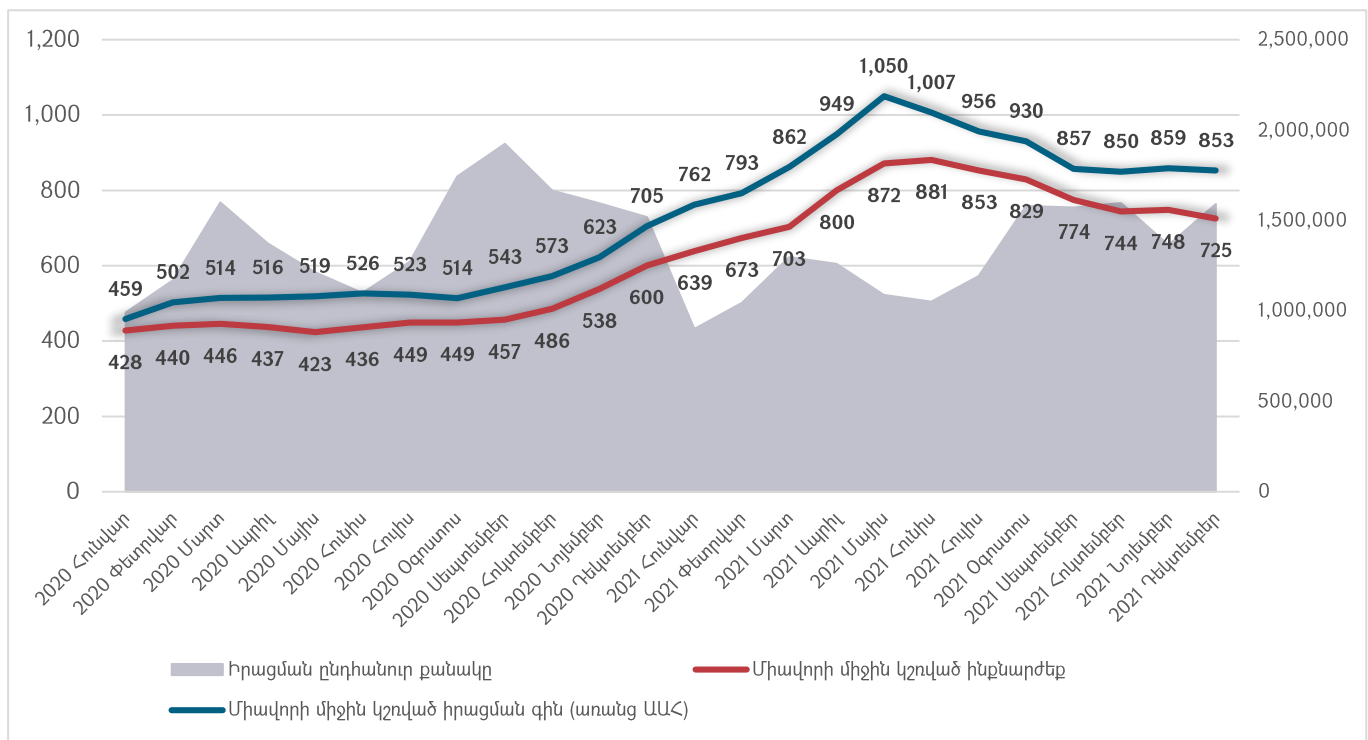
Այնուամենայնիվ, առավել խոշոր ներմուծման և իրացման ծավալներ ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտների միջին կշռված ցուցանիշների հիման վրա գնահատում իրականացնելուց առաջ անհրաժեշտ է նաև առանձին դիտարկել վերջիններիս իրացման գների շարժընթացները՝ միջինացման դեպքում շեղման հնարավոր մակարդակը բացահայտելու նպատակով:

Գծապատկեր 4.4.2. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ներմուծման և իրացման խոշոր ծավալներ ունեցող 3 ընկերությունների միջին կշռված իրացման գները (առանց ԱԱՀ-ի) 2020-2021 թթ. ընթացքում

Գծապատկերում ներկայացված տվյալները ցույց են տալիս, որ դիտարկված ժամանակահատվածում 3 առավել խոշոր տնտեսավարող սուբյեկտների իրացման գների շարժընթացն առավելապես համաչափ է եղել: Ուստի հաջորդիվ անհրաժեշտ է վերջիններիս միջին կշռված տվյալների հիման վրա նաև գնահատել ինքնարժեքի փոփոխության նկատմամբ իրացման գնի շարժընթացի համաչափությունը:

Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ինքնարժեքի և իրացման գնի շարժընթացի համաչափության և շահութաբերության միջին մակարդակի գնահատման նպատակով դիտարկվել են այդ ապրանքատեսակի ներմուծման և իրացման խոշոր ծավալներ ունեցող 3 տնտեսավարող սուբյեկտների միջին ամսական ցուցանիշները: Դիտարկված տնտեսավարող սուբյեկտները ներմուծման և իրացման ընդհանուր ծավալներից յուրաքանչյուրում համապատասխանաբար միասին միջինում զբաղեցնում են շուկայի շուրջ 60% և 64% մասնաբաժին:

Գծապատկեր 4.4.3. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի խոշոր իրացման ծավալներ ունեցող 3 ընկերությունների միջին կշռված ինքնարժեքի, իրացման գնի (առանց ԱԱՀ-ի) և իրացման ծավալների շարժընթացի համադրությունը 2020-2021 թթ. ընթացքում

Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի միջին կշռված ինքնարժեքի (3 առավել խոշոր ներմուծման և իրացման ծավալներ ունեցող շուկայի մասնակիցների միջին ամսական ցուցանիշների հիման վրա) և իրացման գների փոփոխությունները դիտարկված ժամանակահատվածում հիմնականում համաչափ են ընթացել: Մասնավորապես՝ գծապատկեր 4.4.3-ում ներկայացված տվյալներից տեսանելի է, որ առկա չեն էական շեղումներ և գնային անհամաչափ փոփոխություններ: Ըստ ներկայացված տվյալների 2020 թվականի տարեվերջից միջին կշռված ինքնարժեքի և իրացման գնի շարժընթացները կտրուկ աճ են գրանցել մինչև 2021 թվականի մայիս-հունիս ամիսները, որից հետո արձանագրվել է որոշակի անկման միտում, սակայն տարեվերջին ցուցանիշները, այնուամենայնիվ, չեն հասել նախորդ տարվա մակարդակին: Այն ժամանակահատվածում, երբ միջին կշռված ինքնարժեքը և իրացման գինն աճել են, զուգահեռ նվազել են իրացման ծավալները, ինչը վկայում է իրացման գնի և իրացման ծավալների հակադարձ կախվածության մասին: Մասնավորապես՝ արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի իրացման ծավալների և վաճառքի փաստացի գնի միջև առկա է բացասական կոռելյացիա (գծային կոռելյացիայի գործակիցը՝ -0,19): Գնի և իրացման ծավալի այսպիսի կապվածությունը վկայում է, որ բուսական յուղի սպառողները որոշ չափով զգայուն են գնի բարձրացման նկատմամբ: Էլաստիկության գործակիցը՝ հաշվարկված իրացման ծավալի և իրացման գների միջև գծային ռեգրեսիայի արդյունքների հիման վրա⁵⁰, կազմում է -0,15,

⁵⁰ Տվյալների սահմանափակության պատճառով ռեգրեսիոն մոդելի արդյունքները կարող են շեղման որոշակի աստիճան ունենալ:

ինչը նշանակում է, որ բուսական յուղի միջին գնի 1% բարձրացման արդյունքում իրացման ամսական ծավալները կնվազեն 0,15%-ով՝

$$\widehat{\text{Իրացում}} = \beta_0 + \beta_1 \cdot \text{Գին} + \varepsilon$$

Էլաստիկության գործակիցը՝

$$\hat{\beta}_1 \frac{\overline{\text{Գին}}}{\overline{\text{Իրացում}}}$$

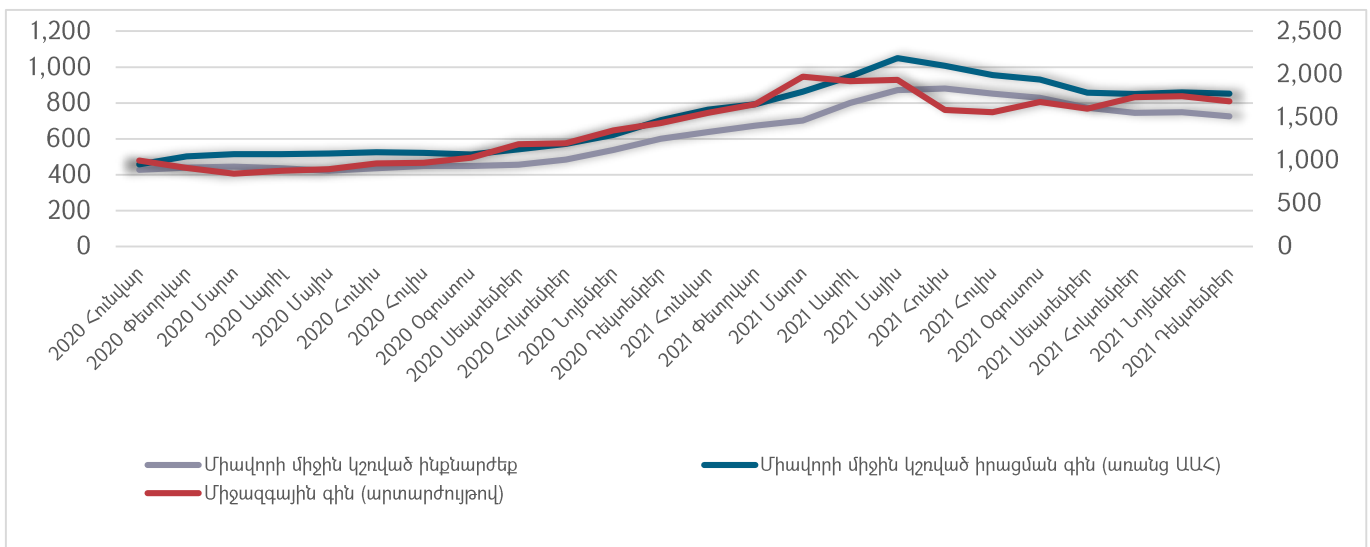
Որտեղ՝

$\overline{\text{Գին}}$ -ը - արևածաղկի ձեթի միջին ամսական գինն է 2020-2021 թթ. (երեք ընկերության համար),

$\widehat{\text{Իրացում}}$ -ը - մոդելով ստացված ամսական իրացման կանխատեսված մեծությունն է,

$\hat{\beta}_1$ -ը - ռեգրեսիոն պարամետրի գնահատված արժեքն է:

Ինքնարժեքի և հետևաբար իրացման գնի նման աճի միտումը հիմնականում պայմանավորված է միջազգային շուկաներում տեղի ունեցող գործընթացներով:

Գծապատկեր 4.4.4. Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի խոշոր իրացման ծավալներ ունեցող 3 ընկերությունների միջին կշռված ինքնարժեքի, իրացման գնի (առանց ԱԱՀ-ի) և միջազգային գնի⁵¹ շարժընթացի համադրությունը 2020-2021 թթ.

Ինչպես նշվել էր, գների բարձրացումը հիմնականում պայմանավորված է եղել միջազգային գների բարձրացմամբ, ինչը հնարավոր է տեսնել վերը ներկայացված գծապատկերում: Ընդհանուր առմամբ իրացման գների շարժընթացը ՀՀ-ում համաչափ է եղել միջազգային գների շարժընթացին: Որոշակի արձագանքման լազ նկատվում է 2021 թ. առաջին եռամսյակի վերջում, երբ միջազգային գները սկսել են նվազման միտում արձանագրել, և հետագա ամիսներին առավել հարթ շարժընթաց է գրանցվել: Մինչդեռ միևնույն ժամանակահատվածում ՀՀ-ում շուրջ մեկ ամիս աճման միտումը շարունակվել է, և հետո միայն սկսել նվազումը: Իհարկե, ներկայացված հանգամանքը կարող է նաև պայմանավորված լինել օբյեկտիվ պատճառներով՝ մինչ այդ ներկրված խմբաքանակներով,

⁵¹ Աղբյուր՝ <https://fred.stlouisfed.org/series/PSUNOUSDMM>

լոգիստիկ գործընթացներով և այլն, ինչպես նաև դիտարկված պատկերն ունեցել է կարճաժամկետ դրսևորում:

Անդրադառնալով իրացումից եկամտաբերության մակարդակին ըստ հասույթի՝ հարկ է նշել, որ 2020 և 2021 թվականների եկամտաբերության մակարդակը տոկոսային հաշվարկով էական փոփոխության չի ենթարկվել, միջինում տատանվել է շուրջ 8%-11%-ի սահմաններում, ընդ որում 2021 թվականին 2020 թվականի համեմատ իրացման ծավալներով առաջատար երեք տնտեսավարող սուբյեկտների եկամտաբերության մակարդակը նվազել է 1-2 տոկոսային կետով, չնայած բացարձակ թվով վերջիններիս իրացման մարժան միջինում աճել է. մեկ միավոր բուսական յուղի հաշվով 53-ից դարձել է միջինում 71 դրամ:

Հաշվի առնելով արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ներմուծման աշխարհագրությունը՝ անհրաժեշտություն է առաջանում անդրադառնալ միջազգային շուկայում բուսական յուղի արտադրությամբ և արտահանմամբ առաջատար երկրներում արտադրական ինքնարժեքի կառուցվածքի ուսումնասիրությանը, ինչպես նաև տեղի ունեցող աշխարհաքաղաքական իրադարձությունների համատեքստում Հայաստանի Հանրապետության բուսական յուղի անհրաժեշտ ծավալների ապահովման այլընտրանքային աղբյուրների դիտարկմանը:

Ելնելով Հայաստանի Հանրապետությունում հիմնականում արևածաղկի բուսական յուղի սպառման առաջնահերթությունից՝ դիտարկումները մեծամասամբ իրականացվել են արևածաղկի բուսական յուղի համար:

Այսպես, ամբողջ աշխարհում արևածաղկի բուսական յուղի խոշոր արտահանողներն են Ուկրաինան և Ռուսաստանի Դաշնությունը:

Աղյուսակ 4.4.1

Արևածաղկի ձեթի խոշոր արտահանող երկրներ (դոլար).⁵²

Երկիր	Ծավալ (դոլարով)
Ուկրաինա (53%)	4.7 մլրդ
ՌԴ (20%)	1,81 մլրդ
Նիդերլանդներ (5.48%)	484 մլն
Բուլղարիա (4.26%)	377 մլն
Արգենտինա (2.6%)	229 մլն
Հունգարիա (2.41%)	213 մլն
Ֆրանսիա (1.39%)	123 մլն
Ռումինիա (1.31%)	115 մլն
Մոլդովա (1.02%)	91 մլն
Թուրքիա (1.01%)	90 մլն

⁵² <https://lindeal.com/trends/top-stran-po-proizvodstvu-i-ehksportu-podsolnechnogo-masla-i-rastitelnykh-masel-v-mire>

ՌԴ առևտրաշրջանառության կառուցվածքի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ ՌԴ-ն արևածաղկի ձեթ արտահանող երկիր է, մասնավորապես՝ 2021 թվականին ՌԴ է ներմուծվել շուրջ 1300 տոննա, իսկ արտահանվել՝ ավելի քան 1,3 մլն տոննա արևածաղկի ձեթ:

Աղյուսակ 4.4.2

ՌԴ առևտրաշրջանառություն, 2021 թվական								
Հ/հ	Ներմուծում				Արտահանում			
	Երկիր	տոննա	հազ. դոլար	մասնաբաժին	Երկիր	տոննա	հազ. դոլար	մասնաբաժին
1507 - Սոյայի ձեթ								
1	Բելառուս	49,291	57,964	98%	Ալժիր	153,430	183,249	30%
2	Հվ Կորեա	454	548	0.9%	Չինաստան	153,170	164,930	27%
3					Անհայտ երկիր	62,650	74,027	12%
4					Եգիպտոս	51,498	58,982	10%
5	Այլ (7 երկիր)	172	464	0.8%	Այլ (34 երկիր)	106,746	125,060	21%
	Ընդամենը	49,917	58,977	100%	Ընդամենը	527,495	606,247	100%
1512 - Արևածաղկի, քրքումի և բամբակի ձեթ								
1	Լիտվա	306	465	29%	Թուրքիա	912,870	1,122,429	28%
2	Բելառուս	621	381	24%	Անհայտ երկիր	702,848	888,309	22%
3	Ղազախստան	335	357	23%	Չինաստան	289,162	358,747	9%
4					Հնդկաստան	236,770	309,972	8%
5	Այլ (17 երկիր)	126	376	24%	Այլ (75 երկիր)	965,965	1,303,186	33%
	Ընդամենը	1,389	1,579	100%	Ընդամենը	3,107,616	3,982,644	100%
1515 - Այլ բուսական ճարպ և ձեթ (ներառյալ ժոժաբա)								
1	Շվեդիա	6,617	25,089	35%	Չինաստան	14,798	21,140	36%
2	Հնդկաստան	6,879	14,380	20%	Նորվեգիա	14,698	17,588	30%
3	Նիդերլանդներ	1,881	9,495	13%				
4	Այլ (63 երկիր)	8,215	23,248	32%	Այլ (61 երկիր)	8,267	19,349	33%
	Ընդամենը	23,593	72,213	100%	Ընդամենը	37,764	58,077	100%

Ռուսաստանի Դաշնությունում արևածաղկի ձեթի մանրածախ գնի կառուցվածքում արտադրանքի մեկ միավորի լրիվ ինքնարժեքի մասնաբաժինը (հումք, արտադրական և կոմերցիոն ծախսեր) կազմում է 39%–48% (որում հումքի և հիմնական նյութերի ծախսային բաղադրիչը կազմում է 32%-39%, իսկ արտադրական և իրացման ծախսերը՝ 7%-13%): Վերամշակող ընկերությունների փաստացի շահույթը մանրածախ գնի կառուցվածքում կազմում է 3%-5%:⁵³

Դիտարկվել են նաև բուսական յուղի արտադրությունում անհրաժեշտ հումքի մատակարարման աղբյուրները ՌԴ-ում:

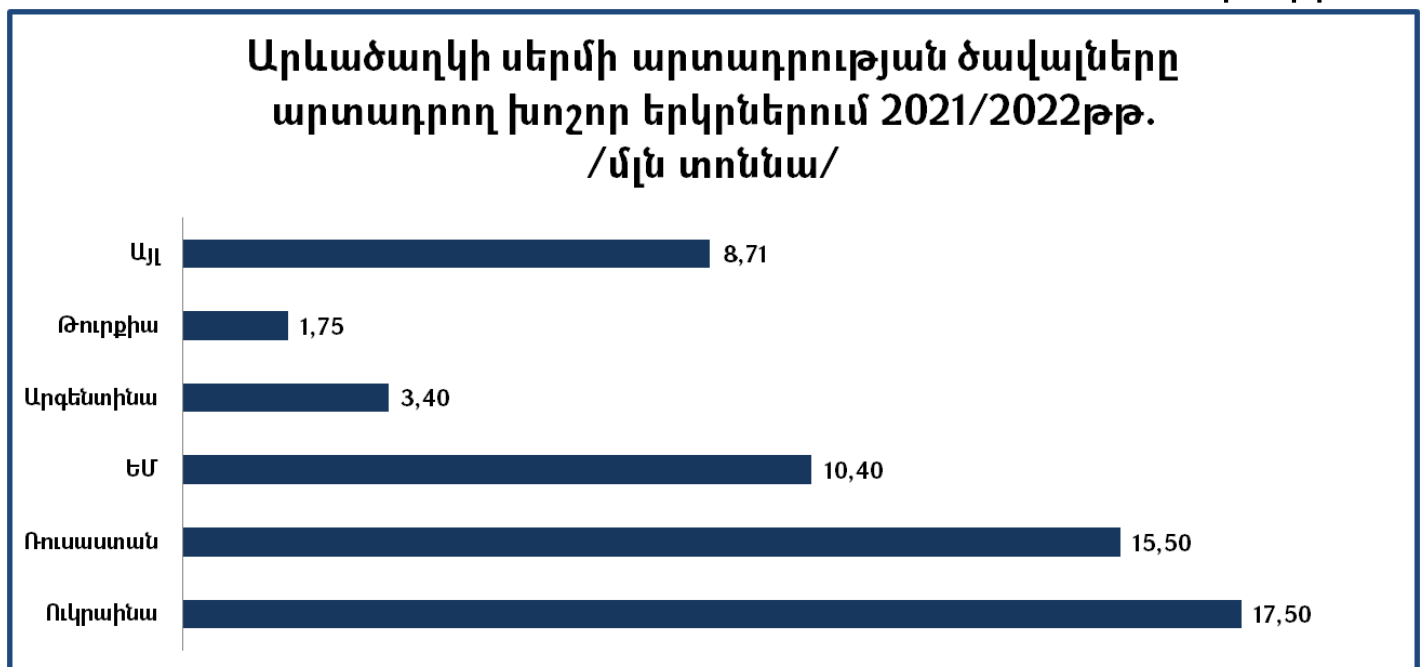
2021 թվականին ՌԴ-ն ներմուծել է 70 հազար տոննա արևածաղկի սերմ, իսկ արտահանել է՝ ավելի քան 92 հազար տոննա: Արևածաղկի սերմերի գերակշիռ մասը՝ 32 տոկոսը, ներմուծվել է Թուրքիայից, 21 տոկոսը՝ ԱՄՆ-ից:

⁵³ <https://foodsmi.com/statistika-i-issledovaniya-struktura-roznichnoy-tseny-na-maslo-podsolnechnoe-2009-2019-gg/>

ՌԴ առևտրաշրջանառություն, 2021 թվական								
Հ/հ	Ներմուծում				Արտահանում			
	Երկիր	տոննա	հազ. դոլար	մասնաբաժին	Երկիր	տոննա	հազ. դոլար	մասնաբաժին
1201 - Սոյայի պտուղներ՝ մանրատաճ կամ չմանրատաճ								
1	Բրազիլիա	909,178	562,647	45%	Չինաստան	818,298	296,933	72%
2	Պարագվայ	788,363	477,161	38%	Բելառուս	91,157	61,804	15%
3	Այլ (16 երկիր)	309,191	221,604	18%	Այլ (15 երկիր)	84,192	54,347	13%
	Ընդամենը	2,006,732	1,261,413	100%	Ընդամենը	993,647	413,084	100%
1206 - Արևածաղկի սերմեր՝ մանրատաճ կամ չմանրատաճ								
1	Թուրքիա	15,785	99,429	32%	Ղազախստան	54,514	30,871	50%
2	ԱՄՆ	6,618	64,016	21%	Բելառուս	19,803	14,970	24%
3	Ֆրանսիա	2,824	35,832	12%	Չինաստան	12,476	7,702	12%
4	Չինաստան	20,938	30,542	10%	Ուկրաինա	696	4,140	7%
5	Իսպանիա	2,905	26,767	9%	Հայաստան	2,459	2,546	4%
6	Այլ (21 երկիր)	21,069	49,618	16%	Այլ (21 երկիր)	2,520	1,857	3%
	Ընդամենը	70,138	306,203	100%	Ընդամենը	92,468	62,086	100%
1005 10 - Եգիպտացորեն՝ սերմացու								
1	Ֆրանսիա	8,051	36,670	34%	Բելառուս	1,731	2,691	44%
2	Հունգարիա	9,589	34,731	32%	Ղազախստան	701	1,376	22%
3					Ուկրաինա	433	1,296	21%
4	Այլ (16 երկիր)	10,353	36,586	32%	Այլ (10 երկիր)	264	760	33%
	Ընդամենը	27,994	107,987	100%	Ընդամենը	3,130	6,123	100%

Արևածաղկի ձեթի սերմի արտադրությամբ աշխարհում առաջատար են Ուկրաինան և Ռուսաստանը:

Գծապատկեր 4.4.5

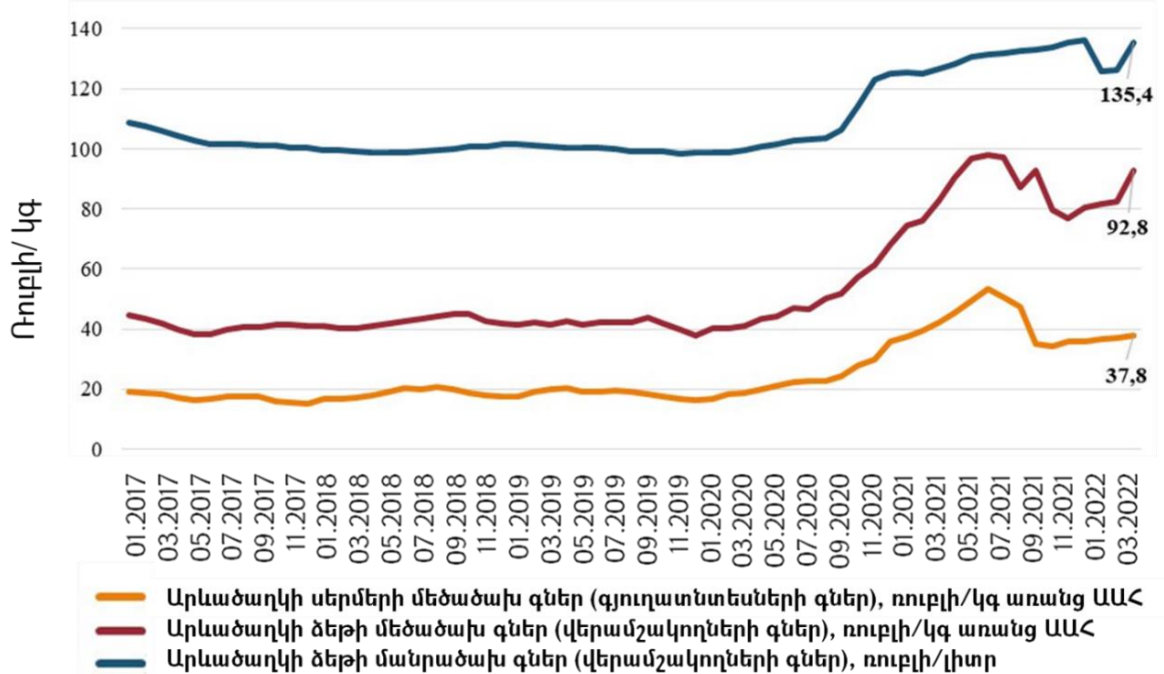
Վերը ներկայացվածից կարելի է եզրակացնել, որ Ռուսաստանի Դաշնությունը թե՛ բուսական յուղի արտադրության և թե՛ դրա համար անհրաժեշտ հումքի ծավալների առումով շարունակում է առաջատարների շարքում լինել և կարելի է ասել, որ վերջինիս

նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումներն ազդեցություն չեն ունեցել արտահանման և արտադրության ծավալների վրա:

Ինչ վերաբերում է բուսական յուղի գներին, ապա այստեղ պատկերը այլ է:

Գծապատկեր 4.4.6

Արևածաղկի սերմերի և արևածաղկի ձեթի գների համեմատական դինամիկան ՌԴ 2017-2022թթ.⁵⁴

Գծապատկեր 4.4.7

Արևածաղկի ձեթի միջին մանրածախ գների դինամիկան 2022թ. (3 ամսվա կտրվածքով), ռուբլի/լիտր⁵⁵

Շաբաթվա համար	Ամսաթիվ	Կենտրոնական դաշնային շրջան	Հյուսիսարևմտյան դաշնային շրջան	Հարավային դաշնային շրջան	Հյուսիսային Կովկասի դաշնային շրջան	Վոլգայի դաշնային շրջան	Ուրալի դաշնային շրջան	Սիբիրի դաշնային շրջան	Հեռավոր Արևելքի դաշնային շրջան	ՌԴ, միջին գին
1	07.01.2022	120,93	133,02	120,73	134,10	120,05	124,50	130,89	148,18	125,88
2	14.01.2022	121,00	132,29	120,77	134,42	119,43	124,81	130,85	148,42	125,78
3	21.01.2022	121,36	132,29	120,68	134,41	117,41	124,69	130,92	148,88	125,88
4	28.01.2022	121,34	132,31	120,89	134,79	119,47	124,40	131,07	149,14	125,96
5	04.02.2022	121,41	132,20	121,03	134,04	119,35	124,04	131,08	149,67	125,90
6	11.02.2022	121,69	131,58	121,02	134,27	119,39	123,82	131,79	149,83	126,02
7	18.02.2022	121,67	132,44	120,97	134,33	119,35	123,72	130,96	149,76	125,97
8	25.02.2022	121,94	132,65	121,05	133,89	119,38	123,91	130,98	149,84	126,05
9	04.03.2022	122,47	133,20	122,37	134,57	120,29	124,24	132,51	151,74	126,95
10	11.03.2022	124,36	134,41	125,20	138,53	122,20	126,07	134,77	153,29	129,12
11	18.03.2022	126,25	135,65	128,33	142,26	125,34	129,01	136,53	154,40	131,56
12	25.03.2022	128,27	137,82	132,87	147,80	127,85	130,97	139,43	156,37	134,43
13	01.04.2022	130,34	139,62	134,39	148,31	129,72	132,41	141,16	157,31	136,08
14	08.04.2022	132,36	141,67	135,61	151,54	131,02	134,67	142,59	157,89	137,84
15	15.04.2022	133,73	142,59	136,55	153,30	131,99	135,43	142,89	159,58	138,92
16	22.04.2022	135,43	143,77	138,52	153,37	133,80	136,33	143,20	160,09	140,19
	շաբաթվա փոփոխություն, %	1.3%	0.8%	1.4%	0.0%	1.4%	0.7%	0.2%	0.3%	0.9%
	ամսվա փոփոխություն, %	5.6%	4.3%	4.3%	3.8%	4.7%	4.1%	2.7%	2.4%	4.3%
	3 ամսվա փոփոխություն, %	11.6%	8.7%	14.6%	13.8%	12.0%	9.6%	9.3%	7.3%	11.3%
	Գները 22.04.2021թ.	122,77	133,62	122,24	138,27	121,84	127,14	134,21	148,20	127,91
տարվա փոփոխություն, %		10,3%	7,6%	13,3%	10,9%	9,8%	7,2%	6,7%	8,0%	9,6%

⁵⁴ <https://ab-centre.ru/news/o-cenah-na-semena-podsolnechnika-i-podsolnechnoe-maslo-v-rossii-dannye-na-aprel-2022-goda>

⁵⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

2022 թվականի ապրիլի 22-ի դրությամբ արևածաղկի ձեթի միջին գինը ՌԴ-ում կազմել է 140,2 ռուբ/լ, ինչը 0,9%-ով ավելի է մեկ շաբաթ առաջ և 4,3%-ով ավելի, քան մեկ ամիս առաջ: Տարվա ընթացքում գներն աճել են 9,6%-ով:

Նշվածը շրջայական ազդեցություն է ունենում նաև ՀՀ-ում իրացվող արևածաղկի բուսական յուղի գների վրա:

4.5. Արևածաղկի բուսական յուղի գների վրա ազդող գործոնների էկոնոմետրիկ մոդելավորումը

ՀՀ սպառողական շուկայում արևածաղկի ձեթի գների վրա միջազգային գների, փոխարժեքի և ներքին գնաճային գործընթացների ազդեցությունը տարանջատելու համար գնահատվել են էկոնոմետրիկ մոդելներ՝ միաժամանակ ստուգելով տարբերակված ազդեցությունների հնարավորությունը: Այսպես, նախ դիտարկվել է մոդել, որտեղ որպես բացատրող փոփոխականներ ընդունվել են միջազգային գները, ՀՀ-ում սննդամթերքի գները և ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքը, ինչպես նաև՝ միջազգային գների աճի կամ նվազման երկակի (binary) փոփոխականը⁵⁶: Վերջինս թույլ է տալիս բացահայտել, թե արդյոք ՀՀ-ում արևածաղկի ձեթի գները տարբերակված են արձագանքում միջազգային գների աճին կամ նվազմանը, և ընդունում է «1» արժեքը միջազգային գների նվազման և «0» արժեքը՝ աճի դեպքում: Այն մոդելում կիրառվել է որպես առանձին փոփոխական, ինչպես նաև՝ որպես միջազգային գնի փոփոխականի արտադրյալ: Միջազգային գները, փոխարժեքը և սննդամթերքի գները վիճակագրորեն նշանակալի գործոններ են եղել, մինչդեռ միջազգային գների աճը և նվազումը տարբերակող երկու փոփոխականները վիճակագրորեն ոչ նշանակալի են, ինչը ենթադրում է, որ միջազգային գների աճին և նվազմանը ՀՀ-ում գների արձագանքը նշանակալիորեն չի տարբերվում: Միաժամանակ, միջազգային գների ազդեցությունն ամենաուժեղն է 1 ամսվա լագում (աղյուսակ 4.5.1):

⁵⁶ Որպես հնարավոր բացատրող փոփոխական դիտարկվել է նաև միջազգային բեռնափոխադրումների գներն արտացոլող «Baltic dry» ինդեքսը, սակայն վերջինս վիճակագրորեն ոչ նշանակալի է եղել: Կարծում ենք, սա պայմանավորված է ՌԴ-ից ՀՀ բեռնափոխադրումների առանձնահատկություններով և դրանց արդյունքում միջազգային բեռնափոխադրումների գների ընդհանուր օրինաչափություններից հնարավոր շեղումներով:

Արևածաղկի բուսական յուղի գները բացատրող մոդելների գնահատման արդյունքները

Կախյալ փոփոխական՝ Ձեթի գների աճի տեմպ				
Մեթոդ: ՓՔՄ				
Ընտրանք: 2005M01 2022M07				
Ներառված փոփոխականներ (ճշգրտումից հետո): 210				
Փոփոխական	Գործակից	Ստ. շեղում	t-վիճ.	Հավ.
Գների նվազման երկակի փոփոխական*Միջազգային գին(-1)	0.02	0.08	0.30	0.76
Միջազգային գին(-1)	0.53	0.03	16.79	0.00
Սննդամթերքի գներ	0.87	0.19	4.60	0.00
Դոլար/դրամ	0.25	0.08	2.99	0.00
Գների նվազման երկակի փոփոխական	7.77	7.73	1.01	0.32
C	-74.94	21.35	-3.51	0.00
R-քառ	0.78	Հավ. (F-վիճ.)		0.00
F-վիճ.	141.52	Դարբին-Ուոթսոնի վիճ.		0.36

Վերջնական մոդելների ձևավորումը չի ներառել միջազգային գների աճի և նվազման տարբերակումը, սակայն դիտարկվել են մոդելների տարբեր սպեցիֆիկացիաներ: Աղյուսակ 4.5.2-ում ներկայացված Մոդել 1-ում որպես բացատրող փոփոխականներ ընդունվել են միջազգային գները, ՀՀ-ում սննդամթերքի գները և ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքը, որոնք բացատրում են արևածաղկի ձեթի գնի տատանումների 75%-ը: Միջազգային գների աճի տեմպի 1%-ային կետով արագացումը հանգեցնում է ՀՀ-ում գների 0.45% արագացման, սննդամթերքի գների աճի տեմպի նույնչափ արագացումը՝ 0.28%-ային կետով արագացման, և դրամի արժեզրկման տեմպի 1%-ային կետի արագացումը՝ 0.9%-ային կետով արագացման:

Նկատի ունենալով Մոդել 1-ում դրական ավտոկոռելացիայի առկայությունը՝ Մոդել 2-ում ներառվել է ավտոռեգրեսիվ կոմպոնենտ⁵⁷, ինչը բարձրացրել է բացատրողականությունը մինչև 95%: Միաժամանակ, ավտոռեգրեսիվ փոփոխական ներառող մոդելից դուրս է մնացել ՀՀ-ում սննդամթերքի գների գործոնը, իսկ միջազգային գնի գործակիցը զգալիորեն փոքրացել է: Մոդել 3-ում դիտարկվել են ԱՄՆ դոլարով արտահայտված ՀՀ գների վրա ազդող գործոնները, իսկ Մոդել 4-ում՝ ռուսական ռուբլով (հաշվի առնելով, որ արևածաղկի բուսական յուղի ներմուծումը տեղի է ունենում Ռուսաստանի Դաշնությունից): Վերջիններում ևս գների վրա ազդեցությունը ավտոռեգրեսիվ փոփոխականի օգնությամբ է գնահատվել: Մոդելների որակական

⁵⁷ Մոդել 1-ի որակի բնութագրիչները ցույց են տալիս, որ առկա է ավտոկոռելացիա (Դարբին-Ուոտսոնի չափանիշ), սակայն ավտոռեգրեսիվ կոմպոնենտ չի ներառվել՝ պահպանելու գինը ամբողջությամբ հիմնարարներով բացատրելու կարողությունը:

բնութագրիչները (դետերմինացիայի գործակիցը, Ակաիկեյի, Շվարցի և Հաննան-Քուինի չափանիշները) ցույց են տալիս, որ վիճակագրական տեսակետից օպտիմալ են Մոդել 2-ը և Մոդել 3-ը, որոնցից առաջինը ունի որակի ավելի լավ բնութագրիչներ, իսկ երկրորդը՝ ավելի բարձր դետերմինացիայի գործակից (աղյուսակ 4.5.2): Սա նշանակում է, որ արևածաղկի բուսական յուղի գներում առկա է էական իներցիոն կոմպոնենտ (օրինակ՝ ներկա աճի դեպքում դրանց ապագա միտումների վրա ևս աճի ուղղությամբ ճնշում է ձևավորվում և հակառակը), ինչը կարող է պայմանավորված լինել մի կողմից շուկայում ներգրավված սուբյեկտների ադապտիվ սպասումներով, մյուս կողմից՝ համաշխարհային շուկայի գների նմանատիպ իներցիոն վարքագծով:

Աղյուսակ 4.5.2

Արևածաղկի ձեթի գները բացատրող մոդելների գնահատման արդյունքները

	Մոդել 1 Արևած աղկի ձեթ, ՀՀ դրամ	Մոդել 2 Արևած աղկի ձեթ, ՀՀ դրամ	Մոդել 3 Արևած աղկի ձեթ, ԱՄՆ դոլար	Մոդել 4 Արևած աղկի ձեթ, ՌԴ ռուբլի
Միջազգային գին (-1)	0.45***	0.17***	0.19***	0.10***
Սննդամթերքի գներ ՀՀ-ում	0.90***	-	-	-
ԱՄՆ դոլար/ՀՀ դրամ փոխարժեք	0.28***	0.16***	-	-
Իներցիա		0.76***	0.75***	0.85***
Ազատ անդամ	-66.29***	-9.10**	6.07***	6.30**
Դետերմինացիայի գործակից	0.75	0.95	0.96	0.90
Ակաիկեյի չափանիշ	7.79	6.13	6.39	7.12
Շվարցի չափանիշ	7.85	6.20	6.44	7.16
Հաննանի և Քուինի չափանիշ	7.81	6.16	6.41	7.13
Ընտրանք	2005թ. հունվար – 2022թ. հուլիս (211), 12 ամսյա աճի տեմպեր, %			

4.6. Արևածաղկի բուսական յուղի գնագոյացման գնահատումը մոդելների օգնությամբ

Վերը բերված իներցիոն գործոնը հաշվի առնող մոդելները չեն կարող ամբողջությամբ արտահայտել գնագոյացման հիմնարարների ազդեցությունը, և այս տեսակետից առավել արդյունավետ է Մոդել 1-ը, որի կիրառմամբ էական շեղումներ են ախտորոշվել 2021 թվականի համար: Հիմնարարներով գնագոյացումը բացահայտելու համար կատարվել են ներընտրանքային⁵⁸ և ընտրանքից դուրս⁵⁹ գնահատումներ՝

⁵⁸ Մոդելի միջոցով գնահատված արևածաղկի ձեթի գները ամբողջ ընտրանքի համար:

⁵⁹ Մինչև 2019թ.-ի դեկտեմբերն ընդգրկող տվյալներով գնահատված մոդելի միջոցով 2020թ. հունվարից 2022 թ. հուլիսն ընդգրկող ժամանակահատվածի համար կատարված գնահատում՝ բացատրող գործոնների համար հիմք ընդունելով փաստացի տվյալները:

կենտրոնանալով գների աճի վերջին՝ 2020 թվականի երկրորդ կեսից սկսված և ռուս-ուկրաինական պատերազմով նոր թափ հավաքած ալիքի վրա: Ինչպես կարելի է տեսնել գծապատկեր 7-ից, 2021 թվականի ընթացքում ՀՀ շուկայում դիտվել է բացահայտված հիմնարարներին «գերարժագանքի» երևույթ, այսինքն՝ գինն ավելի բարձր մակարդակի է հասել, քան կլիներ պատմական օրինաչափությունների պահպանման դեպքում: Այսպես, 2021 թվականի մայիս ամսին ՀՀ շուկայում արևածաղկի ձեթի գինը կազմել է 1330 դրամ, մինչդեռ, ըստ մոդելի գնահատումների, այն պետք է լիներ 970-1060 դրամի շրջանակներում: Ընդհանուր առմամբ, 2021 թվականին արևածաղկի ձեթի գնի շեղումը գնահատված հիմնարարներից կազմել է շուրջ 15 (ներընտրանքային կանխատեսման) կամ 20 (ընտրանքից դուրս կանխատեսման) տոկոս: Գնի նման շեղումը, ըստ էության, կարելի է բնութագրել որպես «լրացուցիչ անորոշության հավելադիր», որն առաջացել է շուկայում ձևավորված ռիսկերի պայմաններում:

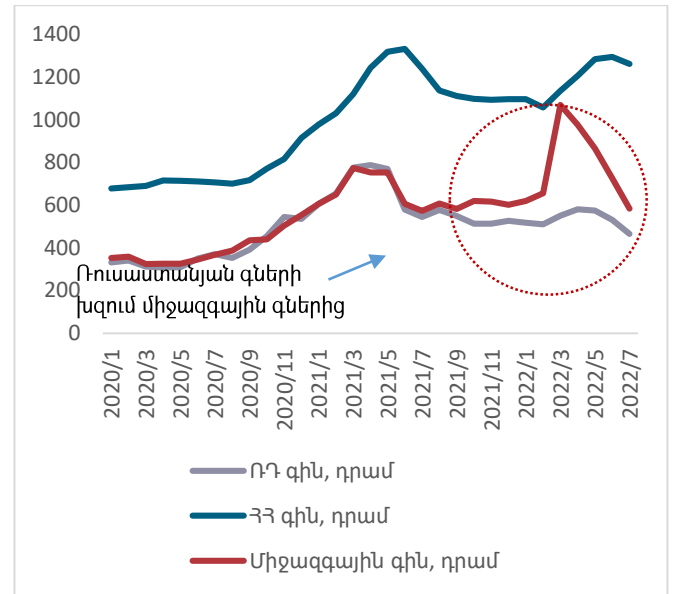
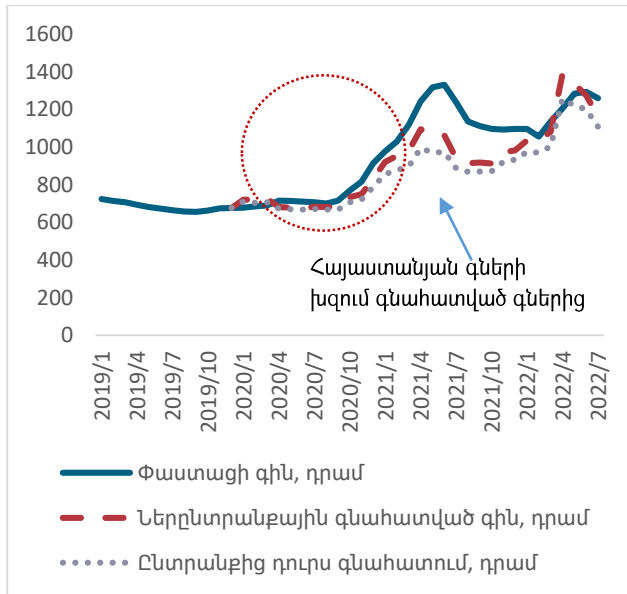
Փոխարենը շեղումները նվազագույնն են 2022 թվականի առաջին 7 ամիսների ընթացքում, երբ հիմնարարներով կանխատեսված աճը ՀՀ շուկայում տեղի չի ունեցել, իսկ գնի մակարդակը եկել է համադրելիության մակարդակի: 2022 թվականի հուլիս ամսին, չնայած հիմնարարներով որոշված մակարդակն աճում է 24-25%-ով (ինչը համադրելի է միջազգային գների 21.4% և ՀՀ-ում պարենային ապրանքների գների 12.8% աճի հետ), փաստացի գինն աճել է ընդամենը 1.8%-ով: **Միջազգային և ռուսաստանյան գների խզման հիպոթեզը հաստատվում է, ինչը, ՀՀ ներմուծման կառուցվածքը հաշվի առնելով, բացատրում է նշված անհամադրելիությունը:** Հաշվի առնելով, որ արևածաղկի բուսական յուղի ներմուծումը ՀՀ ամբողջությամբ տեղի է ունենում Ռուսաստանի Դաշնությունից, դիտարկվել են ՌԴ՝ ՀՀ-ին աշխարհագրական առումով ավելի մոտ տարածաշրջանում՝ Կրասնոդարի մարզում արևածաղկի բուսական յուղի մեծածախ գները: Ինչպես կարելի է տեսնել գծապատկեր 8-ից, եթե մինչև 2021 թ. օգոստոս ռուսաստանյան և միջազգային գները դրամային արտահայտությամբ գրեթե նույնական են եղել, տարելերջին, մակարդակների առումով, սկսել են խզվել, իսկ ռուս-ուկրաինական պատերազմի պայմաններում միանգամայն այլ ազդեցություններ են փոխանցել Հայաստան: Այսպես, եթե դրամային արտահայտությամբ միջազգային գինը 2022 թվականի մարտին աճել է 63%-ով, ռուսաստանյան գինն աճել է 7.7%-ով: Այնուհետև, 2022 թվականի հուլիսին մարտի համեմատությամբ դրամային արտահայտությամբ միջազգային գինը նվազել է 45%-ով (պայմանավորված միջազգային գնի ճշգրտմամբ և դրամի արժևորմամբ), մինչդեռ դրամային արտահայտությամբ ռուսաստանյան գինը նվազել է 15%-ով:

Գծապատկեր 4.6.1 Արևածաղկի ձեթի փաստացի և մոդելով գնահատված գների մակարդակները⁶⁰

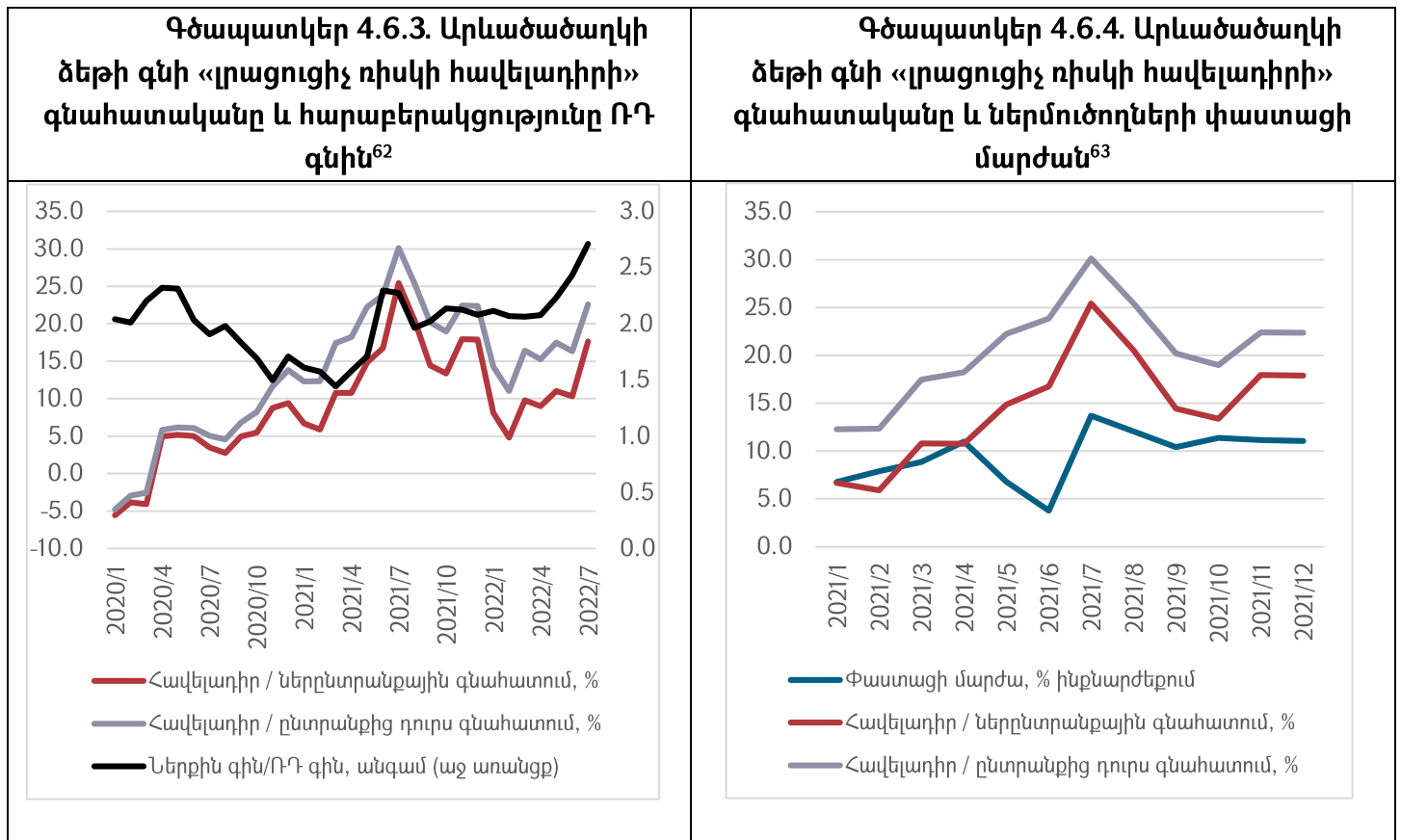
Գծապատկեր 4.6.2. Արևածաղկի ձեթի մանրածախ գները ՀՀ-ում և մեծածախ միջազգային և ՌԴ գները՝ դրամային արտահայտությամբ⁶¹

⁶⁰ Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ և հեղինակների գնահատականներ:

⁶¹ Աղբյուրը՝ АgroНовости. Мониторинг цен на подсолнечное масло: <https://agro-bursa.ru/prices/maslo-podsolnechnoe/#> :

Հաշվի առնելով նշված հանգամանքը՝ «հիմնարարներով որոշվող» գնի էկոնոմետրիկ գնահատականները վերանայվել են ըստ նոր արտաքին գնի հաշվարկի, որտեղ 2021 թ.-ի համար կիրառվել են ՌԴ գների աճերը, և հաշվարկվել է «լրացուցիչ ռիսկի հավելադիրը»: Գնահատումները ցույց են տալիս, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում «լրացուցիչ ռիսկի հավելադիրի» 3 կտրուկ բարձրացումներ են գրանցվել՝ 2020 թվականի ապրիլին, 2021 թվականի փետրվարից հուլիսին, 2022 թվականի մարտից հուլիս: Նշված ժամանակահատվածներում ավելացել է նաև ներքին գին/ռուսաստանյան գին հարաբերակցությունը՝ առավելագույն մակարդակին հասնելով 2022 թվականի հուլիսին:

Գծապատկերը ցույց է տալիս, որ հասանելի՝ 2021 թվականի տվյալների վերլուծությամբ 2021 թ.-ի հուլիսի համար գնահատված «լրացուցիչ ռիսկի հավելադիրի» կտրուկ աճը համադրվում է ՀՀ արևածաղկի բուսական յուղ ներմուծող ընկերությունների մարժային:

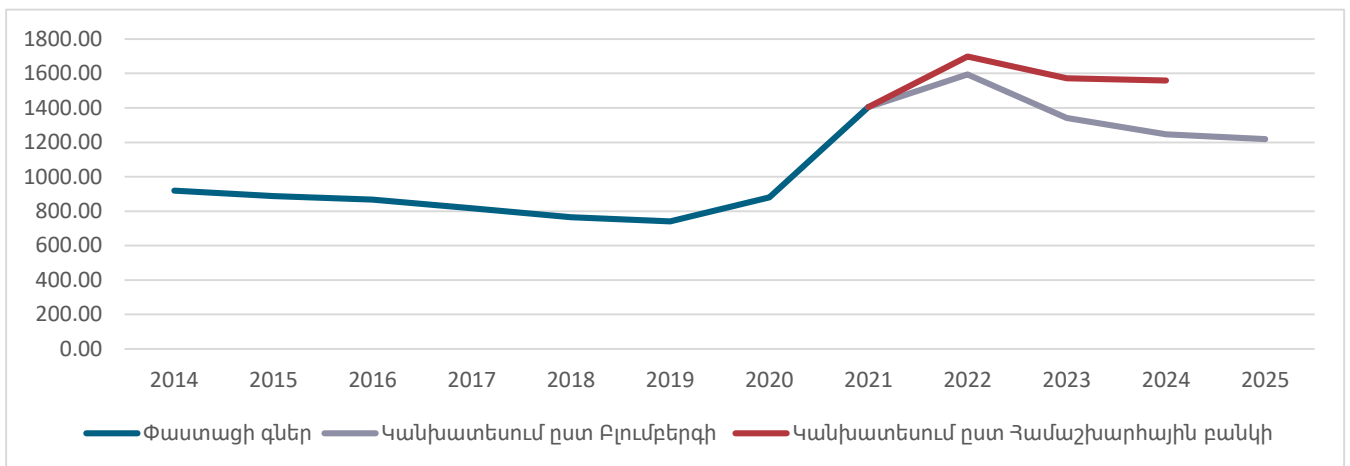
4.7. Արևածաղկի բուսական յուղի Հայաստանյան գների զարգացման հնարավոր սցենարները

Չնայած 2022 թ.-ին ռուս-ուկրաինական պատերազմի արդյունքում արևածաղկի բուսական յուղի շուկայում գրանցված ցնցումներին՝ տարբեր կանխատեսումներով շուկան միջնաժամկետ հատվածում կայուն կլինի: Սննդային յուղերի գները, ըստ Համաշխարհային բանկի գնահատումների, 2022թ.-ի երրորդ եռամսյակում զգալիորեն նվազել են, թեպետ շարունակում են բարձր մնալ 2021թ.-ի մակարդակից: Նշված զարգացումները հաշվի առնելով, ինչպես նաև ակնկալելով առավել բարենպաստ բերքատվության ցուցանիշներ, համաշխարհային շուկա Ուկրաինայի աստիճանական վերադարձ և համաշխարհային պահանջարկի որոշակի նվազում տնտեսական աճի

⁶² Աղբյուրը՝ հեղինակների գնահատականներ:

⁶³ Աղբյուրը՝ ՄՊՀ և հեղինակների գնահատականներ:

դանդաղման ֆոնին՝ կանխատեսվում է արևածաղկի բուսական յուղի գների նվազում⁶⁴ (գծապատկեր 4.7.1):

Գծապատկեր 4.7.1. Արևածաղկի ձեթի գների կանխատեսումներն ըստ միջազգային կազմակերպությունների⁶⁵

Այնուամենայնիվ, միջազգային կազմակերպությունների կողմից իրականացված կանխատեսումները հնարավորություն չեն տալիս սցենարային համալիր վերլուծություն իրականացնել, քանի որ հասանելի չեն հրապարակված կանխատեսումների անորոշության միջակայքերը, այլ կերպ ասած՝ առկա չեն զարգացման այլընտրանքային սցենարներ, որոնց ներքո կգնահատվեն նաև հայաստանյան շուկայի հնարավոր զարգացումները:

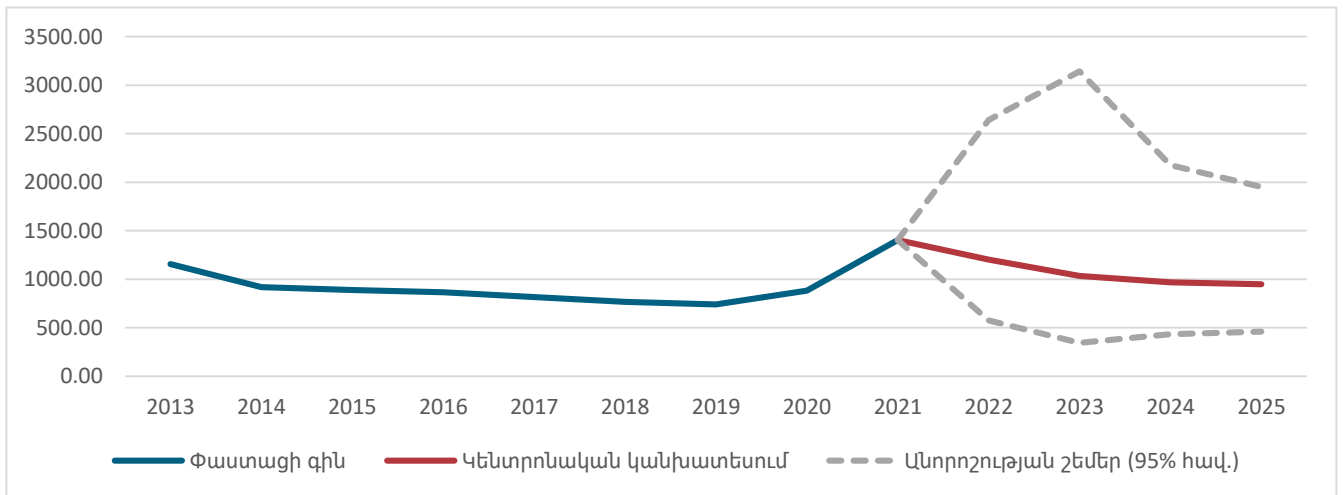
Այս խնդիրը հասցեագրելու համար մեր կողմից կատարվել է արևածաղկի բուսական յուղի միջազգային գնի կանխատեսում ARIMA (Autoregressive integrated moving average) մոդելի օգնությամբ՝ լավագույն հատկորոշման⁶⁶ ավտոմատ ընտրմամբ ծրագրային փաթեթի կողմից: Ընտրված լավագույն մոդելի⁶⁷ միջոցով կատարվում է կանխատեսումը՝ 95% անորոշության միջակայքով (գծապատկեր 4.7.2):

⁶⁴ Աղբյուրը՝ Commodity Market Outlook, October 2022, The World Bank Group: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/38160/CMO-October-2022.pdf>:

⁶⁵ Աղբյուրը՝ Bloomberg Terminal և World Bank Commodity Markets Outlook (<https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets>):

⁶⁶ Ընտրվում է Ակաիկեյի չափանիշի (Akaike information criterion - AIC) հիման վրա:

⁶⁷ Մոդելի մշակման համար օգտագործվել է արևածաղկի ձեթի միջազգային գների ամսական շարքերը, որն ընդգրկում է 2003թ.-ի հունվարից 2022թ.-ի սեպտեմբերը: Ծրագրային փաթեթի կողմից ընտրվել է ARIMA (4, 3) մոդելը (AR – 4 լագ, MA – 3 լագ):

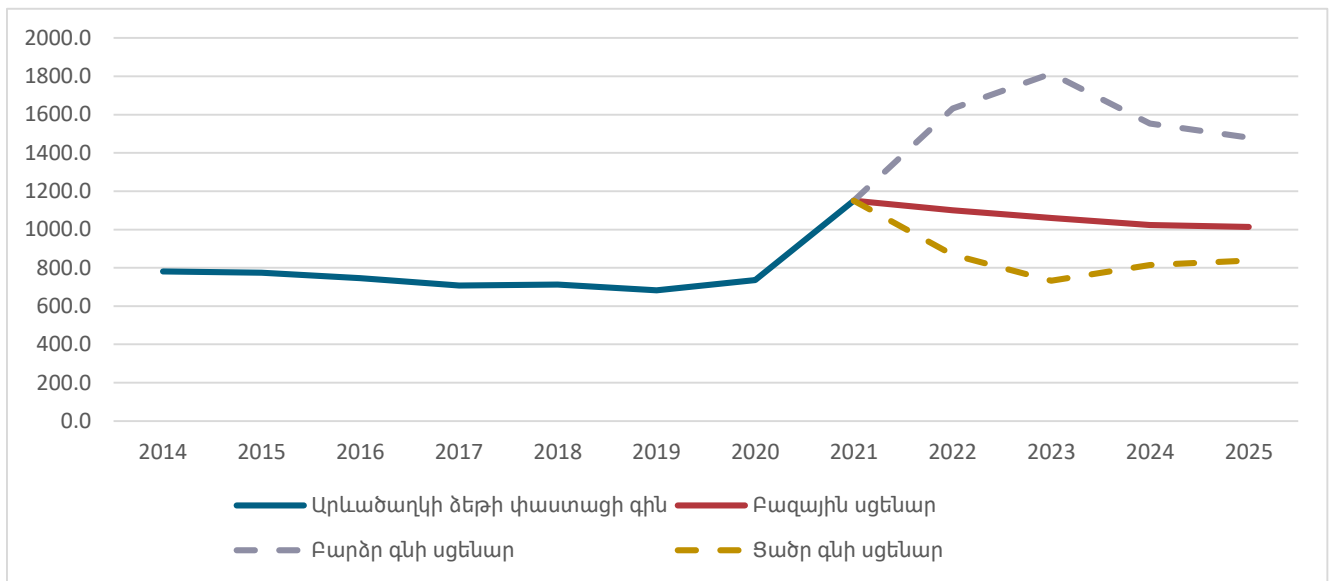
Գծապատկեր 4.7.2. Արևածաղկի բուսական յուղի միջազգային գների կանխատեսում էկոնոմետրիկ մոդելի օգնությամբ, տարեկան միջին գին, ԱՄՆ դոլար տոննայի դիմաց

Մեր կողմից կատարված արևածաղկի ձեթի միջազգային գների կանխատեսումը ևս արտացոլում է միջնաժամկետ հատվածում շուկայի կայունացման միտումները: Ինչպես կարելի է տեսնել գծապատկերից, կանխատեսումը տրվում է կենտրոնական արժեքով և այլընտրանքային հնարավոր սցենարներով, որոնց միջև ընկած հնարավոր արժեքներն արտահայտում են կանխատեսման անորոշության միջակայքը: Ըստ կենտրոնական կանխատեսման՝ միջնաժամկետ հատվածում արևածաղկի ձեթի միջազգային գինը կկայունանա 1 տոննայի դիմաց 1000 դոլարի մակարդակում:

Միաժամանակ, կանխատեսման շուրջ ստացված անորոշության միջակայքը անհամաչափ է և ցույց է տալիս աճի ուղղությամբ առավել մեծ ռիսկեր: Սա արտահայտում է այն իրողությունը, որ գնի նվազման հնարավորությունն օբյեկտիվորեն սահմանափակված է արտադրության ինքնարժեքով, մինչդեռ գնի աճի ուղղությամբ նման «բնական» սահմանափակումներ չկան:

Միջազգային գների կանխատեսման հիման վրա արևածաղկի բուսական յուղի հայաստանյան գների սցենարը ևս արտացոլում է միջնաժամկետ հատվածում գնի նվազման և կայունացման դինամիկա՝ անկման համեմատ աճի անհամաչափ ռիսկերի պայմաններում: Միջազգային գների կանխատեսումներից Հայաստանյան գների կանխատեսումներին անցնելու համար կիրառվում է նախորդ բաժնում ներկայացված էկոնոմետրիկ մոդելը (Մոդել 1): Ինչպես արդեն նշել ենք, մոդելում արևածաղկի բուսական յուղի հայաստանյան գները բացատրվում են ոչ միայն միջազգային գներով, այլև ՀՀ շուկայում պարենային ապրանքների գներով և դոլար/դրամ փոխարժեքով, հետևաբար այս փոփոխականների համար կանխատեսվող ժամանակահատվածի համար կիրառվում են որոշակի ենթադրություններ: **Մասնավորապես, ՀՀ-ում պարենային ապրանքների գների փոփոխության համար հիմք է ընդունվում ՀՀ ԿԲ կողմից սպառողական գների փոփոխության կանխատեսումը⁶⁸, իսկ փոխարժեքի համար կիրառվում է անփոփոխ մնալու ենթադրություն:**

⁶⁸ Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, 2022թ.-ի երրորդ եռամսյակի դրամավարկային քաղաքականության ծրագիր

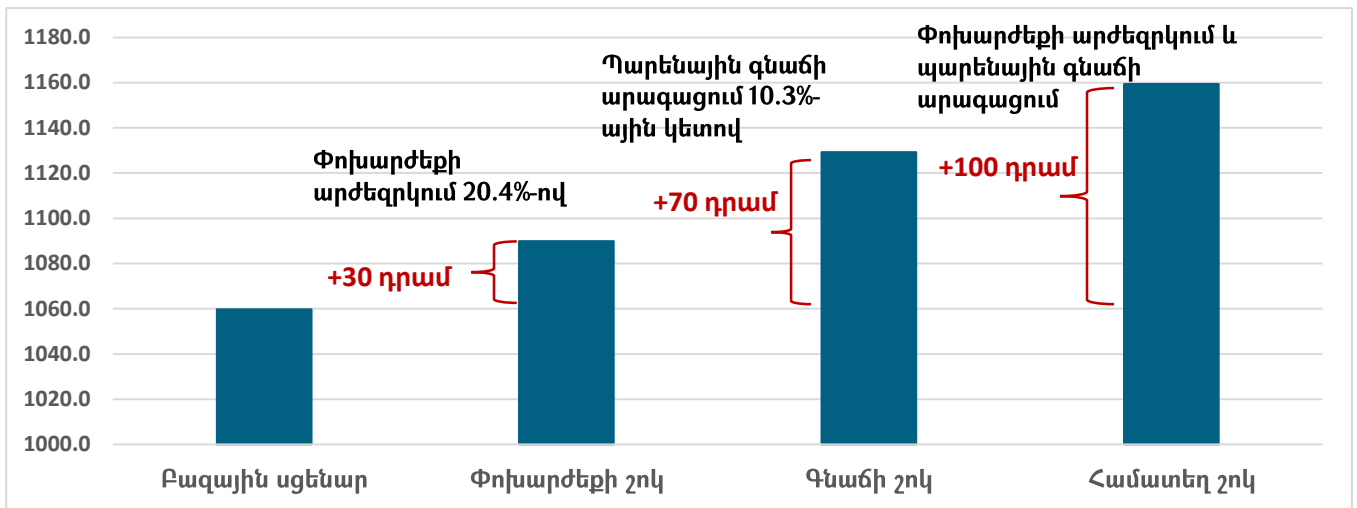
Գծապատկեր 4.7.3. ՀՀ-ում արևածաղկի բուսական յուղի գների փոփոխության սցենարները, ՀՀ դրամ լիպրի դիմաց

Կառուցված բազային սցենարով արևածաղկի բուսական յուղի գինը կայունանում է 1000 դրամի շրջանակներում⁶⁹:

Ներքին գնաճային զարգացումների և փոխարժեքի հնարավոր շոկերն առավել սահմանափակ ռիսկեր են պարունակում ՀՀ-ում արևածաղկի բուսական յուղի գների համար: Վերլուծության մեջ հաշվի է առնվել այն հանգամանքը, որ ՀՀ-ում արևածաղկի բուսական յուղի գների համար անորոշություն են ստեղծում ոչ միայն միջազգային գները, այլև փոխարժեքի զարգացումները և ՀՀ-ում պարենային ապրանքների գների միջավայրը: Այս գործոնների ազդեցությունը գնային զարգացումների վրա արտացոլելու համար մեր կողմից կիրառվել են որոշակի սթրես սցենարներ՝ հիմք ընդունելով պատմական ժամանակային շարքերի տատանողականությունը և փոփոխականների միջև կապի էկոնոմետրիկ գնահատումները:

Սթրես սցենարները կառուցվել են հետևյալ տրամաբանությամբ. պարենային ապրանքների գների և փոխարժեքի համար բազային սցենարում ենթադրված աճի տեմպերին գումարվել է պատմական շարքերի 2 միավոր ստանդարտ շեղումը՝ ըստ էության ստանալով 95% հավանականային միջակայքում դրանց առավելագույն մակարդակները:

⁶⁹ Տվյալ մոդելում անորոշության միջակայքը կազմում է 700 դրամից մինչև 1800 դրամ:

Գծապատկեր 4.7.4. Արևածաղկի ձեթի գների սթրես սցենարները 2023թ.-ի համար, դրամ լիտրի դիմաց

Ստացված արդյունքներն արտացոլվել են գծապատկեր 4.7.4-ում: Ինչպես կարելի է տեսնել, արևածաղկի բուսական յուղի գների վրա ավելի մեծ ազդեցություն է ունեցել գնաճային շուկը՝ գները բազային մակարդակից բարձրացնելով շուրջ 70 դրամով, մինչդեռ փոխարժեքի շուկի դեպքում գինն ավելի բարձր է լինում 30 դրամով: Եվ այս շուկերի զուգորդման դեպքում գներն ավելի բարձր են լինում բազային սցենարի համեմատ 100 դրամով⁷⁰:

⁷⁰ Տվյալ դեպքում բացառվել է գործոնների միջև ավտոկոռելյացիայի հնարավորությունը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բուսական յուղի շրջանառության ոլորտում, մասնավորապես՝ «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկայում իրականացված ուսումնասիրության արդյունքները թույլ են տվել կատարել որոշ եզրահանգումներ, որոնք առնչվում են ոլորտում և ապրանքային շուկայում տեղի ունեցող մի շարք տնտեսական գործընթացների, այդ թվում՝ ապրանքային շուկայի մրցակցային միջավայրին: Մասնավորապես.

- Բուսական յուղերի շրջանառության ոլորտում հետազոտության շրջանակներում հատկորոշվել է «Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղ» ապրանքային շուկան, որի ապրանքատեսակային սահման է ճանաչվել արևածաղկից և եգիպտացորենից ստացված բուսական յուղերի ողջ տեսականին, իսկ աշխարհագրական սահման՝ Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքը:

- Արևածաղկի և եգիպտացորենի բուսական յուղերի ապրանքային շուկայի կառուցվածքի ընդհանուր պատկերում երկարաժամկետ կտրվածքում ներմուծման և սննդային նշանակությամբ սպառման դինամիկան աճող է: Միևնույն ժամանակ, ապրանքային շուկայում գործունեություն են ծավալում բազմաթիվ տնտեսավարող սուբյեկտներ, ինչը վկայում է, որ երկարաժամկետ կտրվածքում արձանագրված ներկրման և սպառման աճը նաև կարող է պայմանավորված լինել բուսական յուղի պահանջարկի մեծացմամբ, ինչը ուղեկցվել է տնտեսավարող սուբյեկտների թվի ավելացմամբ և նրանց հետագա գործունեությամբ: Ընդ որում, տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակի աճը դրական ազդակ է ապրանքային շուկայի մուտքի խոչընդոտների բացակայության տեսանկյունից: Սակայն նաև պետք է նշել, որ վերջին տարիների ցուցանիշները վկայում են, որ տնտեսավարողների ընդհանուր թվաքանակն էական ազդեցություն չի ունեցել առավել խոշոր ծավալներ ունեցող տնտեսավարող սուբյեկտների մասնաբաժինների վրա:

- Շուկայի կառուցվածքային տեղաշարժերի և տնտեսավարող սուբյեկտների համամասնությունների վերաբաշխման վերաբերյալ առավել ճշգրիտ պատկեր հնարավոր է եղել ստանալ որոշ ինդեքսների միջոցով հաշվարկված ցուցանիշների հիման վրա: Այսպես՝ չնայած այն հանգամանքին, որ CR3 ինդեքսի միջոցով ստացված կենտրոնացվածության ցուցանիշը բարձր չէ, այնուամենայնիվ, այն մոտ է բարձր մակարդակի ստորին շեմին (70%), և շուկան ունեցել է միջին կենտրոնացվածություն, ինչը նաև վերահաստատվում է HHI ինդեքսի միջոցով իրականացված հաշվարկի դեպքում, համաձայն որի ապրանքային շուկան ունի միջին կենտրոնացվածության մակարդակ: Կենտրոնացվածության նման մակարդակի պահպանումն առավելապես պայմանավորված է ապրանքային շուկայում գործունեություն ծավալող տնտեսավարող սուբյեկտների քանակով, սակայն խոշոր տնտեսավարող սուբյեկտների ունեցած մասնաբաժինների տեսանկյունից պատկերը դրական չի կարող համարվել: Այս մասին նաև վկայում են Լինդայի ինդեքսի միջոցով իրականացված հաշվարկները, համաձայն որոնց առկա են ընդգծված օլիգոպոլ կառուցվածք ունեցող ապրանքային շուկայի հատկանիշներ: Ուստի, հաշվի առնելով վերոգրյալը, կարող ենք արձանագրել, որ առկա են բավարար հիմքեր

շուկայի կենտրոնացվածության հնարավոր բարձրացման համար, ինչը իհարկե բացասաբար կադրադառնա ապրանքային շուկայի մրցակցային միջավայրի վրա:

- Կառուցվածքային փոփոխությունների համատեքստում անհրաժեշտ է նաև քննարկել ինքնաբավության ծայրահեղ ցածր մակարդակին առնչվող ռիսկային գործոնները: Մասնավորապես՝ ապրանքային շուկայի կառուցվածքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ չնայած որոշ տարիներին արձանագրվել է արտադրության ծավալների աճման միտում, այնուամենայնիվ ներկայում արևածաղկի և եգիպտացորենի ներքին պահանջարկը ամբողջությամբ բավարարվում է ներմուծման հաշվին: Արտադրության ծավալների որոշակի աճ նկատվել է 2011-2013թթ. ընթացքում, ինչի արդյունքում նշված ժամանակահատվածում բարձրացել է նաև ինքնաբավության մակարդակը՝ մինչև 15%-ի չափով: Սակայն այդ ժամանակահատվածին հաջորդել է արտադրության ծավալների նվազող շարժընթաց: Ներմուծման նման ուղղվածության հիմնական պատճառներն են հանրապետությունում բուսական յուղի արտադրության համար կիրառվող հումքի ոչ բավարար քանակությունները: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով տեղի ունեցող աշխարհաքաղաքական գործընթացները և դրանց ֆոնին վերջին տարիներին բուսական յուղի իրացման միջին գների աճը, առավել արդիական է դառնում սոցիալական կարևոր նշանակություն ունեցող այս ապրանքի ներքին արտադրության խթանման, ինչպես նաև ներմուծման աշխարհագրության դիվերսիֆիկացման վերաբերյալ համապատասխան ռազմավարությունների մշակումը և իրագործումը:

- Ներմուծման աշխարհագրությունը ևս չափազանց կենտրոնացված է: Դիտարկված ժամանակահատվածում արևածաղկի բուսական յուղը գրեթե ամբողջությամբ ներկրվել է ՌԴ-ից՝ միջինը շուրջ 96-98%, եգիպտացորենի բուսական յուղը նույնպես մեծամասամբ ներմուծվել է ՌԴ-ից: Ներկա աշխարհաքաղաքական իրավիճակում ՌԴ նկատմամբ կիրառվող պատժամիջոցներն ու սահմանափակումները, ինչպես նաև ՌԴ տնտեսական զարգացումներում առկա անորոշությունները լրացուցիչ ռիսկեր են առաջացնում միջազգային պարենային շուկաների համար, ինչը կարող է էական ազդեցություն ունենալ նաև ՀՀ պարենային շուկայի՝ մասնավորապես բուսական յուղերի ներմուծման ծավալների և գնային տատանումների վրա:

- Բուսական յուղերի շուկայի իրավակարգավորումների առումով կարող ենք փաստել, որ առկա է շուկան ուղղակիորեն կարգավորող գործող տեխնիկական կանոնակարգ, որը մեկտեղում է այլ տեխնիկական կանոնակարգերով և ստանդարտներով սահմանված պահանջները: Միաժամանակ պետք է նշել, որ տեխնիկական կանոնակարգերով նշված պահանջները բխում են ոլորտը կարգավորող ստանդարտներից, որոնց ընդհանուր թիվը միայն «Ճարպայուղային արտադրանքի տեխնիկական կանոնակարգում» հատում է 160-ի սահմանը: Ստանդարտների նման քանակը կարող է բարդություններ առաջացնել կանոնակարգի պահանջների իրագործման ընթացքում, քանի որ կարգավորման դաշտը չի սահմանափակվում միայն տեխնիկական կանոնակարգով: Օրինակ՝ «Սննդամթերքի անվտանգության մասին» տեխնիկական կանոնակարգում ներառված 1000-ից ավելի ստանդարտների շարքում նույնպես առկա են ստանդարտներ,

որոնք վերաբերում են բուսական ծագման յուղերի շուկային և սահմանում են պահանջներ ու նորմատիվներ այս խմբին դասվող ապրանքների համար:

- Միջազգային ապրանքային շուկաներում արևածաղկի ձեթի գները կոռելացված են բուսական յուղի այլ տեսակների գների, ինչպես նաև սննդամթերքի ընդհանուր գների հետ՝ լինելով դրանցից առավել տատանողական: Միաժամանակ, դրանք կոռելացված են նաև էներգակիրների գների հետ, ինչը պայմանավորված է նաև վերջինիս վառելիքային կիրառությամբ:

- Արևածաղկի բուսական յուղի միջազգային գները բարձր տատանողականության փուլ են մտել 2022 թ. մարտից սկսած՝ պայմանավորված շուկայում երկու առանցքային մատակարար երկրների՝ Ռուսաստանի և Ուկրաինայի միջև ռազմական կոնֆլիկտով և դրանից բխող լոգիստիկ և այլ խնդիրներով: Սակայն 2022 թ.-ի ապրիլ ամսից սկսած գինն աստիճանաբար նվազել է, թեպետ շարունակում է պատմականորեն բարձր մակարդակում գտնվել:

- ՀՀ սպառողական շուկայում բուսական յուղի գինը հստակ միտում չի ունեցել, ինչն առկա է եղել ընդհանուր սպառողական և պարենային ապրանքների գների դեպքում, և վերջինս հետ է մնացել ինչպես կարագի գնի աճից, այնպես էլ սպառողական և պարենային զամբյուղների արժեքներից՝ ուժեղ կոռելացված լինելով միջազգային գների հետ:

- Միկրո տվյալների ուսումնասիրությամբ բացահայտվել է, որ արևածաղկի և եգիպտացորենի ձեթի գները միմյանց հետ կոռելացված են, ինչը հնարավորություն է տալիս երկրորդի վերաբերյալ բավարար տվյալների բացակայության պայմաններում արևածաղկի ձեթի գների համար կատարված բացահայտումները տարածել եգիպտացորենի ձեթի վրա:

- Բուսական յուղերի ինքնարժեքի հիմնական բաղադրիչներ են հանդիսանում միջազգային շուկայում ձեռքբերման գինը և տեղափոխման ծախսերը: Էկոնոմետրիկ գնահատումներով ևս ապացուցվել է, որ ՀՀ շուկայում արևածաղկի բուսական յուղի գների փոփոխությունները նշանակալիորեն բացատրող գործոններ են դրանց միջազգային գները, ՀՀ-ում պարենային գները և դուլար/դրամ փոխարժեքը, ընդ որում՝ միջազգային գների աճին կամ նվազման նշանակալի տարբերակված առկայություն չի դրսևորվում: Միաժամանակ, գներում առկա է էական իներցիոն բաղադրիչ: Իսկ տեղափոխման ծախսերը կազմում են ինքնարժեքի 5-7%-ը:

- Ներմուծող ընկերություններն այս շուկայում կիրառում են միջինում 8%-11% շահութաբերության մարժա (վերադիր): 2021 թ. բուսական յուղերի շուկայի զարգացումները վկայում են, որ ներմուծող ընկերությունները՝ միջազգային շուկաներում գների աճին զուգահեռ բարձրացնում են իրացման գները, բայց գների նվազման ժամանակ ավելի մեծ կոշտություն են ցուցաբերում՝ վերադիրի ճշգրտման տեսանկյունից: Որոշակի արձագանքման լագ նկատվում է 2021 թ. առաջին եռամսյակի վերջում, երբ միջազգային գները սկսել են նվազման միտում արձանագրել և հետագա ամիսներին առավել հարթ շարժընթաց է գրանցվել: Մինչդեռ միևնույն ժամանակահատվածում ՀՀ-ում շուրջ մեկ ամիս աճման միտումը շարունակվել է և հետո միայն սկսել նվազումը:

- Արևածաղկի բուսական յուղի իրացման ծավալների և գների միջև արձանագրվել է բացասական փոխկապվածություն: Իրականացված հաշվարկները ցույց են տալիս, որ իրացման էլաստիկությունը գնից կախված կազմում է 0,15%, ինչը նշանակում է, որ եթե գինը միջին մակարդակից աճի մեկ տոկոսով, ապա ամսական իրացման ծավալները նվազում են 0,15%:

- Մշակված էկոնոմետրիկ մոդելի հիման վրա կատարված գնահատումները ցույց են տալիս, որ 2021 թ.-ի ընթացքում դիտվել է գնագոյացման հիմնարար գործոններին «գերարձագանքի» երևույթ. ՀՀ շուկայում գների աճը գերազանցել է գնահատված մակարդակը, ինչը կարող է մեկնանաբանվել որպես որոշակի «լրացուցիչ ռիսկի հավելադիրի» ձևավորում:

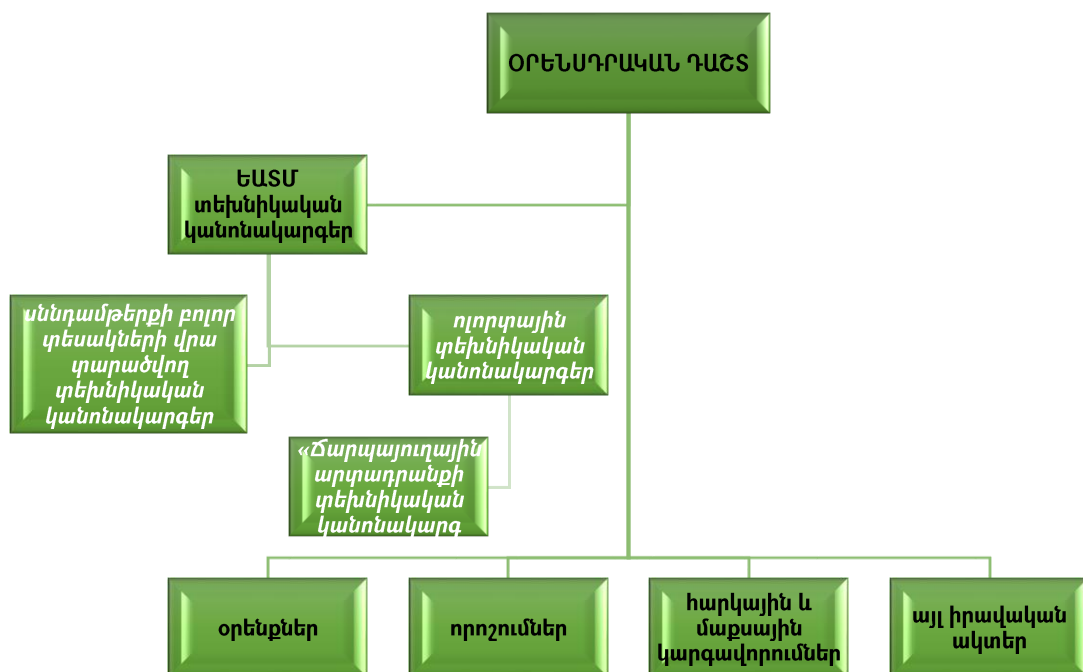
- Միաժամանակ, 2022 թ.-ի մարտից ՀՀ սպառողական շուկան հիմնականում «պատսպարված» է եղել միջազգային շուկաներում դիտված կտրուկ գնաճային ճնշումներից, ինչը պայմանավորված է միջազգային և ռուսաստանյան գների խզմամբ: Այս գործոնը հաշվի առնելու դեպքում տեսանելի է, որ ռուս-ուկրաինական հակամարտության պայմաններում ևս «լրացուցիչ ռիսկի հավելադիրը» հերթական աճի դրսևորում է ունեցել:

- Միջնաժամկետ հատվածում արևածաղկի ձեթի միջազգային գների համար սպասվում են նվազման և կայունացման միտումներ, որոնց ներքո ՀՀ-ում գների համար ևս ակնկալվում են նման միտումներ՝ դեպի վեր շեղման նշանակալի ռիսկերով:

- ՀՀ-ում արևածաղկի ձեթի գների համար ռիսկեր են ստեղծում նաև ներքին գնաճային միջավայրը և փոխարժեքի զարգացումները, սակայն դրանց հնարավոր ազդեցությունը առավել սահմանափակ է:

ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտի իրավական կարգավորումները

Բուսական ծագման յուղերի շուկան կարգավորող իրավական ակտերի շրջանակը բավական ընդարձակ է: Վերջինս ներառում է ինչպես շուկան ուղղակիորեն կարգավորող իրավական ակտեր, այնպես էլ ընդհանուր բնույթ կրող, սակայն բուսական ծագման յուղերի ոլորտին առնչվող նորմեր պարունակող իրավական ակտեր: Հաշվի առնելով իրավական ակտերի բնույթը, ընդգրկման շրջանակը, ընդունող մարմինների տիպը և շուկայի կարգավորման ուղղությամբ համաշխարհային շուկայում կիրառվող նորմերը՝ քննության առարկա դարձած իրավական ակտերը դասակարգվել են ըստ այդ իրավական ակտն ընդունող մարմնի և ակտի բնույթի (տեխնիկական կանոնակարգեր, օրենքներ, որոշումներ, հարկային և մաքսային կարգավորումներ և այլն):

Գծապատկեր 3.1. Բուսական ծագման յուղերի շուկան կարգավորող իրավական ակտերի դասակարգումը

ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտը կարգավորող ԵԱՏՄ տեխնիկական կանոնակարգերը

ԵԱՏՄ Մաքսային միության կողմից ընդունված տեխնիկական կանոնակարգերի շարքում կարելի է տարբերակել մի քանիսը, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով առնչվում են բուսական ծագման յուղերի շուկայի կարգավորումներին:

Առաջինը *«Ճարպայուղային արտադրանքի տեխնիկական կանոնակարգ»-ն* է (ՄՄ ՏԿ 024/2011)⁷¹, որն ընդունվել է Մաքսային միության հանձնաժողովի 2011 թվականի դեկտեմբերի 9-ի թիվ N 883 որոշմամբ և որոշ վերապահումներով ուժի մեջ մտել 2013 թվականի հուլիսի 1-ից: Այն միակ տեխնիկական կանոնակարգն է, որն ուղղակիորեն

⁷¹ <http://www.eurasiancommission.org/hy/act/texnreg/deptexreg/tr/Documents/TR%20TS%20MasloGirov.pdf>

առնչվում է բուսական ծագման յուղերի շուկային և միտված է վերջինիս կարգավորմանը: Գործող մյուս կանոնակարգերը լրացնում են այս կանոնակարգի առանձին դրույթներ և նպաստում շուկայի կարգավորման մեխանիզմների կատարելագործմանը: Կանոնակարգով սահմանված են ճարպայուղային արտադրանքին (այդ թվում՝ բուսական ծագման յուղերին) ներկայացվող պահանջները, ինչպես նաև փաթեթավորմանն ու մակնշմանը, դրանց հետ կապված արտադրության, պահպանման, տեղափոխման, իրացման գործընթացին ներկայացվող պահանջներ: Կանոնակարգի 1-ին հոդվածում սահմանված են ապրանքային այն խմբերը, որոնք համարվում են այս կանոնակարգի կարգավորման օբյեկտ: Ընդ որում՝ կանոնակարգման ենթակա են բուսական ծագման շուկային պատկանող հետևյալ արտադրանքները.

- ա) յուղեր՝ բուսական,
- բ) թորամասեր՝ բուսական յուղերի,
- գ) մարգարիներ,
- դ) սփրեղներ՝ բուսասերուցքային և բուսաճարպային,
- ե) խառնուրդներ՝ հալած, բուսասերուցքային և բուսաճարպային,
- զ) սոուսներ՝ բուսական յուղերի հիմքով,
- է) կրեմներ՝ բուսական յուղերի հիմքով:

Տեխնիկական կանոնակարգով տրվում են վերը նշված բոլոր ապրանքատեսակների սահմանումները, ինչը հնարավորություն է տալիս տարբերակել բուսական, ճարպային և բուսաճարպային արտադրանքի առանձին տեսակները: Այդ սահմանումները հիմք են դառնում ըստ անվանման, տեսողական, զգայորոշման, վերլուծական մեթոդներով ապրանքների նույնականացման և դրանց միջոցով տեխնիկական այս կանոնակարգի պահանջները կիրառելու համար:

Կանոնակարգը ներառում է նաև ճարպայուղային արտադրանքի արտադրության, պահպանման, փոխադրման և իրացման անվտանգությանը, ինչպես նաև դրանց փաթեթավորմանն ու մակնշմանն առնչվող դրույթներ: Այսինքն՝ կարող ենք նկատել, որ եթե ընդհանուր բնույթ կրող առանձին կանոնակարգեր սահմանում են ընդհանրական պահանջներ փաթեթավորման, անվտանգության և այլ հարցերի հետ կապված, ապա այս կանոնակարգն ամբողջացնում է միայն այն դրույթները, որոնք առնչվում են ճարպայուղային արտադրանքին: Այս տեսանկյունից ոլորտային կարգավորման բնույթ կրող այս կանոնակարգը հեշտացնում է շուկան կարգավորող մարմինների կողմից իրականացվող վերահսկողական բնույթ կրող աշխատանքները: Միայն ճարպայուղային արտադրանքի շուկայի կարգավորման նպատակով այս կանոնակարգով գործում են պարտադիր բնույթ կրող շուրջ 140 ստանդարտներ, ևս 21 ստանդարտներ, ենթակա են կամավոր կիրառման: Այսինքն՝ ինչպես ցանկացած իրավական կարգավորման, այնպես էլ նշված տեխնիկական կանոնակարգի դեպքում հիմնական խնդիրը սահմանված դրույթների պահպանումն է, ինչը հնարավոր է միայն ճշգրիտ վերահսկողական մեխանիզմների կիրառման և պահպանման միջոցով: Ընդ որում՝ վերահսկողությունը կատարվում է Մաքսային միության անդամ պետությունների օրենսդրությանը համապատասխան:

Պահանջների մի խումբը վերաբերում է ճարպայուղային արտադրանքի՝ շուկա մուտք գործելու ընթացակարգին: Այսինքն՝ շուկա մտնող ճարպայուղային ցանկացած արտադրանք ենթարկվում է այս տեխնիկական կանոնակարգի պահանջներին համապատասխանության գնահատման 3 հիմնական փուլերով՝

1) ճարպայուղային արտադրանքի համապատասխանության հավաստում (հայտարարագրում),

2) պետական հսկողություն (վերահսկողություն),

3) նոր տեսակի ճարպայուղային արտադրանքի պետական գրանցում:

Ընդ որում՝ նոր տեսակի ճարպայուղային արտադրանքի համապատասխանության գնահատումն իրականացվում է **«Սննդամթերքի անվտանգության մասին»** Մաքսային միության տեխնիկական կանոնակարգով սահմանված պետական գրանցման ձևով: Համապատասխանության գնահատման ընթացակարգն անցած ճարպայուղային արտադրանքի համար, մինչև շրջանառության մեջ դրվելը, սահմանվում է Մաքսային միության անդամ պետությունների շուկայում արտադրանքի շրջանառության միասնական նշանով մակնշվածք, ինչը հավաստում է Մաքսային միության՝ այդ արտադրանքի վրա տարածվող բոլոր տեխնիկական կանոնակարգերի պահանջներին դրա համապատասխանության մասին:

Պահանջների մեկ այլ խումբ վերաբերում է արտադրական գործընթացում անվտանգության ապահովմանը: Մասնավորապես կանոնակարգի 11-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ արտադրության գործընթացում կիրառվող սարքավորումների սանիտարական մշակումը և ստերիլիզացման հետ կապված աշխատանքները և դրանց պարբերականությունը որոշվում է արտադրողի կողմից: Այս հանգամանքը կարող է կասկածի տակ դնել հիգիենիկ նորմերի պահպանման հանգամանքը, քանի որ արտադրողներն ազատ են կարգավորման մեխանիզմներն ընտրելու հարցում, իսկ արտադրական գործընթացում վերահսկող կառույցների կողմից ստուգումների ցածր պարբերականության պարագայում կարող են առաջանալ արտադրական նորմատիվների խախտումներ՝ ազդելով նաև արտադրանքի որակական պարամետրերի վրա:

Միաժամանակ նշենք, որ տեխնիկական այս կանոնակարգի հանվածներում ներկայացված են սննդային և ոչ սննդային ճարպայուղային արտադրանքի անվտանգության ցուցանիշների թույլատրելի սահմաններն ու ըստ սննդային ճարպայուղային արտադրանքի անվտանգության միկրոկենսաբանական նորմատիվների վերաբերյալ պահանջները: Կանոնակարգի Հավելված 3-ում հատուկ անդրադարձ է կատարվում ծիթայուղերին առնչվող անվտանգության ցուցանիշներին, անվանմանն ու բնութագրերին:

Կանոնակարգով իրականացվում է նաև ձիթայուղերի տարբերակում՝ ըստ որակական պարամետրերի: Թեև նման տարանջատումը սպառողների տեսանկյունից առաջին հայացքից կարող է ինքնանպատակ թվալ, այնուամենայնիվ արտադրողների և վերահսկող մարմինների համար այն կարևոր է, քանի որ յուրաքանչյուր դասակարգում ենթադրում է որակական համապատասխան պահանջներ և նորմատիվներ, որոնց պահպանումը լրացուցիչ ծախս է արտադրողի համար, ինչպես նաև հիմք՝ արտադրանքը նշված խմբերից մեկում ներառելու համար:

Հաջորդը **«Սննդային հավելումների, բուրավետիչների և տեխնոլոգիական օժանդակ միջոցների անվտանգությանը ներկայացվող պահանջներ»** Մաքսային Միության տեխնիկական կանոնակարգն է (ՄՄ ՏԿ 029/2012)⁷², որն ընդունվել է 2012 թվականի հուլիսի 20-ի թիվ N 58 որոշմամբ:

Վերջինիս կանոնակարգման օբյեկտներն են Մաքսային միության միասնական մաքսային տարածքում շրջանառության մեջ դրվող և շրջանառության մեջ գտնվող՝

1) սննդային հավելումները, համալիր սննդային հավելումները,

2) բուրավետիչները,

3) տեխնոլոգիական օժանդակ միջոցները,

4) սննդամթերքը՝ դրանում սննդային հավելումների, բուրավետիչներից ստացված կենսաբանական ակտիվ նյութերի, տեխնոլոգիական օժանդակ միջոցների մնացորդային քանակների պարունակության մասով,

5) սննդային հավելումների, բուրավետիչների և տեխնոլոգիական օժանդակ միջոցների արտադրության, պահպանման, փոխադրման, իրացման և օգտահանման (ուտիլիզացման) գործընթացները:

Թեև տեխնիկական այս կանոնակարգի դրույթներն ուղղակիորեն չեն առնչվում բուսական ծագման յուղերի ոլորտին, այնուամենայնիվ կանոնակարգում և վերջինիս հավելվածում առկա են դրույթներ, որոնցում սահմանվում են բուսական ծագման յուղերում սննդային հավելումների և այլ նյութերի կիրառման տարաբնույթ սահմանափակումներ, կոնսերվանտների կիրառման և հիգիենիկ նորմատիվներ (սննդային հավելումների առավելագույն մակարդակը): Կանոնակարգի դրույթների շարքում կարելի է առանձնացնել հանգամանքը, որ, համաձայն հավելված 9-ի, բուսական ծագման յուղերը դասվում են այն ապրանքների շարքին, որոնց արտադրությունում արգելվում է ներկանյութերի օգտագործումը:

«Սննդամթերքի անվտանգության մասին» Մաքսային միության տեխնիկական կանոնակարգը (ՄՄ ՏԿ 021/2011)⁷³, որն ընդունվել է 2011 թվականի դեկտեմբերի 9-ի թիվ N 880 որոշմամբ և ուժի մեջ մտել 2013 թվականի հուլիսի 1-ից: Այս կանոնակարգով, ըստ առանձին ապրանքախմբերի, սահմանվում են անվտանգության այն նվազագույն պահանջները, որոնք պետք է բավարարվեն տվյալ արտադրանքը մաքսային միության միասնական տարածքում շրջանառության մեջ դնելու կամ այլ ապրանքի արտադրության մեջ կիրառելու համար: Մասնավորապես կանոնակարգի Հավելված 1-ում և 2-ում սահմանված են

⁷² <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=151690>

⁷³ <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=151681>

անվտանգության մանրէաբանական նորմատիվներ՝ ըստ որոշակի ապրանքախմբերի: Հավելված 3-ի 7-րդ աղյուսակում (Յուղատու հումք և ճարպային մթերքներ) առանձին անդրադարձ է կատարվել բուսական ծագման ապրանքներում անվտանգության հիգիենիկ պայմանների ապահովման համար թունավոր նյութերի նվազագույն թույլատրելի չափերի սահմանմանը:

Ամփոփելով բուսական յուղերի շուկան կարգավորող տեխնիկական կանոնակարգերի ուսումնասիրությունը՝ կարող ենք փաստել, որ առկա է շուկան ուղղակիորեն կարգավորող գործող տեխնիկական կանոնակարգ, որը մեկտեղում է այլ տեխնիկական կանոնակարգերով և ստանդարտներով սահմանված պահանջները և դառնում շուկան կարգավորելու կարևոր իրավական հիմքը: Միաժամանակ պետք է նշենք, որ տեխնիկական կանոնակարգերով նշված պահանջները բխում են ոլորտը կարգավորող ստանդարտներից, որոնց ընդհանուր թիվը միայն «Ճարպայուղային արտադրանքի տեխնիկական կանոնակարգում» հատում է 160-ի սահմանը: Ստանդարտների նման քանակը կարող է բարդություններ առաջացնել կանոնակարգի պահանջների իրագործման ընթացքում, քանի որ կարգավորման դաշտը չի սահմանափակվում միայն այս կանոնակարգով: «Սննդամթերքի անվտանգության մասին» տեխնիկական կանոնակարգում ներառված 1000-ից ավելի ստանդարդների շարքում նույնպես առկա են ստանդարտներ, որոնք վերաբերում են բուսական ծագման յուղերի շուկային և սահմանում են պահանջներ ու նորմատիվներ այս խմբին դասվող ապրանքների համար:

Ի թիվս այս և այլ ստանդարտների՝ «Սննդամթերքի անվտանգության մասին» տեխնիկական կանոնակարգն ընդգրկում է «Ճարպայուղային արտադրանքի տեխնիկական կանոնակարգում» ներառված գրեթե բոլոր ստանդարտները, ուստի գտնում ենք, որ ոլորտը կարգավորող տեխնիկական կանոնակարգի առկայության պարագայում բուսական յուղերի արտադրության, փաթեթավորման, պահպանման, փոխադրման, իրացման և այլ գործընթացների հետ կապված պահանջները սահմանող ստանդարտներն առավել նպատակահարմար կլինի մեկտեղել մեկ կանոնակարգի շրջանակներում կամ բացառել տարբեր կանոնակարգերում դրանց կրկնությունը:

ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտը կարգավորող ՀՀ օրենքները և ՀՀ կառավարության որոշումները

ՀՀ-ում գործող օրենքների և Կառավարության որոշումների շարքում, ընդհանուր առմամբ, բացակայում են բուսական ծագման յուղերի շուկային ուղղակիորեն առնչվող իրավական ակտերը: Սակայն, հաշվի առնելով, որ բուսական ծագման յուղերը դասվում են պարենային ապրանքների շարքին, պարենային և ոչ պարենային ապրանքների շրջանառության ոլորտը կարգավորող նորմերը միաժամանակ միտված են կարգավորելու նաև բուսական ծագման յուղերի շուկան:

ՀՀ-ում գործող օրենքների շարքում կարելի է առանձնացնել **«Սննդամթերքի անվտանգության մասին» ՀՀ օրենքը**⁷⁴, որով սահմանվում են սննդամթերքի, այդ թվում՝

⁷⁴ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=35545>

բուսական յուղերի արտադրությանը, իրացմանը, ներմուծմանը և արտահանմանն առնչվող հիմնական պահանջները: Սույն օրենքը կարգավորում է սննդամթերքի, սննդամթերքի հետ անմիջական շփման մեջ գտնվող նյութերի, սննդի շղթայի և առևտրի ու հանրային սննդի ոլորտում ծառայությունների մատուցման փուլերում անվտանգությանն առնչվող հարաբերությունները, ինչպես նաև ամրագրվում է պետության կողմից նախատեսվող մարդու առողջության պաշտպանության երաշխիքները՝ սննդամթերքի և սննդամթերքի հետ անմիջական շփման մեջ գտնվող նյութերի վնասակար ու վտանգավոր ազդեցությունից:

Այս օրենքը չի տարածվում անձնական կամ ընտանեկան օգտագործման համար նախատեսված սննդամթերքի տնային պայմաններում պատրաստման, վերամշակման, օգտագործման կամ պահման վրա, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում տարանցիկ փոխադրվող սննդամթերքի վրա՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ տարանցիկ փոխադրումը կարող է վտանգ սպառնալ բնակչության առողջությանը և շրջակա միջավայրին, ինչպես նաև գիտահետազոտական և ուսումնական նպատակներով իրականացվող աշխատանքների արդյունքում ստացված սննդամթերքի վրա, որը ենթակա չէ շուկայահանման:

«Սննդամթերքի անվտանգության պետական վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենքը⁷⁵ կարգավորում է սննդամթերքի անվտանգության, անասնաբուժության և բուսասանիտարիայի բնագավառներում պետական վերահսկողության հիմնական սկզբունքները, առանձնահատկությունները, պետական վերահսկողություն իրականացնող անձանց իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը, ինչպես նաև պետական վերահսկողության հետ կապված այլ հարաբերություններ: Այն «Սննդամթերքի անվտանգության մասին» ՀՀ օրենքի և հարակից մի շարք այլ իրավական ակտերի հետ միասին համարվում է *սննդամթերքի անվտանգության պետական վերահսկողության օրենսդրության բաղկացուցիչ մաս*: Այս օրենքի կարևորությունը թերևս նրանում է, որ այն սահմանում է նաև ներմուծվող ապրանքների կարանտին բուսասանիտարական հսկողության (վերահսկողության) պայմանները և անհրաժեշտ միջոցառումները: Այս առումով կարևոր ենք համարում նշել, որ, համաձայն ՀՀ Գյուղատնտեսության նախարարի 2007 թվականի սեպտեմբերի 14-ի **«Բուսասանիտարական հսկողության ենթակա բույսերի և բուսական արտադրանքի ցանկը հաստատելու մասին» N 191-Ն հրամանի**⁷⁶, բուսական ծագման յուղերը նույնպես ներառված են այն ապրանքների շարքում, որոնք ենթակա են բուսասանիտարական հսկողության, ուստի օրենքի կարգավորման շրջանակն ընդգրկում է նաև պարենային ապրանքների այս խումբը:

2020 թվականի մայիսի 4-ին ընդունված **«Նյութական պահուստի մասին» ՀՀ օրենքն**⁷⁷ ուղղված է կարգավորելու նյութական պահուստի ձևավորման, տեղաբաշխման,

⁷⁵ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=137083>

⁷⁶ https://www.maxbrok.am/orenqner/fito_cank.pdf

⁷⁷ <https://www.arlis.am/documentView.aspx?docid=140391>

պահպանման, օգտագործման, համալրման և թարմացման հետ կապված հարաբերությունները: Նյութական պահուստները ընդգրկում են պետական, զորահավաքային և ռազմավարական պաշարների պահուստները: Համաձայն օրենքի 6-րդ հոդվածի՝ բուսական ծագման յուղերը նույնպես ներառված են ռազմավարական պաշարների պահուստի անվանացանկում, որոնց համար սահմանված է ներմուծվող հումքի չնվազող պաշարների կուտակման հստակ ժամանակացույց՝ համաձայն ՀՀ կառավարության 2020 թվականի սեպտեմբերի 28-ի թիվ N 1593-Ն որոշման:

Աղյուսակ

Ռազմավարական պաշարների պահուստի անվանացանկում ներառված ներմուծվող բուսական յուղի և դրանց արտադրության համար անհրաժեշտ ներմուծվող հումքի չնվազող պաշարների կուտակման ժամանակացույց

Նյութական արժեքի անվանումը	Օրենքով սահմանված ռազմավարական պաշարների կուտակման ժամանակացույցը		
	01.07.2021 թ.-ից	01.01.2022 թ.-ից	01.07.2022 թ.-ից
Բուսական յուղ և դրա արտադրության համար անհրաժեշտ հումք	50%	75%	100%

Ակնհայտ է որ կառավարության վերոնշյալ որոշման նպատակը է 2021 թվականի հուլիսից մինչև 2022 թվականի հուլիսն ընկած ժամանակահատվածում ապահովել բուսական ծագման յուղերի ռազմավարական պաշարների ձևավորումն ամբողջ ծավալով: Ընդ որում, նշյալ որոշման հավելված 3-ում առանձին ապրանքախմբերի համար սահմանվում է նաև ներմուծման նվազագույն չափ, որից սկսած թույլատրվում է իրականացնել պաշարների կուտակման գործընթացը: Բուսական ծագման յուղերի դեպքում, ըստ ԱՏԳ ԱԱ ծածկագրերի գումարի, այն կազմում է 500 տոննա/տարի:

ՀՀ կառավարության 2020 թվականի փետրվարի 13-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքով սահմանված կարգով անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց կողմից Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծվող ապրանքների ակնհայտ առևտրային չափաքանակներն ու ներմուծման հարկային հայտարարագիր ներկայացնելու և անուղղակի հարկերի վճարումն իրականացնելու պարտավորության վերաբերյալ ծանուցման օրինակելի ձևը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2015 թվականի հուլիսի 30-ի N 865-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ N 171 որոշման⁷⁸ 1-ին և 2-րդ հավելվածներով սահմանված են ապրանքների այն առևտրային չափաքանակները, որոնց գերազանցող չափով օրենքով սահմանված կարգով անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց կողմից Եվրասիական տնտեսական միության անդամ չհանդիսացող պետություններից ՀՀ ներմուծման դեպքում (ակնհայտ առևտրային չափաքանակ) «Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքի

⁷⁸ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=139281>

մասին» 2017 թվականի ապրիլի 11-ի պայմանագրի հավելվածով հաստատված՝ Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքին համապատասխան կիրառվում են միագումար մաքսային վճարի ձևով գանձվող մաքսատուրքեր և հարկեր: Բուսական և կենդանական ծագման յուղերի համար անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց կողմից ներմուծվող և 25 կգ-ը գերազանցող արտադրանքը համարվում է ակնհայտ առևտրային չափաքանակ՝ որոշմամբ սահմանված կարգով ենթարկվելով համապատասխան հարկային և մաքսային կարգավորման:

2020 թվականին ՀՀ-ում ռազմական դրության հայտարարմամբ պայմանավորված նոյեմբերի 3-ին ընդունվեց **«Ռազմական դրության ժամանակահատվածում հարկ վճարողների կողմից Եվրասիական տնտեսական միության անդամ հանդիսացող պետություններից Եվրասիական տնտեսական միության ապրանքի կարգավիճակ ունեցող այն ապրանքների ցանկը հաստատելու մասին, որոնց ներմուծումն ազատված է ավելացված արժեքի հարկից, ակցիզային հարկից եվ (կամ) բնապահպանական հարկից» N 1762-Ն որոշումը**⁷⁹, որով սահմանված էին ռազմական դրության ժամանակահատվածում հարկ վճարողների կողմից Եվրասիական տնտեսական միության անդամ հանդիսացող պետություններից Եվրասիական տնտեսական միության ապրանքի կարգավիճակ ունեցող այն ապրանքների ցանկը, որոնց ներմուծումն ազատվում էր ավելացված արժեքի հարկից, ակցիզային հարկից և (կամ) բնապահպանական հարկից: Այդ ապրանքախմբերում ներառված էին նաև բուսական ծագման յուղերը:

ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտի հարկային և մաքսային կարգավորումները

ԵԱՏՄ անդամ պետությունների միասնական մաքսային քաղաքականության շրջանակներում գործում է ապրանքների ներքին շուկա, կիրառվում են մաքսային սակագնի և երրորդ կողմերի հետ ապրանքների արտաքին առևտրի կարգավորման այլ միասնական միջոցներ, գործում է ապրանքների առևտրի միասնական ռեժիմ երրորդ կողմերի հետ հարաբերություններում, իրականացվում է միասնական մաքսային կարգավորում, ապրանքների ազատ տեղափոխում անդամ պետությունների տարածքներով՝ առանց մաքսային հայտարարագրման և պետական հսկողության (տրանսպորտային, սանիտարական, անասնաբուժասանիտարական, կարանտինային բուսասանիտարական) կիրառման, բացառությամբ՝ «Մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգի, որը կիրառվում է ՀՀ և ԵԱՏՄ անդամ մյուս պետությունների հետ փոխադարձ առևտրում՝ ընդհանուր սահմանի բացակայության պատճառով⁸⁰:

Լինելով ԵԱՏՄ անդամ երկիր՝ ՀՀ-ն իր մաքսային կարգավորումներն իրականացնում է՝ առաջնորդվելով ԵԱՏՄ մաքսային օրենսգրքով սահմանված միասնական մաքսային պահանջներով: Ըստ այդմ՝ Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի խորհրդի 2021 թվականի սեպտեմբերի 14-ի **«Եվրասիական տնտեսական**

⁷⁹ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=147219>

⁸⁰ <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/trade/catr/ett/Pages/default.aspx>

միության արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային միասնական անվանացանկը և Եվրասիական միասնական մաքսային սակագինը հաստատելու մասին» N 80 որոշմամբ⁸¹ (փոփոխվել է 2022 թվականի հունիսի 21-ին⁸²) հաստատված է արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային միասնական անվանացանկը, ինչպես նաև ներմուծման միևնույն մաքսային սակագները: Այս որոշման 3-րդ բաժինն ամբողջությամբ ընդգրկում է կենդանական, բուսական և միկրոբիոլոգիական ծագման ապրանքներն ըստ ԱՏԳ ԱԱ դասակարգման:

2014 թվականի մայիսից Հայաստանը անդամակցում է Եվրասիական տնտեսական միությանը, և անդամակցությունից հետո նոր մաքսատուրքերի կանխատեսվող բացասական ազդեցությունները հնարավորինս մեղմելու նպատակով՝ Հայաստանի Հանրապետության համար ավելի քան 5 տարի ժամկետով սահմանվել է անցումային ժամանակահատված՝ հիմնականում սպառողական զամբյուղում ներառված առավել կարևոր ապրանքների համար:

Այդ ապրանքային խմբերի մի ստվար հատվածի համար անցումային ժամանակահատվածն ավարտվել է 2020 թվականին: Սույն հետազոտության շրջանակներում հետաքրքրություն ներկայացնող **արևածաղկի ձեթի** ներկրման համար 2020 թվականի հունվարի 1-ից մաքսատուրքը բարձրացել է **2 տոկոսային կետով** (13%-ից 15%): Սակայն ԵՏՀ կոլեգիայի 2020 թ. ապրիլի 28-ի թիվ 62 որոշմամբ⁸³ երրորդ երկրներից ՀՀ տարածք ներմուծվող ապրանքների մաքսատուրքի դրույքաչափերի արտոնությունների ժամկետը երկարաձգվել է մինչև 2020թ.-ի ավարտը: Թեև որոշումը ուժի մեջ է մտել 2020 թվականի հունիսի 12-ից, սակայն ունեցել է հետադարձ ուժ՝ տարածվելով նաև մինչև հունիս ՀՀ ներմուծված ապրանքների վրա: Ուստի առաջացած շեղումները վերացնելու նպատակով ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի առաջարկով փոփոխություններ են կատարվել նախկինում ներկայացված մաքսային հայտարարագրերում, որպեսզի բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտները, որոնք 2020 թ. հունվարի 1-ից մինչև հունիս 11-ը ներմուծել են N 62 որոշման ցանկում ընդգրկված ապրանքներ (այդ թվում՝ արեածաղկի ձեթ (1512)), և դրանց համար կիրառվել են մաքսատուրքի բարձր դրույքաչափեր, կարողանան հետ ստանալ ավել վճարված գումարները:

Աղյուսակ

ԵԱՏՄ ԱՏԳ ԱԱ դասակարգման քառանիշ խմբի (1512) ծածկագրին դասվող արևածաղկի ձեթի մաքսատուրքի դրույքաչափի փոփոխությունը⁸⁴

⁸¹ <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/trade/catr/ett/Pages/default.aspx>

⁸² <https://www.petekamutner.am/Content.aspx?itn=csCICustomsPaymentsBankAccounts>

⁸³ https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/01425463/err_30042020_62?fbclid=IwAR2UMCDaRuVDgdM6gCli_0YBQFjRqEBpB1uEJ6Ostgx_SfDTN6G3naUTQ6Q

⁸⁴ <https://mineconomy.am/media/9582/2020bardzracum.xlsx>

2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
10	10	10	12	13	13	ՄՄՍ դրույքաչափ /15%, բայց ոչ պակաս, քան 0.1 եվրո 1 կգ-ի համար	ՄՄՍ դրույքաչափ /15%, բայց ոչ պակաս, քան 0.1 եվրո 1 կգ-ի համար

Այս ապրանքատեսակի շուրջ 97%-ը հիմնականում ներմուծվում է ԵԱՏՄ երկրներից և Ուկրաինայից (ազատ առևտրի համաձայնագիր), ընդ որում՝ վերջինիս դեպքում ծագման երկրի հավաստագրի առկայության պարագայում գանձվում է 0% մաքսատուրք:

Կարևոր է փաստել, որ N 62 որոշմամբ սահմանված արտոնությունները նախատեսվել են միայն ՀՀ-ի համար, այսինքն՝ 3-րդ երկրներից միասնական մաքսային սակագնից ավելի ցածր՝ 13%, մաքսատուրքով ներմուծումը թույլատրվել է միայն ՀՀ-ին: Նման «արտոնյալ» կարգավիճակը ԵԱՏՄ մաքսային միության անդամ այլ երկրների նկատմամբ ՀՀ-ին ավելի շահեկան կարգավիճակ պետք է տար: Սակայն, համաձայն «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագրի 42-րդ հոդվածի 6-րդ մասի պահանջի՝ «...միությանն անդամակցած պետությունը պարտավոր է ապահովել այն ապրանքների՝ միայն իր տարածքի սահմաններում օգտագործումը, որոնց նկատմամբ կիրառվել են Եվրասիական տնտեսական միության միասնական մաքսային սակագնի հետ համեմատած ավելի ցածր ներմուծման մաքսատուրքերի դրույքաչափեր և ձեռնարկել միջոցներ՝ թույլ չտալու այլ անդամ պետություններ այդպիսի ապրանքների արտահանումը՝ առանց վճարելու Եվրասիական տնտեսական միության միասնական մաքսային սակագնի դրույքաչափերով հաշվարկված ներմուծման մաքսատուրքերի գումարների և ապրանքները ներմուծելիս վճարված ներմուծման մաքսատուրքերի գումարների տարբերության չափով ներմուծման մաքսատուրքերը»⁸⁵: Այսինքն՝ պայմանագրով սահմանված այս դրույթը բացառում է համեմատաբար ցածր մաքսային սակագներով ներմուծված բուսական յուղի վերաարտահանումն անդամ այլ երկրներ:

Կարևոր է նաև նշել, որ ռուս-ուկրաինական հակամարտության համատեքստում «Հայաստանի Հանրապետությունից Եվրասիական տնտեսական միության անդամ չհանդիսացող երկրներ մի շարք ապրանքների արտահանման դեպքում ժամանակավոր ոչ սակագնային կարգավորման միջոցներ կիրառելու մասին» 2022 թվականի մայիսի 26-ի ՀՀ կառավարության թիվ 768-Ն որոշմամբ առանձնացվել են մի շարք ապրանքներ, որոնց արտահանումը ԵԱՏՄ երկրներից դեպի երրորդ երկրներ արգելվել է 6 ամիս ժամկետով (այդ թվում՝ ԵԱՏՄ ԱՏԳ ԱԱ 1512 11 910, 1512 19 900 2, 1512 19 900 9 ծածկագրերին դասվող արևածաղկի ձեթ և արևածաղկի սերմ): Այս որոշումը բխել է Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի նույնաբովանդակ որոշման պահանջներից և ուժի մեջ է մինչև 2022թ.-ի նոյեմբերի 26-ը:

Միևնույն ժամանակ ԵԱՏՄ-ն ազատ առևտրի համաձայնագրեր է կնքել մի շարք երկրների հետ, ինչը փոխադարձ հնարավորություն է ընձեռում կողմերին ապրանքային նոր շուկաներ գրավելու, առևտրային արտոնյալ պայմաններում գործելու և երրորդ երկրների ներմուծողների նկատմամբ մրցակցային առավելություն ձեռք բերելու տեսանկյունից: Ազատ առևտրի այդպիսի համաձայնագրեր են կնքվել Սերբիայի, Վիետնամի հետ,

⁸⁵ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=95203>

առևտրատնտեսական համագործակցության համաձայնագիր՝ Չինաստանի հետ և այլն: Հատկանշական է, որ Վիետնամի հետ կնքված համաձայնագրում ներառված են նաև բուսական ծագման յուղերը (այդ թվում՝ արևածաղկի ձեթ), որոնց նկատմամբ կիրառվում է ներմուծման մաքսատուրքի 0% դրույքաչափ այն պարագայում, երբ երրորդ երկրների համար այն սահմանված է 15 %:

Միասնական մաքսային կարգավորումների տեսանկյունից կարևոր է նաև հանգամանքը, որ համաձայն «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրի 36-րդ հոդվածի՝ զարգացող և (կամ) առավել թույլ զարգացած երկրների տնտեսական զարգացմանը նպաստելու նպատակով Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրները կարող են տրամադրել սակագնային արտոնություններ՝ Եվրասիական տնտեսական միության սակագնային արտոնությունների միասնական համակարգից օգտվող՝ զարգացող երկրների և (կամ) առավել թույլ զարգացած երկրների ծագում ունեցող ապրանքների նկատմամբ՝ միակողմանի հիմքով: Զարգացող երկրների ծագում ունեցող արտոնյալ ապրանքների համար ԵԱՏՄ մաքսային տարածք ներմուծման ժամանակ կիրառվում է գործող Եվրասիական տնտեսական միության միասնական մաքսային սակագնի ներմուծման մաքսատուրքի 25%-ի չափով իջեցում, իսկ առավել թույլ զարգացած երկրների ծագում ունեցող արտոնյալ ապրանքների համար կիրառվում է 0% մաքսատուրքի դրույքաչափ: Մաքսային միության Հանձնաժողովի 2009 թվականի նոյեմբերի 27-ի N 130 որոշմամբ հաստատվել են այն զարգացող և (կամ) առավել թույլ զարգացած երկրների ցանկերը, որոնք կարող են օգտվել սակագնային արտոնությունների միասնական համակարգից: Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի Խորհրդի 2017 թվականի հունվարի 13-ի N8 որոշմամբ հաստատվել են այն արտոնյալ ապրանքների ցանկերը, որոնց հանդեպ զարգացող և (կամ) առավել թույլ զարգացած երկրներից ծագած ապրանքների Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային տարածք ներմուծման ժամանակ կիրառվում են սակագնային արտոնություններ: Նշված ապրանքների շարքում ներառվել են նաև բուսական ծագման յուղերը (այդ թվում՝ արևածաղկի ձեթը):

ՀՀ Հարկային օրենսգրքի 75-րդ գլխի 390-րդ հոդվածով սահմանված են այն ապրանքախմբերը, որոնք ենթակա են դրոշմապիտակներով դրոշմավորման: Այդ ապրանքախմբերի շարքում, ըստ ԱՏԳ ԱԱ համապատասխան ծածկագրերի, ներառված են նաև բուսական ծագման յուղերը:

Հարկային օրենսգրքի 424-րդ հոդվածով դրոշմավորման գործընթացը կանոնակարգելու նպատակով սահմանված են պատասխանատվության ձևեր հարկային օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 7-րդ մասի 2-րդ կետով կատարված գրանցումներին չհամապատասխանող դրոշմավորման ենթակա ապրանքներ օտարելու դեպքում, եթե դուրս գրված հաշվարկային փաստաթղթերում նշված դրոշմավորման ենթակա ապրանքի ընդհանուր արժեքը վաճառողի մոտ նշված (իսկ նշված չլինելու դեպքում՝ Օրենսգրքով սահմանված կարգով որոշված) գներով՝

- չի գերազանցում 50 հազար դրամը, ապա Օրենսգրքի 391-րդ հոդվածով սահմանված՝ դրոշմավորման պարտավորություն կրող անձը վճարում է տուգանք՝ 500 հազար դրամի չափով,
- գերազանցում է 50 հազար դրամը, ապա Օրենսգրքի 391-րդ հոդվածով սահմանված՝ դրոշմավորման պարտավորություն կրող անձը վճարում է տուգանք՝ ապրանքների ընդհանուր արժեքի 100 տոկոսի չափով, բայց ոչ պակաս, քան մեկ միլիոն 500 հազար դրամը⁸⁶:

ՀՀ բուսական ծագման յուղերի շրջանառության ոլորտի այլ կարգավորումներ

Բուսական ծագման յուղերի շուկայի իրավական կարգավորման դաշտն ուսումնասիրելիս ներպետական և միջպետական իրավական ակտերից զատ կարևոր է անդրադառնալ նաև Պարենի համաշխարհային կազմակերպության (FAO) կողմից համաշխարհային պարենամթերքի շուկայում կիրառվող կարգավորումներին: Վերջիններս նպատակ ունեն պարենամթերքի նկատմամբ որակական ստանդարտների սահմանմամբ հանրության համար ապահովել անվտանգության նվազագույն պայմանները:

Կարգավորման նման միջոց է Պարենի համաշխարհային կազմակերպության և Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կողմից ստեղծված **Codex Alimentarius-ը**⁸⁷ (լատիներենից թարգմանաբար նշանակում է Սննդի մասին օրենք կամ օրենսգիրք): Այն սննդամթերքի միջազգային ստանդարտների հավաքածու է, որը ներառում է սննդամթերքի բոլոր հիմնական ստանդարտները: Codex Alimentarius-ը ներառում է սննդամթերքի հիգիենիկ և որակական նվազագույն պահանջների վերաբերյալ դրույթներ, այդ թվում՝ մանրէաբանական նորմեր, սննդային հավելումների, թունաքիմիկատների մակնշման, խորհրդատվական և այլ դրույթներ:

Օրենսգրքի 8-րդ հատորն⁸⁸ ամբողջությամբ ընդգրկում է բուսական և կենդանական ծագման յուղերի շուկային առնչվող ստանդարտներ: Մասնավորապես՝ օրենսգրքի 2-րդ գլխում⁸⁹ առանձին հոդվածներով նախ ներկայացված են բուսական ծագման այն յուղերի բնորոշումները, որոնց առնչությամբ հաջորդ հոդվածներում սահմանվել են որակական չափորոշիչներ և ստանդարտներ: Հիմնական որակական չափորոշիչներից զատ օրենսգրքի 2-րդ գլխի հավելվածով սահմանված են նաև այլ ընդհանուր բնույթի որակական կողմնորոշիչներ, որոնք սակայն պետությունների համար պարտադիր բնույթ չեն կրում և ենթակա են կամավոր կիրառման առեւտրային գործընկերների կողմից:

⁸⁶ <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150068#>

⁸⁷ <https://www.fao.org/3/y2774e/y2774e04.htm>

⁸⁸ <https://www.fao.org/3/y2774e/y2774e00.htm#Contents>

⁸⁹ [Codex Standard for Named Vegetable Oils \(CODEX-STAN 210 - 1999\)](#)

[Codex Standard for Olive Oil, Virgin and Refined and for Refined Olive-Pomace Oil \(CODEX STAN 33-1981, Rev. 1-1989\)](#)

[Codex Standard for Edible Fats and Oils not Covered by Individual Standards \(CODEX STAN 19-1981, Rev. 2 - 1999\)](#)

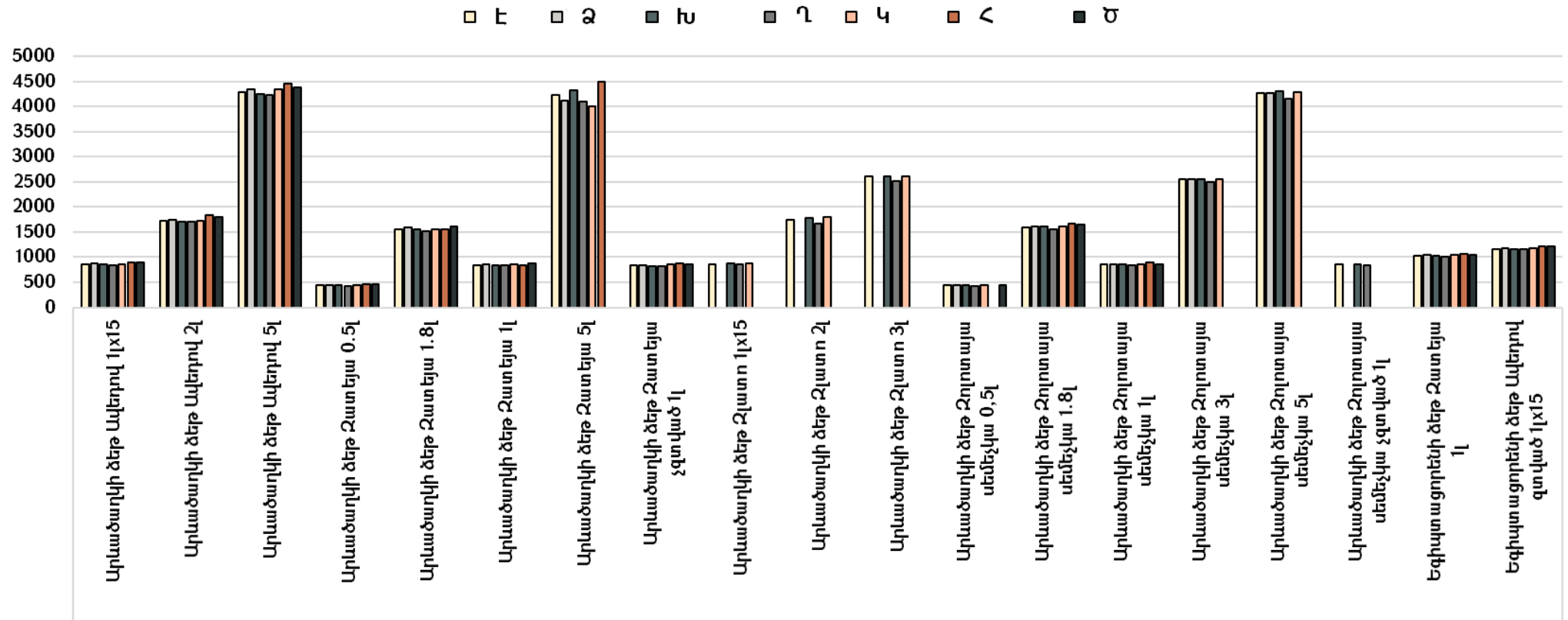

Օրենսգրքում առանձին գլխով անդրադարձ է կատարվում նաև բուսական և կենդանական ծագման յուղերի փաթեթավորման, պահպանման և փոխադրման պայմաններին՝ անկախ դրանց վերամշակված լինելու կամ չլինելու հանգամանքից:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ ՊՀԿ-ի և ԱՀԿ-ի նախաձեռնությամբ ստեղծված այս համընդգրկուն իրավական ակտով նախատեսված պարենային ապրանքների համար սահմանված բոլոր ստանդարտներն ու կարգավորումները, ընդհանուր առմամբ, կրում են ուղղորդիչ բնույթ ինչպես երկրների, այնպես էլ այդ ապրանքների, արտադրությամբ և առևտրով զբաղվող կազմակերպությունների համար՝ հիմքեր ստեղծելով ոլորտի իրավական կարգավորման և առևտրային պայմանների բարելավման համար:

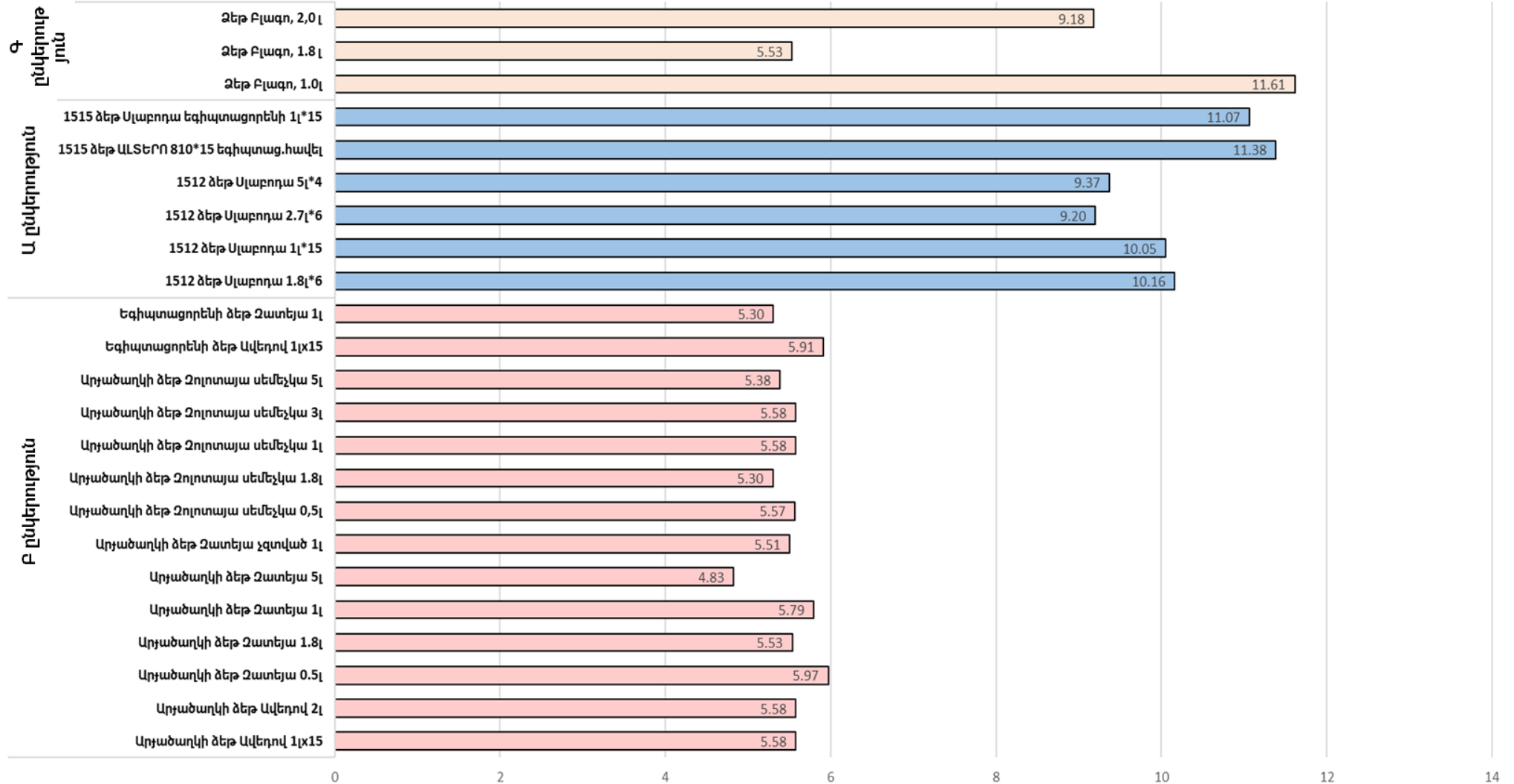

ՏԵՂԵԿԱՆՔ
 («Բ» ընկերության կողմից մարտին մատակարարած ձեթի գների վերաբերյալ)

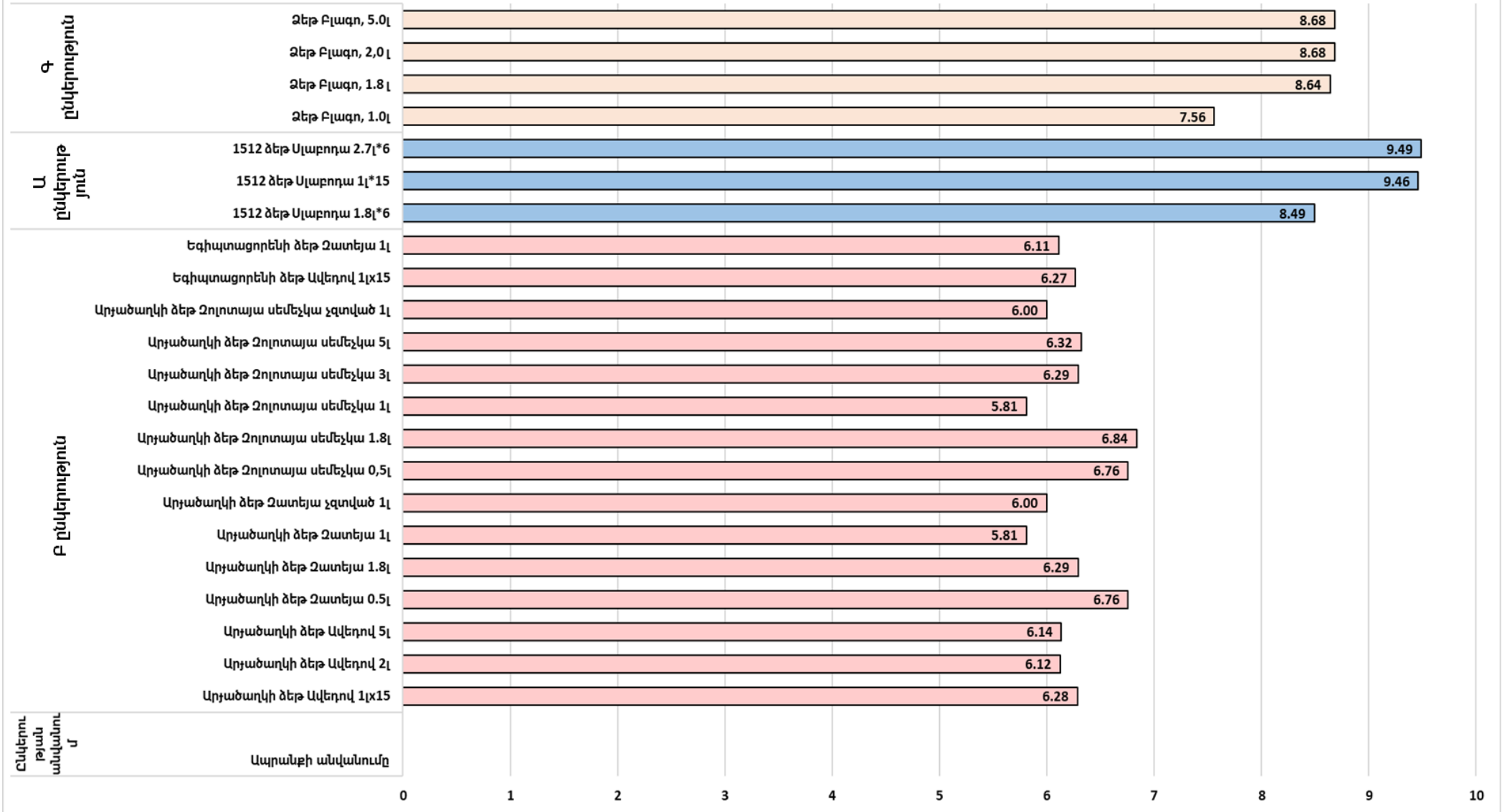
ՏԵՂԵԿԱՆՔ

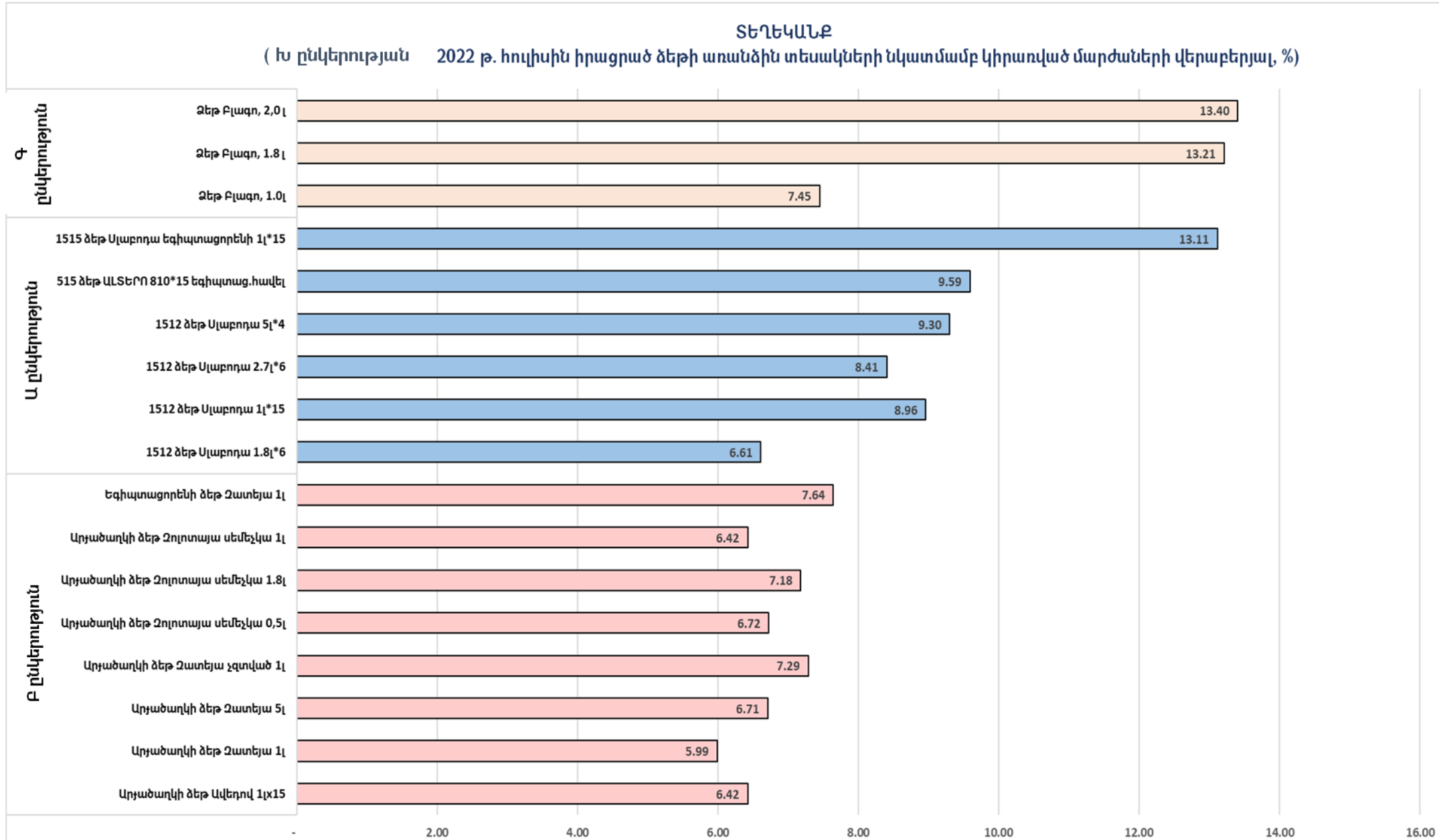
(Է ընկերության 2022 թ. փետրվարին իրացրած ձեթի առանձին տեսակների նկատմամբ կիրառված մարժանների վերաբերյալ %)

ՏԵՂԵԿԱՆՔ

(Է ընկերության 2022 թ. մայիսին իրացրած ձեթի առանձին տեսակների նկատմամբ կիրառված մարժաների վերաբերյալ, %)

ՏԵՂԵԿԱՆՔ

(Է և Ձ ընկերությունների

փետրվարին իրացրած ձեթի առանձին տեսակների նկատմամբ կիրառված մարժանների վերաբերյալ, %)

